
JAUNATNES POLITIKA LATVIJĀ

Eiropas Padomes komisijas secinājumi, veicot starptautisko
izvērtējumu

Hervigs Reuters (Herwig Reiter)

Seija Astala (Seija Astala) (priekšsēdētāja)

Aleksandrs Jovanovičs (Aleksandar Jovanovic)

Gijs Mišels Brantners (Guy-Michel Brandtner)

Metka Kuhara (Metka Kuhar)

Jūlija Zuboka (Julia Zubok)

Hovards Viljamsons (Howard Williamson)

2008. gada februāris

SATURA RĀDĪTĀJS

Kopsavilkums.....	3
Priekšvēsture un metodoloģija	7
Eiropas Padomes starptautiskie jaunatnes politikas izvērtējumi	7
Latvijas jaunatnes politikas izvērtējums.....	8
Ziņojuma struktūra	10
Vispārēja informācija par Latviju	11
Jaunatne un jaunatnes politika Latvijā.....	14
“Jaunatne”	14
“Jaunatnes politikas” nacionālais konteksts	15
<i>Finansējums.....</i>	18
<i>Tiesību akti</i>	19
<i>Principi</i>	20
Galvenās iestādes un atbildīgās puses, un jaunatnes politikas īstenošana vietējā līmenī.....	22
Jaunatnes organizācijas un jauniešu politiskā pārstāvība	25
Galvenās jaunatnes politikas jomas	29
Izglītība un mācīšanās	29
Formālā vispārējā izglītība	30
<i>Formālā profesionālā izglītība un atbilstības darba tirgum nodrošināšana</i>	36
<i>Formālā augstākā izglītība.....</i>	38
<i>Neformālā un ārpuskolas izglītība</i>	39
Nodarbinātība	43
Veselība	44
Sporta politika	48
Ģimenes atbalsta politika, bērnu labklājība un sociālā aizsardzība.....	49
Tiesvedība jaunatnes lietās	50
Transversāli jautājumi jaunatnes politikā.....	53
Jaunatnes līdzdalība un pilsoniskums.....	53
Jaunatnes informācija	56
Izredzētie un atstumtie.....	58
Sociālā iekļaušana.....	59
Pilsētu/lauku teritoriju polarizēšanās.....	64
Jaunatnes atbalsta politika	66
Ar jaunatni saistīto jautājumu izpēte	66
Darbs ar jauniešiem, apmācība un darba apstākļi.....	67
Labāko praktisko risinājumu izplatīšana	70
Starptautiskā sadarbība un apmaiņa	71
Epilogs	74
Ieteikumi.....	75
Avoti.....	83
1. papildinājums. Pirmā Latvijas apmeklējuma programma	91
2. papildinājums. Otrā Latvijas apmeklējuma programma.....	92
3. papildinājums. Atlasītie dati attiecībā uz Latviju	93
4. papildinājums. Valsts viedoklis un atbilde uz sadaļu par mazākumtautību izglītību un krievu valodas statusu	95
5. papildinājums. Valsts viedoklis un atbilde uz sadaļu par nodarbinātību	97

Kopsavilkums

Šajā ziņojumā izklāstītas atziņas, kuras guvusi Eiropas Padomes Jaunatnes un sporta direktorāta [*Directorate of Youth and Sports*] izraudzītu starptautisko ekspertu grupa, veicot Latvijas Republikas jaunatnes politikas starptautisko izvērtējumu. Papildus sagatavošanās braucienam galvenie šā ziņojuma informācijas avoti ir šādi:

- Latvijas Bērnu un ģimenes lietu ministrijas sagatavotais Nacionālā ziņojuma par jaunatnes politiku Latvijā projekts;
- divi izpētes braucieni uz Latviju, kuri katrs ilga vienu nedēļu un kuros devās starptautiskā izvērtēšanas grupa (*IRT*) 2007. gada jūlijā un oktobrī/novembrī, un kuru laikā galvaspilsētā Rīgā, kā arī Cēsīs un Rēzeknē tika organizētas tikšanās ar galvenajām jaunatnes politikas iestādēm, ar personām, kas iesaistītas darbā ar jaunatni, un ar jauniešiem;
- pilnīgs šo divu valsts apmeklējumu laikā notikušo *IRT* tikšanos un apspriežu protokols;
- dokumenti un izdales materiāli, ar kuriem izvērtēšanas procesā nodrošināja Latvijas iestādes un partneri;
- papildu dokumenti un avoti, kas izmantoti starptautiskā izvērtējuma sagatavošanas gaitā.

Latvijas partneru aizrautībai un līdzdalībai, viņu profesionālismam un ieguldījumam un prezentāciju efektivitātei bija būtiska nozīme izvērtēšanas procesā. *IRT* vēlas pateikties visām iesaistītajām pusēm un personām.

Latvija un pārējās divas Baltijas valstis – Igaunija ziemeļos un Lietuva dienvidos – ir bijušās Padomju Savienības valstis, kas neatkarību atguva 90. gadu sākumā. Pēc straujām un joprojām noritošām sociālekonomiskām pārmaiņām atbilstoši Rietumu sociālajiem un ekonomikas standartiem šīs valstis 2004. gadā iestājās Eiropas Savienībā. Latvijas jaunatnes politikas izstrāde, kā arī tās priekšrocības un trūkumi jāvērtē, ņemot vērā problēmas, kas saistītas ar šādām radikālām pārmaiņām.

Pašlaik politiskā kategorija “jaunatne” nav skaidri definēta. Latvijā “jaunatne” ir sabiedrības grupa ar neskaidrām robežām – atkarībā no skatpunkta šo terminu attiecina uz personām no agrīna pusaudžu vecuma līdz gandrīz trīsdesmit gadu vecumam, taču politikas izstrādē uzmanības centrā ir personas, kuru vecums atbilst minētā perioda pirmajai pusei. Attiecīgi kopumā nav daudz “zināšanu” par jaunatni, uz ko attiecas izstrādātā politika.

2004. gadā jaunatnes politikas programma tika nodota Bērnu un ģimenes lietu ministrijai, kurai pašlaik ir galvenā atbildība par jaunatnes politikas koordinēšanu. Tomēr Izglītības un zinātnes ministrijai, kurai agrāk bija lielākā nozīme šajā jomā, joprojām ir būtiski uzdevumi, un tā ir finansējošā puse, lai gan tagad tās prioritātes tiek noteiktas ar lielāku mērķtiecību. Jaunatnes politikas ietvara tiesību akti ir novecojuši, un noris to pārskatīšanas process. Viena no jaunākajām jaunatnes politikas iestādēm ir Jaunatnes politikas koordinācijas padome, kas tika izveidota 2005. gadā, lai veidotu saikni starp attiecīgajām jauniešu NVO, reģionālo organizāciju un galveno ministru darbībām un interesēm. Taču, kaut gan jaunatnes politikas koordinācijā un saziņā, kas tiek veikta saistībā ar to, ir vērojami daži uzlabojumi, kopējais finansējums cieš atsevišķu atbildīgo personu stingri noteikto prioritāšu dēļ, kā arī pieejamo

līdzekļu lielās nelīdzsvarotības dēļ. Tas savukārt veicina to, ka pieeju jaunatnes politikas vadīšanai nosaka atbildīgās personas, nevis šīs politikas saturs.

Latvijas jaunatnes politikas izstrādes ietvaru veido septiņi jaunatnes politikas principi, kurus var sagrupēt atbilstoši trim galvenajām dimensijām. a) *Vertikālā dimensija* jeb jaunatnes politiskais pilsoniskums sekmē demokrātisku varas sadali, kas veicina konstruktīvu jaunatnes iesaistīšanos lēmumu pieņemšanā un sabiedrības noteikšanā. Jaunatnes līdzdalība un informēšana, kā arī jauniešu interešu ievērošana ir būtiska šajā dimensijā, saskaņā ar kuru pamata programma parasti attiecas uz jaunatnes politiku šaurā nozīmē. b) *Horizontālā dimensija* jeb jaunatnes sociālekonomiskais pilsoniskums veicina dažādos apstākļos dzīvojošu jauniešu vienlīdzību. Jauniešu labklājība, iekļaušana un nediskriminēšana ir būtiski principi, kas raksturo šo dimensiju, kurā jaunatnes politikas panākumi visvairāk ir atkarīgi no sadarbības ar saistītajām specializētajām politikām. c) Jaunatnes politikas izstrādes *atgriezeniskā dimensija* uzsver to, ka jaunatnes politiku ietekmē jaunieši vēlmi, kā arī labāko starptautisko risinājumu izmaiņas. Šī dimensija, kas pagaidām Latvijas jaunatnes politikas izstrādē ir tikai viegli ieskicēta, ir turpmāk jāuzlabo, un ir jāņem vērā tādi papildu aspekti kā ar jaunatni saistīto jautājumu izpēte, rezultātu un labāko praktisko risinājumu izplatīšana un profesionalizācija.

Jaunatnes politikas īstenošana zemākā, nevis valsts līmenī un ārpus privilēģētās Rīgas un citu lielāko pilsētu vides ir nepietiekama un daudzējādā ziņā ir tikai procesā. Joprojām pastāv liela līdzekļu koncentrācija, un ievērojami atšķiras jaunatnei reģionos pieejamās nodarbtības. Turklāt jaunatnes politikas veidošanas centrā tiek pārvērtētas pašvaldību faktiskās iespējas. Lai gan Bērnu un ģimenes lietu ministrija veicina, uzrauga un finansiāli atbalsta reģionālo un pašvaldību stratēģiju izstrādi, reģionos joprojām netiek garantēts minimālais jaunatnes politikas nodrošinājuma. Tas, ka pašvaldībās ievieš jauniešu lietu koordinators amatā, kas būtu galvenā atbildīgā persona, var uzlabot situāciju tikai tad, ja šim jaunajam amatam nodrošina gan izpildāmu darba aprakstu, gan atbilstošus darba apstākļus.

Pašlaik tiek veidotas valsts struktūras un iestādes, kurās ir pārstāvēta jaunatne un kurās tiek lobētas jaunatnes intereses, un kuras nodrošina dažādas jauniešu iesaistīšanas iespējas. Tādas jaunatnes pārstāvības organizācijas kā 1992. gadā dibinātā Latvijas Jaunatnes padome, kā arī Latvijas NVO kopumā, pastāvīgi ir neskaidrā situācijā, vai tās spēs izdzīvot kā stabilas pilsoniskās sabiedrības struktūras, un pilsoņu iesaistīšanās lielākoties nav pietiekama. Šajā saistībā Latvijas iestādēm jāatgādina to pienākumi pilsoniskā sabiedrībā. Tajā pašā laikā jāpalielina atsevišķu pilsoņu motivācija iesaistīties, kā arī jāpalielina dalībnieku skaits Valsts jaunatnes padomē, kas apgalvo, ka tā ir “jauniešu balss”.

Izglītības augstais statuss Latvijā tiek atspoguļots dažādos veidos. Pirmkārt, obligātā izglītība tika pagarināta līdz 11 gadiem, tagad ietverot divus gadus ilgu pirmsskolas izglītību. Tas var būt līdzeklis gan sabiedrības nevienlīdzības novēršanai, gan zemā sasniegumu līmeņa paaugstināšanai; taču šīs reformas politiskais nolūks nav īsti skaidrs. Otrkārt, pieaugošais vidusskolas skolēnu skaits liecina par vispārējiem centieniem iegūt labāku izglītību, kā arī nepārprotami atspoguļo arodizglītības un profesionālās izglītības programmu slikto reputāciju. Šāda attīstība rada lielas bažas Latvijas iestādēs, un sistemātiski tiek veikti mēģinājumi paredzēt darba tirgus procesus, lai panāktu [izglītības] atbilstību darba tirgum, taču tie ir agrīnā stadijā. Treškārt, iestāšanās augstākajās mācību iestādēs, īpaši jau bakalaura un maģistra līmenī, jauniešu vidū ir kļuvusi par izplatītu veidu, kā atlikt uz vēlāku laiku karjeras lēmumu pieņemšanu un bēgt no nelabvēlīga darba tirgus, kas pēdējā laikā raksturoja jaunatnes pāreju Latvijā. Tomēr doktorantūras popularitāte ir ļoti zema, un iestādēm sāk rasties problēmas nodrošināt akadēmisko studiju nepārtrauktību. Ceturtkārt, Latvijas

mazākumtautību politikas galvenā problēma ir izglītības reforma. 2004. gada skolu reforma ieviesa plašu obligāto apmācību latviešu valodā mazākumtautību skolās, kurās lielākoties mācās krievu tautības jaunieši. Šādā veidā tika vēl vairāk samazināta krievu valodas nozīme, kaut arī ekonomikas jomā, kā arī ikdienā tās zināšanām ir liela nozīme. Piektkārt, Latvijā pastāv stipra un lieliska vaļasprieku un interešu izglītības tradīcija, kas lielai jauniešu daļai sniedz jēgpilnu ārpuskolas nodarbību iespējas. Tomēr šis jauniešu tradicionālo nodarbjū pārsvars tiek panākts uz novatoriskāku un ne tik parastu neformālās izglītības veidu rēķina, kas ir papildus jāattīsta.

Lai gan pēdējo gadu laikā Latvijas darba tirgus ir atveseļojies, bezdarbs joprojām ir galvenā problēma, kas skar jauniešus. Reģionālās atšķirības pastāv un turpina padziļināt sociālo nevienlīdzību. Turklāt jaunu sieviešu līdzdalību darba tirgū iespaido bērnu aprūpes un pirmsskolas iestāžu trūkums, kā arī lielais bezdarbs sieviešu vidū pēc dzemdību atvaļinājuma. Latvijas nodarbinātības aģentūras ir izveidojušas vasaras nodarbinātības programmu bērniem un jauniešiem no 13 gadu vecuma. Lai gan ideja nodrošināt jauniešiem iespējas iegūt darba pieredzi aizsargātā vidē kopumā ir atbalstāma, zemais vecuma cenzs izraisa kritiku. Šī pasākuma pieaugošās popularitātes dēļ ir rūpīgi jāizpēta patiesie kritikas cēloņi, lai noteiktu, cik daudz to, kāpēc bērns iesaistās nodarbinātībā, nosaka nabadzība un sliktie ekonomiskie apstākļi.

Latvija rīkojas saskaņā ar stratēģiju, kas paredz uzlabot medicīnas pakalpojumu atbilstību jaunatnei, nosakot pakalpojumu pieejamību un to sniegšanu atbilstoši jauniešu vajadzībām salīdzinoši zema profila vispārējās veselības aprūpes nodrošināšanas sistēmā. Pagaidām ir izveidoti ļoti nedaudzi bērnu un jauniešu veselības centri, kas piedāvā īpašas konsultācijas jauniešiem dažādos jautājumos. Noteikti ir nepieciešams uzkrāt pieredzi. Vispirms vēl aizvien ir vajadzīgi uzlabojumi konfidencialitātes jautājumos un ar profesijām un dzimumu vienlīdzību saistītu konsultāciju jautājumos. Dzimumaudzināšana ārpus ģimenes, t. i., vispirms jau skolās, ir vēl viena aktuāla jaunatnes vajadzība sabiedrībā, kurā strauji norit izmaiņas, šajā gadījumā – Latvijas sabiedrībā. Attiecībā uz vielu pārmērīgu lietošanu pašlaik vislielākais drauds jauniešu attīstībai ir alkohols, ņemot vērā tā negatīvo ietekmi. Ir jāveic mērķtiecīgāka izpēte un politikas līmenī jāveicina pozitīva attieksme pret veselību. Sporta politikai varētu būt liela nozīme veselīga dzīvesveida veicināšanā jauniešu vidū un sabiedrībā.

Par spīti tam, ka tā ir viens no tās galvenajiem pienākumiem, jaunatnes politika nav pietiekami integrēta citās Bērnu un ģimenes lietu ministrijas pārziņā esošajās politikas jomās. Dažas sarežģītas jauniešu problēmas, piemēram, trūcīgo ģimeņu vai ārzemēs strādājošo vecāku problēmu, iespējams atrisināt tikai ar saskaņotu politisko stratēģiju palīdzību. Tiesvedība jaunatnes lietās ir vēl viena politikas joma, kurā nepieciešamas saskaņotas politiskās nostādes papildus sistemātisku saikņu nodrošināšanai starp probācijas dienestiem un ieslodzījuma vietu pārvaldēm un policiju, no vienas puses, un sociālajiem dienestiem, skolām un vecāku organizācijām, no otras puses.

Pašlaik pieejamie jauniešu līdzdalības veidi, piemēram, populārās pašpārvaldes daudzās skolās, nodrošina vērtīgas iespējas jaunatnei iesaistīties. Tomēr ir neskaidrs to statuss, piemēram, vai tādējādi jaunieši mācās pilsoniskumu vai līderību. Turklāt jauniešu iniciatīvām trūkst “augšupejošu kanālu”, ar kuru palīdzību viņu idejas tiktu tālāk īstenotas lēmumu pieņemšanas procesos un tādējādi šie procesi kopumā kļūtu par jaunatnes virzītiem procesiem. Lai nākotnē panāktu veiksmīgu jaunatnes līdzdalību un pilsoniskumu, būs ļoti svarīgi internetā un iestādēs darīt pieejamāku informāciju, kas attiecas uz jauniešiem.

Vairums nevienlīdzības izpausmju jaunatnes vidū parasti atbilst noslāņošanās modeļiem attiecīgajā sabiedrībā. Tomēr dažas nevienlīdzības izpausmes ir ciešāk saistītas tieši ar

jaunatnes politikas nostādņēm. Attiecībā uz Latviju īpaši divas politikas jomas – izglītība un līdzdalība – sabiedrībā var radīt izredzētos un atstumtos. No vienas puses, šķiet, ka izglītības sistēma jauniešiem sniedz maz iespēju turpināt virzību uz priekšu, ja tie izstājas no programmām, kurās iesaistījies vairākums. Rezultātā izveidojas nekvalificētu jauniešu grupa ar ierobežotām izredzēm un iespējām dzīvē. No otras puses, jaunatnes līdzdalības struktūras nav pasargātas no tādas situācijas, ka visas iespējas attiecīgajos apstākļos izmanto mazas un aizrautīgas jauniešu grupas.

Nav šaubu, ka liela daļa Latvijas jauniešu ir pieredzējusi nabadzību un sociālo atstumtību. Patiesībā jaunatnes politika tās šaurā nozīmē nespēj tiešā veidā ievērojami uzlabot situāciju. Šai *horizontālajai dimensijai* – jaunatnes sociālekonomiskajam pilsoniskumam – nepieciešams, lai veiksmīgi tiktu iesaistītas citas politikas jomas. Ģeogrāfiskā atrašanās vieta, kā arī dzimums ir tipiskas kategorijas, kas ietekmē tādas svarīgas sociālās atstumtības dimensijas kā nabadzība, veselība, izglītība un mājoklis. Citas nelabvēlīgas grupas ir (jauni) cilvēki ar invaliditāti vai cilvēki, kuriem vajadzīga īpaša apmācība; būtībā viņi ir “neredzami”. Citu, galvenokārt politisku iemeslu dēļ, Latvijas sabiedrībā sarežģītos apstākļos ir etniskās, kā arī seksuālās minoritātes. Gan Latvijas sabiedrība, gan politiķi un reliģiskie līderi izturas naidīgi pret seksuālajām minoritātēm, kam jāsaskaras ar atklātu diskrimināciju. Nepilsoņu kategoriju, kas atrodas tiesiski neizdevīgā stāvoklī, galvenokārt veido krievu tautības cilvēki, tostarp tūkstošiem bērnu. Šīs grupas integrācija noris lēni; bieži vien alternatīva ir valsts pamešana.

Visbeidzot, ar jaunatni saistīto jautājumu izpēti, sagatavošana darbam ar jauniešiem un profesionalizācija, labas prakses izplatīšana un starptautiskā sadarbība un apmaiņa ir līdzekļi, lai uzlabotu jaunatnes politikas atgriezenisko dimensiju, kas Latvijas jaunatnes politikas izstrādē līdz šim ir bijusi nepietiekami izmantota. Vispārēji, kā arī specifiski atzinumi, kas iegūti ar jaunatni saistīto jautājumu izpētē vai no sociālā pārskata ziņojuma, pašlaik tiek ignorēti, bet tie varētu būt galvenie elementi tādā jaunatnes politikā un informācijā, kuras pamatā ir pierādījumi. Pašreizējās jauniešu darba un ārpuskolas nodarbību struktūras varētu gūt labumu no papildu un alternatīvām pieejām, kurās lielāks uzsvars ir uz neformalitāti. Darbā ar jaunatni iesaistīto personu darba apstākļi, kā arī to nozīme, statuss un darba slodze ir jāprofesionalizē. Šajā procesā jāveic apmaiņa ar labiem praktiskiem risinājumiem, kas gūti valstī, kā arī starptautiskā līmenī, tie jāapspiež un jāizvērtē. Starptautisko sadarbību Latvijas jaunatnes politikā galvenokārt raksturo atbilstoši ģeogrāfiskiem, kultūras un vēstures kritērijiem, lai gan varētu būt vēlama papildu orientācija uz būtiskiem tematiem. Turklāt starptautiskās kampaņas, kas veicina Eiropas sabiedrības modernizāciju attiecībā uz iecietību, daudzveidību un vienlīdzību, ir pelnījušas lielāku politisko uzmanību un apņemšanos.

Priekšvēsture un metodoloģija

Eiropas Padomes starptautiskie jaunatnes politikas izvērtējumi

Eiropas Padome savu nacionālo jaunatnes politiku izvērtēšanas procesu izveidoja pirms desmit gadiem, kad Somija šo ideju ierosināja starpvaldību koordinācijas grupai starptautiskajai sadarbībai jaunatnes jautājumos (*CDEJ*). Somija patiešām bija pirmā valsts, kas brīvprātīgi iesaistījās šajā procesā. Kopš tā laika šis process ir uzlabots, bet sākotnējie mērķi ir palikuši tie paši. Tie ir šādi:

- * nodrošināt valsts “jaunatnes politikas” atspoguļošanu ārpus šīs valsts;
- * piedāvāt šīs valsts idejas citām Eiropas Padomes dalībvalstīm;
- * Eiropā izveidot satvaru domāšanai par “jaunatnes politiku”.

Ja kāda valsts ir izteikusi lūgumu veikt šādu izvērtēšanu, tad izvērtēšanas pamatmetodoloģija ir šāda:

- * sagatavošanās brauciens, lai noteiktu galvenās problēmas un prioritātes, kam jāpievērš uzmanība;
- * starptautiskas izvērtēšanas grupas izveidošana, kurā parasti ir trīs ar jaunatni saistīto jautājumu izpēti veicēji (no kuriem viens tiek norīkots sniegt pārskatu), viens pārstāvis no katras Eiropas Padomes Jaunatnes direktorāta oficiālās iestādes (*CDEJ* un Konsultatīvās padomes, kas pārstāv jaunatnes organizācijas) un sekretariāta loceklis;
- * attiecīgās valsts sagatavots Nacionālais ziņojums par jaunatnes politiku;
- * pirmais starptautiskās izvērtēšanas grupas apmeklējums – parasti koncentrējot uzmanību uz centrālo pārvaldi un jaunatnes politikas mērķiem un centieniem;
- * otrais starptautiskās izvērtēšanas grupas apmeklējums – parasti ietver braucienus ārpus galvaspilsētas un jaunatnes politikas īstenošanas un prakses jautājumu pētīšanu;
- * starptautiskā izvērtējuma ziņojuma projekta sagatavošana;
- * valsts pārstāvju uzklauššana attiecīgajā valstī;
- * starptautiskā ziņojuma pabeigšana;
- * starptautiska uzklauššana Jaunatnes direktorāta Apvienotajā padomē;
- * attiecīgās valsts plānveida kontrole, ideālā gadījumā – divus gadus.

Process ir publisks un pārredzams. Gan izvērtēšanas procesa mērķi, gan tā veids ir bijis definēts un sīki izklāstīts vairākās publikācijās, un tādēļ šeit nav nepieciešams par to sniegt vēl sīkāku informāciju (tas ir atrodams šādās publikācijās: *Williamson*, 2002, un *Williamson*, 2008).

Latvijas jaunatnes politikas izvērtējums¹

Eiropas Padome izveidoja starptautisku izvērtēšanas grupu (*IRT*), kuras sastāvā bija septiņi locekļi. Grupu vadīja Seija Astala [*Seija Astala*] no Somijas, kas ir Starpvaldību koordinācijas grupas starptautiskajai sadarbībai jaunatnes jautājumos (*CDEJ*) locekle. Eiropas Padomes Jaunatnes direktorāta kopvadības struktūrā Konsultatīvo padomi pārstāvēja Aleksandrs Jovanovičs [*Aleksander Jovanovic*] no Serbijas. Eiropas Padomes Jaunatnes direktorāta sekretariātu izvērtēšanas procesā pārstāvēja Gijs Mišels Brantners [*Guy-Michel Brandtner*]. Eiropas Padomes Jaunatnes direktorāta vārdā izvērtēšanas uzdevumu sagatavoja un koordinēja prof. Hovards Viljamsons [*Howard Williamson*] no Velsas, Apvienotās Karalistes. Grupu papildināja vēl trīs ar jaunatni saistīto jautājumu izpēti veicēji: dr. Metka Kuhara [*Metka Kuhar*], Slovēnija/Lubļanas Universitāte, dr. Jūlija Zuboka [*Julia Zubok*], Krievija/Krievijas Zinātņu akadēmija Maskavā, un Hervigs Reiters [*Herwig Reiter*], Vācija/Brēmenes Universitātes Sociālo zinātņu maģistrantūra.

Lai gan grupas locekļi labi nepārzināja situāciju Latvijā, tie uzskatīja, ka viņi ļoti labi papildina cits citu, ņemot vērā viņu iepriekšējo pieredzi un padziļināto interesi un zināšanas.² Lieliskā informācija, ko sniedza valstu partneri, tikai palīdzēja izprast jauniešu situāciju Latvijā.

Izvērtēšanas procesā galvenie informācijas avoti bija informācija, kas tika savākta sagatavošanās brauciena laikā, Bērnu un ģimenes lietu ministrijas Jaunatnes lietu departamenta sagatavotais Nacionālais ziņojums (Bērnu un ģimenes lietu ministrija, 2007) un informācija un dokumenti, ko divu Latvijas apmeklējumu laikā sniedza ar Latvijas jaunatnes politiku saistītas iestādes, puses un personas. Turklāt tika izmantoti dokumenti, tīmekļa vietnes un pētījuma dati, kas veicināja procesu un kompensēja tās zināšanas, kas *ITR* trūka. Šie papildu avoti ir norādīti atsauču sarakstā.

Prof. Hovarda Viljamsona sagatavošanās brauciena laikā no 2007. gada 29. līdz 31. janvārim tika pētīti un ar Bērnu un ģimenes lietu ministrijas Jaunatnes lietu departamenta locekļiem, jauniešu NVO pārstāvjiem, reģionālajām un vietējām pārvaldēm un ar jaunatni saistīto jautājumu izpēti veicējiem apspriesti galvenie Latvijas jaunatnes politikas jautājumi. Tika noteikti prioritārie jautājumi, kas jāaplūko gan Latvijas Nacionālajā ziņojumā par jaunatnes politiku, gan Eiropas Padomes *IRT* pirmā apmeklējuma programmā.

IRT pirmā Latvijas apmeklējuma laikā no 2007. gada 16. līdz 22. jūlijam īsi pirms šī apmeklējuma pieejamā Nacionālajā ziņojumā sniegtā informācija tika papildināta ar ieskatu oficiālajos un NVO viedokļos par Latvijas jaunatnes politiku. Šī pirmā apmeklējuma laikā, kas tika veltīts valsts jaunatnes politikas situācijai galvaspilsētā Rīgā, *IRT* bija iespēja arī divas reizes tikties ar Bērnu un ģimenes lietu ministru, kā arī ar labklājības ministru, izglītības un zinātnes ministru un iekšlietu ministru (sk. 1. papildinājumu, I apmeklējumu). *IRT* noslēguma sanāksmes laikā tika apspriesti kopīgie un individuālie iespaidi un noteikti jautājumi, par kuriem vajadzīga papildu informācija un/vai kuri papildus jāizskata otrā

¹ Pēc valsts pārstāvju uzklaušanās 2008. gada janvārī valsts iestādes lūdza iekļaut šādu paziņojumu attiecībā uz šo nostāju: "Valsts pārstāvju uzklaušanās laikā dalībnieki uzsvēra šī izvērtēšanas procesa svarīgo nozīmi un to, ka tas palīdz sekmēt Latvijas jaunatnes politikas attīstību. Turklāt tika pausts viedoklis, ka izvērtēšanas process nebija pilnīgi objektīvs, jo tajā netika pievērsts pietiekami daudz uzmanības reģioniem, kā arī tajā daudzpusīgu viedokli nepauda darbinieki un iestādes, kas strādā ar jauniešiem reģionos."

² Jāpiebilst, ka valsts pārstāvju uzklaušanās laikā 2008. gada janvārī tika izteikts viens kritisks viedoklis, pārmetot *IRT* "iestādei", ka tajā ir tikai ārzemnieki un ka tai bija ļoti ierobežots laiks, lai pētītu un izprastu situāciju Latvijā.

apmeklējuma laikā, lai *IRT* pilnīgi un precīzi izprastu un atspoguļotu Latvijas jaunatnes politiku.

Pamatojoties uz prioritātēm, kuras *IRT* formulēja pirmā apmeklējuma beigās, Bērnu un ģimenes lietu ministrijas Jaunatnes lietu departaments sagatavoja programmu otrajam apmeklējumam. Turklāt laikā starp abiem apmeklējumiem Jaunatnes lietu departaments savāca un sniedza papildu informāciju. *ITR* locekļi šajā laikā turpināja apspriest un atspoguļot savus iespaidus, kā arī Nacionālajā ziņojumā sniegto informāciju. Tādējādi tika izstrādāts sākotnējais ziņojuma projekts, kurā tika aplūkoti atsevišķi jaunatnes politikas jautājumi; *IRT* komentāru sniegšanai tas bija pieejams pirms otrā apmeklējuma.

Neatkarīgi no dažām papildu tikšanās reizēm ar jaunatnes politikas aizstāvjiem valsts līmenī, otrais Latvijas apmeklējums no 2007. gada 29. oktobra līdz 4. novembrim tika veltīts, lai visu konceptuālo informāciju par valsts, reģionālo un vietējo jaunatnes politikas satvaru salīdzinātu ar reālo jaunatnes politiku uz vietas un ārpus galvaspilsētas Rīgas. *IRT* pilnas divas dienas pavadīja “ceļā”. Pirmajā dienā *IRT* apmeklēja Cēsis Vidzemes reģionā, uz ziemeļaustrumiem no Rīgas. Cēsis ir viena no vecākajām Latvijas pilsētām ar aptuveni 18 500 iedzīvotājiem, kas lielākoties ir latvieši. Tā ir slavena ar savu Viduslaikos celto Livonijas pili, kas ir viens no galvenajiem valsts tūrisma objektiem. Pretstatam tika izvēlēta Rēzekne austrumu reģionā Latgalē. Pilsēta, kurā ir aptuveni 37 000 iedzīvotāju, etniskā ziņā ir dažāda, un šajā reģionā ir viens no augstākajiem bezdarba līmeņiem Latvijā. Abās pilsētās *IRT* tikās ar visdažādākā līmeņa personām, kuras ir atbildīgas par jaunatnes politiku, kā arī ar jauniešiem skolās, jauniešu centros un jauniešu klubos (sk. 2. papildinājumu, II apmeklējumu).

Abu apmeklējumu laikā *IRT* locekļiem bija iespēja uzdot jautājumus un apspriest un apsvērt sniegto informāciju. Šā ziņojuma pamatā ir kopīgais skatījums un viedoklis par jaunatnes politiku Latvijā, kas izveidojās šo diskusiju laikā. Eiropas Padomes starptautiskā izvērtēšanas grupa tika uzaicināta novērtēt Latvijas jaunatnes politiku pārejas brīdī. Pašlaik jaunatnes politika Latvijā ir “mērķis kustībā” ar aizvien lielāku inerci, un grupa saprot, ka, paužot kritiku par esošo situāciju un neseno pagātni, tai ir būtiska nozīme jaunatnes politikas izstrādes veicināšanā tieši šajā pārejas brīdī. Tas ir mūsu uzmanības centrā. Nav iespējams izvērtēt daudzus Nacionālajā ziņojumā iekļautos priekšlikumus un nodomus attiecībā uz Latvijas jaunatnes politiku tuvējā nākotnē.

Neatkarīgi no konstruktīvas jaunatnes politikas izstrādes veicināšanas attiecīgajā izvērtējamajā valstī šis starptautiskās izvērtēšanas nolūks ir arī palīdzēt izveidot starptautisku zināšanu bāzi par jaunatnes politikas izstrādi. Eiropas Padomes veiktie valstu izvērtējumi, kas tagad ir pieejami³, ir unikāls zināšanu veids par politikas nostādņām Eiropā. Valsts politikas priekšrocību un trūkumu dokumentēšana mudina Eiropas un starptautisko sabiedrību piedalīties Eiropas jaunatnes politikas izstrādē. Šo nolūku var pierādīt abi pārskati, kurus līdz šim ir sagatavojis Hovards Viljamsons (2002. un 2008. gadā) un kuri atspoguļo un integrē pieejamo pieredzi augšupejošā perspektīvā. Galvenās politikas jomas un problēmas, kas tika norādītas šajos divos ziņojumos, Eiropas Padomes ekspertu grupai kalpoja kā fons, uz kura tika aplūkota informācija par jaunatnes politiku, kas tika gūta divos valsts apmeklējumos un no Nacionālā ziņojuma.

³ Kopš 1997. gada ir publicēti nacionālie un starptautiskie izvērtējuma ziņojumi par Somiju, Nīderlandi, Zviedriju, Spāniju, Rumāniju, Igauniju, Luksemburgu, Lietuvu, Maltu, Norvēģiju, Kipru un Slovākiju. Pašlaik sagatavošanā dažādās stadijās ir citi izvērtējumi (piemēram, par Armēniju, Latviju, Ungāriju un Moldovu).

Ziņojuma struktūra

Ņemot vērā aplūkotos tematus un argumentu sakārtojumu, šis ziņojums atbilst Viljamsona ieteikumiem (2002, 2008), kā arī nesen par Kipru sagatavotā starptautiskā izvērtējuma piemēram (*Williamson/CoE*, 2007). Tas tiek darīts, lai attīstītu vajadzīgo oriģinalitāti, atspoguļotu *konkrētu* gadījumu *kopējā* satvarā, kas izveidots, pamatojoties uz pēdējos desmit gados veikto darbu. Tādējādi mērķis ir panākt, lai ziņojums būtu noderīgs un pamācošs divējādā ziņā. Pirmkārt un galvenokārt, uz pierādījumiem balstītai analīzei un formulētajiem ieteikumiem jāveicina jaunatnes politikas izstrāde attiecīgajā valstī. Otrkārt, šādai procedūrai ir jānodrošina tas, lai atzinumi palīdzētu izvērst salīdzinošu un zinātniskā ziņā empīrisku diskusiju par jaunatnes politikas nostādnēm un to izstrādi Eiropā. Šķiet, ka šo pieeju pietiekami apstiprina līdz šim panāktā procesa strukturēšana un sintezēšana un starptautiskā izvērtējuma praktiskā formāta uzlabošana. Piezīmes, kuras Hovards Viljamsons izdarīja, pirmkārt, visa izvērtēšanas procesa laikā (tostarp sagatavošanas brauciena laikā) un jo īpaši visu *IRT* tikšanos laikā, bija nenovērtējams informācijas avots, kas ir šā ziņojuma pamatā.

Vispārēja informācija par Latviju

Latvijas Republika ir viena no Baltijas valstīm, kas atrodas Eiropas ziemeļaustrumos pie Baltijas jūras. Tā robežojas ar Igauniju ziemeļos un Lietuvu dienvidos, Krieviju austrumos un Baltkrieviju dienvidaustrumos. Latvijas teritoriju tūkstošiem gadu ir apdzīvojušas baltu ciltis. 13. gadsimtā Vācijas pārvaldībā tika izveidota atsevišķu zemju savienība, kas aptvēra mūsdienu Latvijas un Dienvidigauņas teritoriju, kuras galvaspilsēta bija Rīga – svarīgs Baltijas jūras austrumu reģiona tirdzniecības centrs. Pēc tam, kad 16. gadsimtā šī savienība izjuka, mūsdienu Latvijas teritorija nonāca Polijas varā. 17. gadsimtā Latvijā noritēja cīņas starp Poliju, Zviedriju un Krieviju par varu šajā teritorijā. Ilgāk nekā gadsimtu Latvijas teritorija atradās cariskās Krievijas impērijas sastāvā, līdz 1918. gadā Latvija pasludināja pilnīgu neatkarību. Pirmā Latvijas Republika pastāvēja nedaudz ilgāk nekā divdesmit gadus. 1940. gadā Latviju pirmoreiz uz vienu gadu okupēja Padomju Savienība, tad uz četriem gadiem – nacistiskā Vācija, bet pēc Otrā pasaules kara uz 46 gadiem atkal Padomju Savienība. Ilgās Padomju Savienības okupācijas laikā latvieši tika pakļauti masveida "tīrīšanām" un deportācijām. Viens no latviešu kultūras un valodas iznīcināšanas veidiem bija organizēta strādnieku, militārpersonu un viņu ģimeņu masveida migrācija no Krievijas un citām padomju republikām uz Latviju.

Latvijas "nacionālā atdzimšana", kā to sauc Dreifelds (1996), sākās tikai 80. gadu beigās, kad parādījās Padomju Savienības sagrūšanas pirmās pazīmes. 1991. gada augustā tika oficiāli atjaunota Latvijas neatkarība, balstoties uz 1922. gada Satversmi. Mūsdienās Latvija ir parlamentāra demokrātiska republika ar aktīvu politisko situāciju. Kopš 1990. gada maija tai ir bijušas 13 valdības; pēdējā valdība darbojas kopš 2007. gada 20. decembra.⁴ Tāpat kā pārējās Baltijas valstīs, arī Latvijā turpinās nācijas veidošanās un demokrātijas nostiprināšanas process (piem., *Ehin*, 2007).

Latvija ir maza valsts. Ar 2,3 miljoniem iedzīvotāju un 64 600 km² lielo teritoriju Latvija platības ziņā ir tikpat liela kā Īrija, bet tās iedzīvotāju skaits ir uz pusi mazāks. Latvijā iedzīvotāju blīvums ir diezgan neliels – vidēji 36 iedzīvotāji uz kvadrātkilometru, tomēr tas ir lielāks nekā Igaunijā, Zviedrijā, Norvēģijā, Somijā vai Krievijā. Iedzīvotāju koncentrācija lielajās pilsētās ir ievērojama: aptuveni divi no katriem trīs cilvēkiem dzīvo pilsētās. Vairāk nekā 700 000 cilvēku, aptuveni viena trešā daļa no kopējā iedzīvotāju skaita, dzīvo galvaspilsētā Rīgā; 400 000 cilvēku dzīvo sešās valsts lielākajās pilsētās (Latvijas Centrālais statistikas birojs, 2006). Tomēr Latvijas 26 rajonos ir vairāk nekā 400 pagastu.

2005. gadā Latvijā bija aptuveni 520 000 jauniešu vecumā no 15 līdz 29 gadiem. Atbilstoši statistiskajām prognozēm laikposmā no 2005. līdz 2020. gadam Latvijas iedzīvotāju skaits samazināsies aptuveni par 8 %; tiek prognozēts, ka minētajā periodā jauniešu skaits vecumā no 15 līdz 29 gadiem samazināsies par 34 %. Šādas attīstības galvenie iemesli ir dzimstības izmaiņas, migrācijas izmaiņas un paredzamā dzīves ilguma pakāpeniska pagarināšanās (Latvijas Centrālais statistikas birojs, 2006).⁵

Aptuveni 60 % iedzīvotāju ir etniskie latvieši. Lielā krievu tautības iedzīvotāju daļa (28 %) ir izveidojusies Padomju Savienības iedzīvotāju politikas dēļ Latvijas okupācijas laikā. Pirms Otrā pasaules kara krievu tautības iedzīvotāji no kopējā iedzīvotāju skaita bija mazāk nekā 10 %. Citu tautību grupas ietver baltkrievus (3,7 %), ukraiņus (2,5 %), poļus (2,5 %) un

⁴ <http://www.mk.gov.lv/en/mk/vesture> (Pēdējā piekļuve: 30.12. 2007.).

⁵ Atlasītos reproduktivitātes, ģimeņu veidošanas, veselības, izglītības un bērnu aprūpes rādītājus sk. 3. papildinājumā).

lietuviešus (1,4 %) (Bērnu un ģimenes lietu ministrija, 2007, 3). Vienīgā valsts valoda ir latviešu valoda, bet, tā kā liela iedzīvotāju daļa pieder austrumslāvu valodu grupai, ikdienā plaši tiek lietota arī krievu valoda. Vairums latviešu var sazināties abās šajās valodās, jo īpaši Rīgā un Latvijas austrumu novadā Latgalē dominē austrumslāvu valodu grupa (Latvijas Centrālais statistikas birojs, 2006). Vairāk nekā 40 % latviešu nepieder nevienai reliģiskajai konfesijai; aptuveni 24 % ir saistīti ar Evaņģēliski luterisko baznīcu, aptuveni 18 % ar Romas katoļu Baznīcu, bet 15 % – ar Pareizticīgo baznīcu.⁶

Proporcionāli lielā nelatviešu etnisko grupu daļa un ar to saistītā spriedze politikā un sabiedrībā pēc neatkarības atjaunošanas ir viens no galvenajiem padomju okupācijas mantojumiem (Dreifelds, 1996, 5. nodaļa). Pēc neatkarības atgūšanas Latvijas politiskā elite nolēma imigrantiem no Padomju Savienības automātiski nepiešķirt pilsonību un tiesības piedalīties vispārējās vēlēšanās. Tā vietā tika ieviests Latvijas “nepilsoņa” statuss ar ierobežotām pilsoņu un politiskajām tiesībām, kas tika piešķirts šīs grupas locekļiem, kas lielākoties bija krieviski runājoši iedzīvotāji (Krūma, 2007). Lai gan laika gaitā tika atvieglota pilsonības pieejamība, 2006. gada sākumā nepilsoņu daļa joprojām bija aptuveni 18 % (vai 420 000 cilvēku) no visiem iedzīvotājiem (Latvijas Centrālais statistikas birojs, 2006; dati, sākot ar 2006. gadu).

Temps, kādā Latvija kļuva par demokrātisku valsti ar tirgus ekonomiku, bija ievērojams. Nepilnu desmit gadu laikā pēc vispusīgām ekonomiskajām reformām Latvijai 1999. gadā izdevās atbilst kritērijiem, lai saņemtu uzaicinājumu sākt sarunas par pievienošanos Eiropas Savienībai; 2004. gadā tā kļuva par dalībvalsti. Turklāt Latvija ir pievienojusies daudzām citām starptautiskām organizācijām un nolīgumiem, piemēram, ANO un EDSO 1991. gadā, Pasaules Bankai (1992. gadā), Eiropas Padomei (1995. gadā), Starptautiskajam Valūtas fondam (1999. gadā), NATO (2004. gadā) un Šengenas zonai (2007. gadā).

Latvijas sociālekonomiskā pārveide nebija viegla, un joprojām ir nepieciešama liela tautas pacietība un izturība. Nesen sagatavotajā Sociālajā ziņojumā par 2006. gadu situācija īsumā raksturota šādi:

Tā kā Latvija pārgāja uz tirgus ekonomiku salīdzinoši īsā laikā un dažas iedzīvotāju grupas nespēja pielāgoties radikālajām ekonomikas pārmaiņām, sabiedrībai bija jāaskaras ar nabadzības problēmu un sociālo atstumtību, kas to pavadā, tomēr valsts kopumā pieredzēja ekonomikas izaugsmi. (Latvijas Republikas Labklājības ministrija, 2007, 106)

Atbilstoši IKP attīstībai valsts ekonomiskie rādītāji uzlabojas, un palielinās arī vidējais mājāsaimniecības izmantojamais ienākums. Tomēr ekonomikas kapacitāte joprojām ir vāja, un sociālās aizsardzības līmenis ir viens no zemākajiem to Eiropas valstu vidū, kuras ir Eiropas Savienības dalībvalstis (Petrasova, 2007). Kopumā dzīves līmenis ir zems, ienākumu līmeņi ir galēji atšķirīgi, nabadzība ir plaši izplatīta, un cilvēki jūtīgi reaģē uz sociālo netaisnību (piemēram, Aidukaite, 2004; Rajevska, 2005, 2006; Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija, 2007; Eurostat, 2007).

Latvijas jaunatnes politikas izstrāde ir jāvērtē, ņemot vērā šīs sociālekonomiskās problēmas, kas saistītas ar pārmaiņām Latvijā. Lai gan Eiropas Padomes starptautisko izvērtēšanas grupu (IRT) pozitīvi pārsteidza kopējais progress, kādu Latvija ir panākusi nepilnu divdesmit gadu ilgās demokrātijas un atvērtas tirgus ekonomikas posmā, acīmredzams kļuva arī tas, ka

⁶ *Enzyklopädie des europäischen Ostens*, Internet: <https://claroline.uni-klu.ac.at/eeo/index.php/Lettland> (informācija atjaunota 28.12.2007.) un Graudiņš (gads nav zināms).

joprojām turpinās reformu process un gan Latvijas sabiedrības attīstība kopumā, gan īpaši jaunatnes politikas izstrāde. Šādā situācijā *IRT* vēlas uzsvērt, ka ieteikumi un reizēm arī kritika, kas izteikta saistībā ar izvērtējumu, ir formulēta tikai konstruktīvos nolūkos – tās mērķis, pirmkārt, ir palīdzēt Latvijas partneriem izvērtēt jaunatnes politikas līdzšinējo stāvokli un, domājot par nākotni, noteikt prioritātes gan jaunatnei, gan jaunatnes politikas izstrādei visumā sarežģītajā sabiedrības situācijā.

Jaunatne un jaunatnes politika Latvijā

“Jaunatne”

Jaunatne ir *izveidota* kategorija, un to uzsver jaunatnes definīciju pretrunīgums starptautiskā mērogā. Pretstatā bērņībai, kuras robežas tika skaidrāk noteiktas ANO Konvencijā par bērnu tiesībām, kas stājās spēkā 1990. gadā⁷, attiecībā uz jaunatnes kategoriju starptautiskā mērogā nav bijuši centieni standartizēt tās robežas. Dažādās jaunatnes definīcijas politikas nostādnēs Eiropas valstīs un citās valstīs akcentē faktu, ka jaunatne, pirmkārt un galvenokārt, ir *politiski izveidota* kategorija, – “jaunatne” ir jādefinē, lai paredzētu tiesisko regulējumu, iestāžu atbildību un piešķirtu līdzekļus. Pirmā Latvijas apmeklējuma laikā *IRT* tika teikts, ka sagatavotajā Jaunatnes likumā tiks politiski definētas šādas vecuma robežas, tomēr diskusijas par to joprojām turpinās. Ir izteikti vairāki priekšlikumi, kas visi pamatā norāda uz politiskiem centieniem un “jaunatnes lobēšanu”. Nacionālā ziņojuma projektā saistībā ar jauniešiem atbilstošu veselības aprūpes pakalpojumu apspriešanu ir atrodama tikai jaunatnes definīcija attiecībā uz vecumu (Bērnu un ģimenes lietu ministrija, 2007, 83). Atbilstoši PVO priekšlikumam tiek definēts, ka jaunatne ir cilvēku grupa vecumā no 10 līdz 24 gadiem, – cilvēkus vecumā no 10 līdz 19 gadiem uzskata par pusaudžiem, bet vecumā no 15 līdz 24 gadiem – par jauniešiem.

Tā kā Latvijas Nacionālajā ziņojumā nav sniegta vispusīga jaunatnes definīcija, starptautiskajai izvērtēšanas grupai bija grūti izprast otro jaunatnes definīcijas dimensiju, proti tās “politisko aspektu”: piemēram, vai jaunatne galvenokārt tiek uzskatīta par resursiem vai par problēmu (sk. *Williamson*, 2002, 31)? Lai gan bija skaidrs, ka arī neatkarīgajā Latvijā jaunatne joprojām ir svarīga kategorija, Nacionālajā ziņojumā nav skaidri norādīta jaunatnes pašreizējā nozīme Latvijas sabiedrībā un sabiedrībai. Ir sniegta tikai netieša norāde par to, ka jaunatne kļūst aizvien vērtīgāka sociālā grupa un cilvēkresurss. Tas, piemēram, ir izteikts, norādot to, ka ir svarīgi radīt jauniešiem atbilstošu vidi, paužot rūpes par jauniešu brīvprātīgās līdzdalības zemo līmeni, kā arī, iespējams, jauniešu patriotisko audzināšanu un pirmsmilitārā dienesta apmācību. Visbeidzot, nav minēta jauniešu loma Latvijas sabiedrības saglabāšanā – kāda ir viņu – pilsoņu – nozīme, palīdzot vairot sabiedrības labklājību un gūstot no tās labumu? Cik liela jauniešu daļa emigrē no valsts, un kāpēc jaunieši pamet valsti un tajā neatgriežas?

Šķiet, ka šī nepilnība liecina par vispārēju Nacionālā ziņojuma un, iespējams, jaunatnes politikas trūkumu, proti, par to, ka gandrīz vai vispār nav pētījumos iegūta skatījuma par jautājumiem, kas saistīti ar jaunatni. Ja neņem vērā to, ka Nacionālā ziņojuma sākumā īsumā minēts jauniešu skaits vecumā no 15 līdz 24 gadiem (t. i., 359 000) un viņu skaits attiecībā pret kopējo iedzīvotāju skaitu (t. i., 15,7 %) (Bērnu un ģimenes lietu ministrija, 2007, 3), maz kas liecina (vismaz šajā ziņojumā), ka jaunatnei ir noteikts pamatiezīmju kopums sabiedrībā. Kā jauniešu skaits mainījās pēdējo divdesmit gadu laikā? Kāds ir jaunatnes iedalījums atbilstoši sociālajai izcelsmei, izglītībai un etniskajai piederībai? Kur un kādos apstākļos dzīvo jaunieši? Kāda ir jaunieša ikdiena, un kā tā mainās, jauniešiem kļūstot vecākam? Cik daudz jauniešu pamet valsti un izmanto pēdējā laikā radušās mobilitātes iespējas Eiropas Savienībā? Kā jaunieši šajā ziņā atšķiras no iedzīvotājiem kopumā?

⁷ ANO Konvencijas par bērna tiesībām 1. pants: “Šajā konvencijā par bērnu tiek uzskatīta ikviens cilvēks līdz 18 gadu vecumam, ja saskaņā ar likumu, kas piemērojams attiecīgajam bērnam, viņš neklūst pilngadīgs agrāk.”

Šādi jautājumi interesētu ne tikai ar jaunatni saistīto jautājumu izpēti veicējus, bet arī politikas veidotājus, kuriem rūp tas, lai tiktu uzlaboti jauniešu dzīves apstākļi valstī.

1. ieteikums

Tāpēc saskaņā ar priekšlikumiem, kas tika izteikti otrajā pārskatā (*Williamson, 2008*), starptautiskā izvērtēšanas grupa iesaka Latvijā pastiprināti veikt „jauniešu sociālā stāvokļa kritisku analīzi” (turpat, 12) kā jaunatnes politikas pamatu. Demogrāfijas pamatdati, kas pieejami oficiālajā statistikā, ir jāintegrē un jāpapildina, veicot mērķtiecīgu un uz problēmu orientētu izpēti, lai politikas veidošana būtu regulāri nodrošināta ar būtiskāko informāciju un zināšanām par jauniešu dzīvi Latvijā, kā arī par viņu vajadzībām un problēmām.

“Jaunatnes politikas” nacionālais konteksts

Pēc Padomju Savienības sabrukuma Latvijas sabiedrībai, tāpat kā daudzu citu Eiropas valstu sabiedrībām, kurām ir komunistiska pagātne, bija atkārtoti jāvienojas par savu vēsturi 20. gadsimtā un tā jāformulē. To daudzo sociālekonomisko un politisko problēmu vidū, kuras ietvēra šis process, jaunatnes politikas jautājumam pirmajos neatkarības gados nebija izteikta prioritāte. Tomēr, sākot no 90. gadu vidus, Latvijas jaunatnes politika, tāpat kā daudzas citas politikas jomas, sāka kļūt par daudz apspriestu politikas jomu, jo saduras tradicionālās intereses, kuru izcelsme rodama komunistiskajā un pirmskomunistiskajā pagātnē, no vienas puses, un jaunās idejas no “Rietumiem”, no otras puses. Krustcelēs nonākusī Latvijas jaunatnes politika tika atspoguļota gan formāli, gan arī pēc būtības. Piemēram, no vienas puses un visredzamāk, strukturētas brīvā laika nodarbības (t. i., “vaļasprieku un interešu izglītība”), kas līdzīgas agrāko komunistisko jaunatnes vadīšanas struktūru nodarbībām, turpināja pastāvēt kā svarīgs jaunatnes politikas elements. No otras puses, starptautiskā sadarbība un konsultēšana jaunatnes politikas izstrādē un darbā ar jauniešiem ir ieviesusi jaunas koncepcijas, tostarp pilsoniskas sabiedrības attīstību, atvieglojot līdzdalību, dibinot NVO, veicinot izglītības un apmācības autonomiju un neformālos veidus.

Līdz šodienai šīs divas jaunatnes politikas sejas pārstāv Valsts jaunatnes iniciatīvu centrs, kuru 1996. gadā dibināja Izglītības un zinātnes ministrija, no vienas puses, un Latvijas Jaunatnes padome (dibināta 1992. gadā) kopā ar saistītajām NVO, no otras puses (sk. 1. tabulu). Šīm divām pusēm, kuru nostājas sākumā bija konkurējošas, bet pēc tam papildināja viena otru, ir kopīgs mērķis iesaistīt jauniešus brīvprātīgās un radošās ārpuskolas nodarbībās un citos aktīvas jauniešu līdzdalības veidos. Tā kā šīm organizācijām ir atšķirīga vēsture un statuss (arī finansējuma ziņā) Latvijas jauniešu politikas situācijā, tad tām ir dažādas pieejas un prioritātes. Valsts jaunatnes iniciatīvu centrs galveno uzmanību pievērš dažādiem vaļasprieku izglītības veidiem un šajā laikā savā ziņā ir zaudējis galveno nozīmi jaunatnes politikas izstrādē. Taču, tā kā tas atrodas Izglītības un zinātnes ministrijas pakļautībā un saņem no tās finansējumu, tam ir garantēts finansējums.⁸ Latvijas Jaunatnes padomei, kas tiks raksturota turpmāk kopā ar galvenajām jaunatnes organizācijām, ir vispirms jau reprezentatīvas, koordinēšanas un konsultatīvas funkcijas, un tā ir kļuvusi par nozīmīgu dzinējspēku jaunatnes tiesību aktu reformas procesā. Taču, tā kā formāli tā nav atkarīga no valsts struktūrām, šķiet, ka Jaunatnes padomei nav garantēta finansiāla izdzīvošana, kaut arī šī formālā neatkarība neatbrīvo valsti no tās pienākuma radīt atbilstošus apstākļus NVO [darbībai].

⁸ Valsts jaunatnes iniciatīvu centrs ir sīkāk apspriests saistībā ar jaunatnes politikas izglītības dimensiju.

1. tabula. Latvijas jaunatnes politikas izstrādes gaita nacionālā līmenī hronoloģiskā secībā⁹

1992		Latvijas Jaunatnes padome
1993		
1994		
1995		
1996	Izglītības un zinātnes ministrija – atbildība par jaunatnes politiku Valsts jaunatnes iniciatīvu centra (VJIC) dibināšana	
1997	Rēzeknes konference “Valsts, pašvaldību un nevalstisko organizāciju sadarbība, lai izveidotu un īstenotu jaunatnes politiku”	
1998	Vienošanās par jaunatnes lietu apmaiņu starp Izglītības un zinātnes ministriju, Latvijas Jaunatnes padomi un Latvijas Studentu apvienību Jaunatnes politikas valsts programma 1998.–2002. gadam (neskaitot budžetu)	
1999	1. Latvijas Jaunatnes kongress (tajā tika izteikta ideja dibināt Jaunatnes politikas koordinācijas padomi)	
2000		
2001		
2002	VJIC izstrādātā Valsts jaunatnes politikas koncepcija (pieņemta, joprojām spēkā)	Jaunatnes likums (izstrādāts Latvijas Jaunatnes padomes vadībā)
2003		
2004–08		Bērnu un ģimenes lietu ministrija (izveidota)
–09	Jaunatnes politikas programmas nodošana Bērnu un ģimenes lietu ministrijas pārziņā	
–11		Jaunatnes politikas koordinācijas padomes provizorisks izveidošana
2005–05		Jaunatnes politikas koordinācijas padomes izveidošana
–08		Jaunatnes likuma iesniegšana valsts sekretāriem
2006		
2007–01		Sagatavošanās brauciens, lai veiktu Eiropas Padomes organizēto jaunatnes politikas izvērtēšanu
–04		Jaunatnes politikas koordinācijas padomes 1. sanāksme
–07		Eiropas Padomes organizētā jaunatnes politikas izvērtēšana. 1. apmeklējums
–10/11		Eiropas Padomes organizētā jaunatnes politikas izvērtēšana. 2. apmeklējums
2008-01		Publiska iepazīstināšana ar Eiropas Padomes starptautiskā ziņojuma projektu valsts pārstāvju uzklaušanās Rīgā
2008-03		Galīgā Eiropas Padomes starptautiskā ziņojuma iesniegšana Jaunatnes un sporta direktorāta Jaunatnes padomei EYCB, Budapeštā

1998. gadā Valsts jaunatnes iniciatīvu centrs izstrādāja pirmo Valsts jaunatnes politikas programmu. Tomēr finansējuma trūkuma dēļ bija iespējams īstenot tikai nedaudz vairāk par apstiprināto interešu izglītības apakšprogrammu; joprojām ir svarīgas daudzas citas pamatproblēmas, kas tika konstatētas jau tad, bet netika risinātas. 2002. gadā tika pieņemta Valsts jaunatnes politikas koncepcija, kuru arī bija izstrādājis Valsts jaunatnes iniciatīvu

⁹ Šis apskats ietver tikai tās jaunatnes politikas iestādes un notikumus, kas ir minēti Nacionālajā ziņojumā. Tas ir darīts tāpēc, ka šeit nav minēti tādi citi svarīgi dalībnieki kā, piemēram, ES programmas “Jaunatne darbībā” valsts aģentūra.

centrs; tā joprojām ir pašreizējās jaunatnes politikas programmas pamatā. Tomēr nesen veiktā iestāžu sistēmas administratīvā reforma un iniciatīvas, kuru mērķis ir atjaunināt tiesību aktus, rosina pārorientēt jaunatnes politiku.

2004. gadā valsts jaunatnes politikas koordinēšanas un sakārtošanas pienākumu Izglītības un zinātnes ministrija nodeva Bērnu un ģimenes lietu ministrijai. Atbilstoši pašreizējam jaunatnes politikas izstrādes un administrēšanas modelim Bērnu un ģimenes lietu ministrija atrodas plaša iesaistīto pušu un interešu tīkla centrā. Aizvien pieaug ministrijas pienākumi – gan tie, kas tai ir pašreiz, gan tie, kas tiek plānoti tuvākajā nākotnē (Bērnu un ģimenes lietu ministrija, 2007, 19–20). Tikai nesen tās pārvaldībā tika nodota arī Jaunatnes starptautisko programmu aģentūra, kas līdz šim atradās Izglītības un zinātnes ministrijas pārvaldībā.

Turklāt, lai sasaistītu NVO, reģionālo organizāciju un visu 18 ministriju pasākumus un intereses, tika izveidota atsevišķa Jaunatnes politikas koordinācijas padome, kas pārstāv vairāk nekā 300 dažādu līmeņu, kas tiešā un netiešā veidā palīdz veidot jaunatnes politiku. Padomē kopīgi darbojas astoņi galvenie ministri, kas iesaistīti jaunatnes politikas izstrādē, t. i., ekonomikas, iekšlietu, izglītības un zinātnes, labklājības, kultūras, veselības, bērnu un ģimenes lietu ministrs un ģimenes lietu ministrs sabiedrības integrācijas lietās, Latvijas Pašvaldību savienības priekšsēdētājs un pārstāvji no trīs jauniešu NVO – Latvijas Jaunatnes padomes, Latvijas Studentu apvienības un Latvijas Skolēnu padomes. Turklāt jaunatnes politikas veidošanā ar darba grupu un citu līdzdalības veidu palīdzību ir iesaistīti vairāki partneri un konsultatīvās iestādes, piemēram, reizi divos gados notiekošais Latvijas Jaunatnes kongress. Tas, ka tiek plānotas papildu konsultatīvās organizācijas, liecina par nepieciešamību uzlabot jaunatnes politikas struktūras, kā arī dažādās intereses šīs politikas jomas veidošanā.

Nemot vērā ar jaunatnes politikas izstrādi un pārvaldīšanu saistīto iestāžu un padomju plašo tīklu valsts līmenī, starptautiskā izvērtēšanas grupa stingri atbalsta koordinētas jaunatnes politikas ideju un uzskata, ka koordinējošā organizācija, Jaunatnes politikas koordinācijas padome, nodrošina vērtīgu apspriežu un informācijas apmaiņas vietu ar augstu politisko profilu, kas skaidri pauž apņēmību visaugstākajā līmenī. Taču, tā kā Padome vispirms ir konsultatīva organizācija un tās biedri tiekas tikai divas reizes gadā, tai nav noteikti jānodrošina tas, ka praksē tiek īstenota efektīva politisko lēmumu pieņemšana. Pieredze rāda, ka šādas politisko pārstāvju tikšanās vislabāk nodrošina ar informāciju un sagatavo vecāko amatpersonu starpnozaru grupu, kas pēc tam ir atbildīga arī par to ieteikumu/norādījumu turpmāko izstrādi, īstenošanu un uzraudzību, kurus sniedz tāda iestāde kā Jaunatnes politikas koordinācijas padome. Šāda veida sagatavošanas grupa varētu veicināt efektīvu ilgtermiņa sadarbību starp attiecīgajām ministrijām un nodrošinātu nepārtrauktību neatkarīgi no valdību svārstībām, kas ir tipiskas valstīs, kas atrodas pārveides procesā. No šī viedokļa raugoties, starptautiskā izvērtēšanas grupa apsveic Bērnu un ģimenes lietu ministrijas nodomu izveidot “Pastāvīgo apvienoto valsts pārvaldes darba grupu” (29. punkts), kura varētu veicināt nepārtrauktību, kas nepieciešama ikvienā politikas jomā.

2. ieteikums

IRT mudina Latvijas iestādes sekmēt valsts jaunatnes politikas struktūru apvienošanu, lai veicinātu nepārtrauktību un novērstu dublēšanos, papildu birokrātiskas struktūras un konkurenci. Starpnozaru grupas uzdevums varētu būt, pamatojoties uz konstatētajiem steidzamajiem jautājumiem, izstrādāt stratēģijas dokumentu un rīcības plānu, kuru pēc tam apstiprinātu valdība. Šim dokumentam jāietver visas attiecīgās atbildīgās puses (valsts, reģionālās un vietējās iestādes, NVO, ar jaunatni saistīto jautājumu izpēti veicēji u. c.), jāierosina pienākumu dalīšana, nosakot izpildāmus mērķus un ietekmi uz budžetu. Kopumā ir jāturpina jaunatnes politikas izstrāde, līdz to galvenokārt noteiks šīs politikas saturs, nevis iestādes vai atbildīgās personas.

Finansējums

Tāpat kā daudzās citās valstīs, arī Latvijā jaunatnes politiku finansē vairākas ministrijas, un nav iespējams precīzi noteikt to iemaksu apmēru. Kopumā jaunatnes politikas budžets tika aizvien palielināts, uzsverot šīs politikas jomas pieaugošo nozīmīgumu. Nacionālajā ziņojumā (Bērnu un ģimenes lietu ministrija, 2007, 12) pat tiek apgalvots, ka Latvijas kopējā valsts budžeta ievērojamā pieauguma iemesls patiesībā ir izdevumi, kas saistīti ar jaunatni. Ziņojumā *IRT* tiek informēta, ka 2007. gadā tikai Bērnu un ģimenes lietu ministrijas Valsts jaunatnes politikas programmas kopējās izmaksas vien sasniedz 335 000 LVL¹⁰; tas ir 22 reizes vairāk nekā iepriekšējos gados. Tomēr šī summa jāuzskata par relatīvu, jo tiek pieņemts, ka šie līdzekļi, neskaitot daudz ko citu, segs tādus pasākumus ar augstām izmaksām kā jaunatnes iniciatīvu centru dibināšana, kā arī jaunatnes informācijas sistēmu un ar jaunatni saistīto jautājumu izpēti pasākumus.¹¹

Ņemot vērā to, ka 2006. gadā Aizsardzības ministrija piešķīra vairāk nekā vienu miljonu LVL, lai finansētu tikai vienas iestādes, Jaunsardzes centra, pasākumus, *IRT* rodas jautājums, vai kopējā jaunatnes politikas programmas budžeta plānošanā nepastāv zināma prioritāšu nelīdzsvarotība. Nedaudz neproporcionālo jaunatnes politikas budžeta plānošanu akcentē tas, ka pilsētās un reģionālajās pašvaldībās vaļasprieku izglītībai pieejamo līdzekļu daudzums 2007. gadā bija gandrīz 8 miljoni LVL, kas ir gandrīz divkārtšojies, salīdzinot ar 4 miljoniem LVL 2003. gadā. Viens no starpniecības ekspertu organizācijas uzdevumiem varētu būt ieviest stratēģiju gan saskaņotu prioritāšu noteikšanai pasākumiem, gan saskaņotai budžeta plānošanai.

3. ieteikums

IRT ir radies priekšstats, ka pašreizējo jaunatnes politikas budžeta plānošanas praksi raksturo dažādu valsts pārvaldes struktūru izteiktas individuālas prioritātes. Ņemot vērā to, ka jaunatnes politika ir transversāla tēma, *IRT* mudina iesaistītās atbildīgās puses atkārtoti izvērtēt savas prioritātes un tās vairāk pielāgot jauniešu vajadzībām. Ja saskaņota budžeta plānošana būtu iespējama kopējā valsts finansējuma sistēmā, tas varētu īpaši uzlabot jauniešu politikas horizontālo dimensiju, kas attiecas uz jaunatnes sociālekonomiskā pilsoniskuma kvalitāti Latvijā.

¹⁰ 1 LVL = ~1,42 EURO

¹¹ Turklāt jāuzsver, ka liela ietekme ir finansējumam, ko jaunatnes NVO saņem no dažādām ES programmām; par šo ietekmi tika runāts diskusijās valsts pārstāvju uzklaušanās laikā. Par šiem līdzekļiem ir dibinātas un tiek uzturētas daudzas jaunatnes NVO ar ilgtspējīgu ietekmi uz politikas izstrādi Latvijā.

Tiesību akti

Latvijas valsts jaunatnes politikas līdzšinējo stāvokli raksturo pārveidošana un apvienošana. Lai gan jaunatnes politikai nav veltīti daudzi tiesību akti, pastāv vairāki normatīvie norādījumi, kā arī stratēģijas dokumenti, kas regulē jaunatnes politikas īstenošanu praksē.

Pamatojoties uz mūsu sanāksmēm ar valdības iestādēm un aģentūrām, *IRT* radās priekšstats, ka jaunatnes politiku ievērojami, kaut arī netieši regulē attiecīgie tiesību akti, kuros tā ir noteikta. Līdz pat mūsu valsts apmeklējumu beigām un ņemot vērā, ka Jaunatnes likums joprojām tiek skatīts, *IRT* palika neskaidrs, cik daudz vispārējie tiesību akti atvieglo vai drīzāk kavē jaunatnes politikas īstenošanu praksē.

Valsts jaunatnes politikas koncepcija, ko Ministru Kabinets pieņēma 2002. gada martā, ir joprojām spēkā esošs jaunatnes politikas pamatdokuments. Tajā “jaunatne” definēta kā demogrāfiska grupa vecumā no 15 līdz 25 gadiem, bet “jaunatnes politika” kā “patstāvīga valsts pārvaldes joma, kas nosaka mērķus, uzdevumus un pasākumus ar jaunatni saistīto problēmu risināšanai visos publiskās pārvaldes līmeņos” (Bērnu un ģimenes lietu ministrija, 2007, 10). Pagaidām turpinās Jaunatnes likuma formulēšanas un ratificēšanas process; tas aizsākās 2002. gada sākumā un bija Latvijas Jaunatnes padomes galvenais uzdevums. Jaunatnes likuma galīgais projekts, Bērnu un ģimenes lietu ministrijas un Latvijas Jaunatnes padomes “aktīvas sadarbības” rezultāts (Bērnu un ģimenes lietu ministrija, 2007, 8), ir iesniegts Saeimā un izvērtēšanas laikā tiek skatīts. Ir paredzēts, ka Jaunatnes likums noteiks jaunatnes politikas programmu un iesaistīto pušu pienākumus, kā arī nepieciešamo finansiālo atbalstu. *IRT* tika informēta, ka galvenie jautājumi ietver brīvprātīgo darbu, nodarbinātību un brīvo laiku un neformālo izglītību. Jaunatnes likumā tiks definētas arī “jaunatnes” kā politikas mērķa grupas robežas; daudzu saistīto administratīvo jautājumu dēļ viena no grūtākajām lietām šajā procesā ir panākt vienošanos attiecībā uz “jaunatnes” vecuma cenza kopēju definējumu.

Dažas iesaistītās puses, jo īpaši Latvijas Jaunatnes padome, Bērnu un ģimenes lietu ministrijas Jaunatnes departaments, kā arī jaunatnes politikas atbildīgās puses reģionālajā līmenī uzskata Jaunatnes likumu par ļoti svarīgu posmu jaunatnes politikas izstrādē. Argumenti par labu šim īpašajam jaunatnes tiesību aktam ir tādi – tas, no vienas puses, stiprinās jaunatnes politikas iestāžu statusu valsts un zemākā līmenī, bet, no otras puses, nodrošinās vājo jaunatnes NVO struktūru izdzīvošanu. Abi apmeklējumi *IRT* sniedza iespēju apspriest Jaunatnes likuma jautājumu ar daudzām iesaistītajām pusēm. Kopēja prasība bija izbeigt neskaidro pašreizējo stāvokli un tā vietā tiesiski “lokalizēt” jaunatnes politikas programmu. Tā ratificēšanas atlikšana parlamentā rada neapmierinātību uz jaunatnes politikas skatuves (Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija, 2007). *IRT* bija arī iespēja uzzināt par politikas īstenošanas struktūrām reģionālajā un vietējā līmenī, kas noteikti ir pelnījušas apzīmējumu “labākie praktiskie risinājumi”, bet tās tika izveidotas, kad nebija vispusīgu jaunatnes tiesību aktu. Taču nav šaubu, ka šīs struktūras nepastāvētu bez tādu augsti motivētu personu aizrautības, kuras ir gatavas darīt darbus arī tad, ja tādēļ nākas nest personiskus upurus. *IRT* šo attīstības gaitu vēro ar bažām, jo tā nav ilgtspējīga. Ilgtermiņā jaunatnes politikas izstrādei un profesionalizācijai, neskaitot atsevišķu personu apņemšanos, būs nepieciešams atbilstošs iestāžu atbalsts. Pamata tiesību akti, piemēram, Jaunatnes likums vai līdzīgs regulējums, varētu būt svarīgs signāls, kas uzsvērtu arī politisko apņemību attiecībā uz jaunatnes politiku.

4. ieteikums

Starptautiskajai izvērtēšanas grupai radās iespaids, ka liela daļa no stratēģijas dokumentiem, kas tiešā vai netiešā veidā sniedz norādījumus attiecībā uz jaunatnes politiku (piemēram, 2002. gada Valsts jaunatnes politikas koncepcija, 2005.–2009. gada Valsts jaunatnes politikas programma, Valsts norādījumi par kultūras politiku 2006.–2015. gadam, Nacionālā programma „Kultūra 2010“ u. c.), to īstenošana un turpmākā uzraudzība ir liels izaicinājums. Nākotnē varētu būt ieteicams apsvērt iespēju izstrādāt tikai vienu stratēģijas dokumentu, kas aptvertu dažādu ministriju pieredzi jaunatnes jomā. Šim nolūkam varētu kalpot šāds juridiskais dokuments vai iepriekšminētais kopējais rīcības plāns. Jebkurā gadījumā būtu jānosaka saistība starp vispārējiem tiesību aktiem un jaunatnes politikas praksi.

Principi

Bērnu un ģimenes lietu ministrija pašlaik izstrādā jaunas valsts jaunatnes politikas pamatnostādnes, kuru projektam jābūt gatavam līdz 2008. gadam; šīs pamatnostādnes nodrošinās jaunatnes politikas izstrādes un īstenošanas satvaru nākamajiem 10 gadiem. Jaunatnes politikas mērķis Latvijā ir “uzlabot jauniešu dzīves kvalitāti, veicinot jaunatnes iniciatīvas, partnerattiecības un atbalstu” (Bērnu un ģimenes lietu ministrija, 2007, 11), un tā pamatā ir šādi septiņi pamatprincipi:

1. partnerattiecību princips – veicināt aktīvu jaunatnes līdzdalību sabiedrības procesos;
2. informācijas pieejamības princips – veicināt informācijas sniegšanu jauniešiem atbilstoši tās vajadzībām un interesēm, jo īpaši tādas informācijas sniegšanu, kas ir nepieciešama aktīvai līdzdalībai visos sabiedrības procesos;
3. vienlīdzīgu iespēju princips – nevienu nediskriminējot, nodrošināt visiem jauniešiem iespēju piedalīties visos sabiedrības procesos un būt īsiem sabiedrības locekļiem;
4. jaunatnes interešu ievērošanas princips – risinot ar jaunatni saistītus jautājumus, ņemt vērā tās intereses, tiesības, vajadzības un iespējas;
5. labvēlīgas sociālās un ekonomiskās vides princips – veicināt tādu sociālo un ekonomisko apstākļu radīšanu, kas visiem jauniešiem sniegtu iespēju būt īstiem un integrētiem Latvijas sabiedrības locekļiem;
6. mobilitātes un starptautiskās sadarbības pieejamības princips – nodrošināt iespējas jaunatnes mobilitātei, jaunu prasmju un zināšanu apgūšanai ārpus to dzīvesvietas un veicināt citu valstu ieteikumu īstenošanu, apmaiņu ar labiem praktiskajiem risinājumiem un to pielāgošanu Latvijas jaunatnes politikā;
7. jaunatnes integrācijas veicināšanas princips – sekmēt jaunatnes integrāciju sabiedrībā, jauniešu minoritāšu integrāciju un nodrošināt daudz kultūru dialogu visos jaunatnes politikas plānošanas un īstenošanas posmos (Bērnu un ģimenes lietu ministrija, 2007, 11).

Saskaņā ar iepriekšējās izvērtēšanās noteiktajiem galvenajiem jaunatnes politikas jautājumiem (Williamson, 2002, Williamson/CoE, 2007) šie jaunatnes politikas principi attiecas uz jaunatnes sociālekonomisko pilsoniskumu, jaunatnes politisko pilsoniskumu, vienaudžu sabiedrības nozīmīgumu un pieejamību un atvērtību, un attīstību. Citiem vārdiem, Latvijas jaunatnes politikas nolūks ir

- i) būt nediskriminējošai un iekļaujošai (3., 7.), tomēr tajā pašā laikā tādai, lai palīdzētu uzlabot sociālekonomiskos apstākļus sociālajai integrācijai (5.);
- ii) nodrošināt līdzdalību un būt subjektīvi svarīgai jauniešiem (1., 4.), tomēr tajā pašā laikā nodrošinot vajadzīgās informācijas pieejamību (2.);

iii) veicināt jaunatnes, kā arī pašas jaunatnes politikas izstrādes atvērtību pret ārējo pasauli un tās ietekmēm (6.).

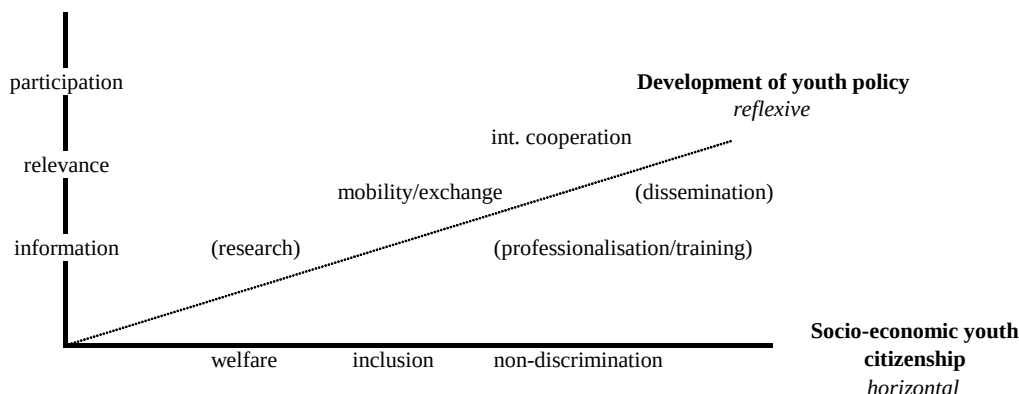
Šādai jaunatnes politikai ir horizontālā, vertikālā un atgriezeniskā dimensija. *Horizontālā* dimensija i) veicina vienlīdzību starp jauniešiem, kas dzīvo dažādos apstākļos; šajā dimensijā jaunatnes politikas veiksmīgums ir ļoti atkarīgs no saskaņošanas ar saistītajām speciālajām politikas nostādņām. *Vertikālā* dimensija ii) veicina demokrātisku varas sadali un sekmē konstruktīvu jaunatnes iesaistīšanos lēmumu pieņemšanā un sabiedrības veidošanā. Šādas jaunatnes politikas skatījuma *atgriezeniskā* dimensija iii) uzsver, ka tā ir atvērta izmaiņām jauniešu interesēs, kā arī starptautiskajā vidē rastajiem labākajiem risinājumiem. Tā kā šīs dimensijas acīmredzami daļēji sakrīt, šis iedalījums ir vispirms jau analītisks.

Lai ieviestu “iekšējās novērtēšanas” elementu šajā lielākoties “ārējā” politikas izvērtēšanā, tiek piemērotas iepriekšminētās dimensijas, kuras ir pamatā septiņiem Nacionālajā ziņojumā izvirzītajiem Latvijas jaunatnes politikas principiem, proti, sociālekonomiskais jaunatnes pilsoniskums (*horizontālā dimensija*), politiskais jaunatnes pilsoniskums, vienaudžu sabiedrības nozīmīgums un pieejamība (*vertikālā dimensija*) un atvērtība un attīstība (*refleksīvā dimensija*) – lai diskutētu par transversālām pamattēmām, pamatojoties uz galveno jaunatnes politikas sfēru izvērtējumu. Šādā veidā var tikt kritizēts Latvijas jaunatnes politikas līdzšinējais stāvoklis, pamatojoties uz tās kritērijiem, un var tikt ieteikti iespējamie veidi, kā panākt uzlabojumus, neskaitot valsts iestāžu standartus.

1. attēlā galvenajos vilcienos ir attēlota jaunatnes politikas trīsdimensiju telpa, kuras pamatā ir šīs trīs dimensijas. Iekavās ir norādīti tie būtiskie politikas elementi, kas, pamatojoties uz diskusiju šajā izvērtēšanā, var tikt pievienoti jaunatnes politikas asij (t. i., izplatīšana, izpēte, profesionalizācija/apmācība).

1. attēls. Jaunatnes politikas principi

Political youth citizenship
vertical

Jaunatnes politiskais pilsoniskums
<i>vertikālā</i>
līdzdalība
vienaudžu sabiedrības nozīmīgums
informācija
Jaunatnes politikas izstrāde
<i>atgriezeniskā</i>
starptautiskā sadarbība
(izplatīšana)
mobilitāte/apmaiņa
(profesionalizācija/apmācība)
(izpēte)
labklājība
iekļaušana
nediskriminēšana
Jaunatnes sociālekonomiskais pilsoniskums
<i>horizontālā</i>

5. ieteikums

IRT atbalsta Nacionālajā ziņojumā noteiktos jaunatnes politikas principus un mudina Latvijas iestādes arī turpmāk atbilstoši orientēt savu jaunatnes politiku. Taču starptautiskajā izvērtējumā īpaši norādīts, ka jaunatnes politikas izstrādes atgriezeniskajai dimensijai un profesionalizācijai būs nepieciešami papildu centieni, lai radītu pamatu ilgtspējīgiem uzlabojumiem.

Galvenās iestādes un atbildīgās puses, un jaunatnes politikas īstenošana vietējā līmenī

Jaunatnes politika reģionālā un vietējā līmenī vispirms ir atkarīga no pieejamajiem līdzekļiem. Valsts 26 rajoni ir pilnīgi autonomi jaunatnes politikas ziņā, un, neskaitot jautājumus, kas saistīti ar pamata infrastruktūras (piemēram, skolu, veselības iestāžu un transporta) nodrošināšanu, jaunatnes politikas īstenošana rajonos un pašvaldībās lielākoties ir procesā. Reģionālajā līmenī nav garantēta minimālā nodrošinājuma. Lai gan Bērnu un ģimenes lietu ministrija veicina, uzrauga un atbalsta reģionālo un pašvaldības stratēģiju izstrādi arī finansiāli, pašlaik tikai 8 no 33 pašvaldībām izstrādā jaunatnes lietu stratēģiju. Šī stratēģija ir viens no priekšnoteikumiem, lai pieteiktos valsts finansējumam. Šajā laikā kopš 2004. gada

tika izveidoti apmēram 30 jaunatnes iniciatīvu centri, pamatā – jaunatnes brīvā laika nodarbību iestādes; deviņi no šiem centriem tika izveidoti 2007. gadā. Neiejaucoties to darbības sfērā, Bērnu un ģimenes lietu ministrija finansē šīs jauniešu pulcēšanās vietas periodā līdz pieciem gadiem, pirms reģioniem jāpārņem visu izmaksu segšana.

Reģioni un pašvaldības, veicinot jaunatnes politikas izstrādi, var iecelt tā sauktos jaunatnes lietu koordinatorus, kas ir galvenās atbildīgās personas darbā, kas tiek veikts saskaņā ar valsts jaunatnes politikas un tās īstenošanas ikdienā pamatnostādņēm. Viņu statuss nav viennozīmīgs, un viņu pienākumi un darba vieta nav skaidra. Daži no viņiem ieņem papildu amatus vispirms jau saistībā ar (vaļasprieku) izglītību, kas ir vienīgais jaunatnes politikas aspekts, kas ir labi attīstīts visā Latvijas teritorijā. Pašlaik 19 no 51 koordinatori strādā kādā no 26 rajoniem, pārējie – kādā no pašvaldībām. Septiņos rajonos nav jaunatnes lietu koordinatoru.

Nacionālajā ziņojumā ir atzīta problēma saistībā ar jaunatnes politikas aptvērumu un vietējo nodrošinājumu. Tomēr spēja segt izmaksas, kas rodas, īstenojot jaunatnes politiku, joprojām ir pilnībā atkarīga no attiecīgo pašvaldību nodokļu ieņēmumiem. Tātad, ja pašvaldībām pastāvīgi trūkst finanšu līdzekļu, tām neuztic pienākumus saistībā ar jaunatnes politiku.

Divas pilnas dienas no *IRT* otrā Latvijas apmeklējuma programmas tika veltītas reģionālajai jaunatnes politikai. Ievērojot saspringtu darba grafiku, *IRT* tikās ar personām, kas strādā ar jaunatni, jauniešiem, iestādēm un citām atbildīgajām pusēm, kuru darbs saistīts ar reģionālajiem un vietējiem jautājumiem attiecībā uz jaunatni Cēsīs un Rēzeknē. Šīs tikšanās *IRT* sniedza lielisku iespēju labāk izprast sarežģīto Latvijas jaunatnes politiku. *IRT* pozitīvi iespaidoja kopējā jaunatnes politikas īstenošana šajās divās pašvaldībās un profesionālisms, entuziasms un apņēmība, ar kādu pasākumi tiek veikti apstākļos, kuros acīmredzami pastāv ievērojami finansiāli ierobežojumi.

Daudzi aspekti nosaka to, ka šīs divas pilsētas, kas ir ļoti atšķirīgas, ir labu praktisko risinājumu piemērs jaunatnes politikas īstenošanai pašvaldībās Latvijā. Piemēram, abās pilsētās ir ārkārtīgi cieša sadarbība starp vietējām iestādēm (tostarp policijas dienestiem), pilsētas pārvaldi, izglītības iestādēm, vecākiem, jauniešu NVO, atsevišķiem jauniešiem un jaunatnes politikas darbiniekiem. Abas pašvaldības veiksmīgi saista pilsētas jaunatnes problēmas ar labi izstrādātu izglītības programmu. Jau 2002. gadā Cēsu pilsēta nodibināja Jauniešu domi, kas ir viena no pašvaldības struktūrām, sniedzot būtisku ieguldījumu pašvaldības dzīvē un nodrošinot jauniešu līdzdalības iespējas. Rēzeknes Jaunatnes lietu komisijai ir līdzīgas funkcijas, izveidojot starpnozaru tīklu, kurā iesaistīti dažādi pilsētas dienesti, piemēram, bērnu darzi vai jauniešu NVO. Abām pašvaldībām ir izdevies izveidot pastāvīgu infrastruktūru jauniešiem, kaut arī to līdzekļi ir ierobežoti; jauniešu iniciatīvu centri, visiem pieejamie jauniešu klubi vai publiskie skateparki Cēsīs, kas izveidoti pēc jauniešu iniciatīvas, ir tikai daži piemēri. Visbeidzot, abas pašvaldības apzinās, cik nozīmīgi sabiedrībai ir jaunieši, un vēlas radīt pievilcīgu vidi. Par to liecina kaut vai, piemēram, tas, ka ir izveidoti profesionālu jaunatnes lietu koordinatoru amati, ka iestādes uztic jauniešiem pašiem īstenot projektus, un gatavība saistīt tādas jauniešu līdzdalības struktūras kā skolu pašpārvaldes ar pašvaldību jaunatnes politikas izstrādes struktūrām.

Tomēr tās darbā ar jaunatni iesaistītās personas, kas bija klāt sanāksmēs, bija norūpējušās par atsevišķu iestāžu vājumu un vispār par savu pašvaldību ierobežotajām iespējām sacensties ar citām Latvijas pilsētām vai plašākā Eiropas mērogā, tiklīdz jaunieši ir apguvuši vidējo izglītību. Emigrācija ir izplatīta, un tikai nedaudzi jaunieši atgriežas, ja reiz tie ir aizbraukuši, kaut arī tiešajās diskusijās daudzi jaunieši apgalvoja pretējo. Turklāt nav šaubu, ka praksē

jaunatnes politika šajās divās pašvaldībās ir veidota, balstoties uz spēcīgu iesaistīto personu pašorganizāciju un lielu nesavtību. *IRT* tika teikts, ka brīvprātīgais darbs papildus parastajai (nepilnas slodzes) nodarbinātībai bieži vien ir vienīgais veids, kā paveikt darbā ar jaunatni iesaistīto personu faktisko darba apjomu.

Kad šajās divās pašvaldībās darbā ar jaunatni iesaistītajām personām lūdza novērtēt reģionālās jaunatnes politikas vispārējo ainu, tās atzina savu īpašo statusu un privilēģēto situāciju, kādu tām ir izdevies pakāpeniski panākt vairāku gadu laikā. Nesen veiktā pētījumā par jauniešu sociālajām un politiskajām aktivitātēm Latvijā, kurā iekļauti jauniešu lietu koordinators viedokļi, uzsvērts diezgan izteiktais reģionālās jaunatnes politikas nevienlīdzīgums (*Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija*, 2007, 33–37). Kopumā nav šaubu, ka reģionālo jaunatnes politikas struktūru attīstība Latvijā joprojām ir tikai pašā sākumā, ka līdzekļu koncentrācija ir augsta un ievērojami atšķiras reģionos pieejamie līdzekļi un ka trūkst objektīvas izpratnes par jaunatnes politikas veidošanu, ņemot vērā pašvaldību faktiskās iespējas.

Šajos ieteikumos attiecībā uz jaunatnes politiku Latvijā apkopoti neatliekamākie jautājumi, raugoties no reģionālās perspektīvas. Tie tika izstrādāti starptautiskā jaunatnes politikas seminārā Beļģijā, un *IRT* uzmanība tiem tika pievērsta tikšanās laikā ar Rēzeknes pilsētas domi. Šo ieteikumu kā iekšēja novērtējuma iekļaušana šajā dokumentā ir ieguldījums, lai veicinātu saziņu starp personām, kas atbildīgas par jaunatnes politiku Latvijā.

Secinājumi par jaunatnes politiku Latvijā no reģionālās perspektīvas – izstrādāti starptautiskā jaunatnes politikas seminārā Flandrijā, Beļģijā (15.–22.2007.)

Būtu ļoti nepieciešami...

1) ... ietvara tiesību akti (ietvarlikums) jaunatnes politikai un stabila jaunatnes jautājumu finansiālā atbalsta sistēma:

- pašvaldību un vietējo jaunatnes lietu koordinators pienākumu noteikšana; skaidrs darba apraksts un vietējā jaunatnes lietu koordinators un darbinieks, kas strādā ar jauniešiem, amats; atšķirības starp vietējo jaunatnes lietu koordinators (VJK) un vietējo darbinieku, kas strādā ar jauniešiem (VDJ);

- finansiālā atbalsta sistēma jauniešu organizācijām jaunatnes politikas izstrādes uzlabošanai reģionos;

2) ... mācību semināri vietējām iestādēm par jaunatnes politiku un profesionālās sagatavošanas sistēma jauniešu lietu koordinatori un darbinieki, kas strādā ar jauniešiem;

3) ... pacelt jaunatnes lietas un jaunatnes jautājumus valsts līmenī, lai sabiedrībai rastos labāka izpratne par darbu ar jaunatni (adaptēts no izdales materiāla “Jaunatne Rēzeknē” (13. lpp.).

6. ieteikums

Nemot vērā jaunatnes politikas īstenošanas sarežģīto un bieži vien acīmredzamo pagaidu stāvokli, kas tika novērots, apmeklējot abus reģionus, *IRT* var tikai mudināt valsts iestādes veicināt situācijas uzlabošanu, pārskatot budžeta politiku un, piemēram, saistot jaunatnes politikas obligāto standartu ar piešķirto pamata finansējumu. Pretējā gadījumā, tā kā dramatiski trūkst finansējuma, nav gaidāma augšupvērsta attīstība un pastāv risks, ka vietējā reālā situācija varētu apdraudēt Latvijas jaunatnes politikas vienlīdzīgu iespēju principa īstenošanu.

7. ieteikums

Ir jāprecizē jaunatnes lietu koordinatoru kā svarīgu jaunatnes politikas vidutāju un „reģionālo jaunatnes politikas centru” vadītāju nozīmi un statusu. *IRT* ir zināms tas, ka šis salīdzinoši jaunais amats joprojām ir izveides procesā, taču, lai panāktu atbilstošu identificējamību, Latvijas iestādes tiek mudinātas stingri noteikt tā darba aprakstu.

Jaunatnes organizācijas un jauniešu politiskā pārstāvība

Jauniešu iesaistīšana, vispirms jau izmantojot jaunatnes organizāciju pārstāvjus kā partnerus gan jaunatnes politikas, gan pilsoniskas sabiedrības veidošanā un izaugsmē, kļūst par kopēju normu arī bijušajās komunistiskajās Eiropas valstīs (*Jasiukaityte/Reiter, 2004*). Attiecībā uz jaunatnes politikas izstrādi tas nozīmē, ka, lai piedalītos politikas veidošanā un lai beigās uzlabotu tās kvalitāti un ietekmi, ir vēlama svarīga pieredze kopā ar augstu spēju reaģēt uz būtiskiem jautājumiem. Latvijas atbilde uz šo svarīgo jaunatnes politikas prasību nodrošina jaunatnes līdzdalību vairākos līmeņos.

Pirmkārt, Latvijas Jaunatnes padomes, Latvijas Studentu apvienības un Latvijas Skolēnu padomes pārstāvji ir Jaunatnes politikas koordinācijas padomes locekļi. Tomēr, tā kā šī ir vispirms jau politiska organizācija, kurai līdz šim ir bijusi tikai viena sanāksme, tad joprojām paliek neskaidrs, kāds ir to patiesais statuss astoņu ministru un viena reģionu pašvaldību pārstāvju vidū.

Otrkārt, Jaunatnes organizāciju konsultatīvajā komisijā, kura ir tāda kā jaunatnes politikas ideju ģenerators, kas līdzdarbojas politikas veidošanas procesā un to izvērtē, funkcijas pilda pavisam 12 pārstāvji no jauniešu organizācijām. Tā tika dibināta 2007. gada aprīlī, un formāli tā nav iekļauta citās lēmumu pieņemšanas struktūrās, bet gan tai ir konsultatīvas un lobēšanas funkcijas saistībā ar Bērnu un ģimenes lietu ministriju. Tā kā šī komisija tika izveidota pavisam nesen, pašlaik nav informācijas par tās patieso ietekmi uz jaunatnes politikas izstrādi. Lai gan zināšanu apmaiņas un jaunatnes politikas lobēšanas ziņā tā ir apsveicama iniciatīva, starptautiskajai izvērtēšanas grupai ir šaubas attiecībā uz komisijas “vadību” un neatkarību, jo to vada Jaunatnes departamenta direktors. Visbeidzot, šīs iestādes leģimitāte ir atkarīga arī no tā, kā tiek izvēlēti tie jaunatnes NVO pārstāvji, kas darbojas šajā organizācijā. Turklāt tas būs atkarīgs no Jaunatnes likumā sniegtās galīgās definīcijas kritērijiem, kuri noteiks, kas ir jaunatnes NVO (piemēram, lieluma, pasākumu, vadības u. c. ziņā).

Līdzīgu argumentu var izvirzīt attiecībā uz trešo NVO iesaistīšanās veidu. Jaunatnes NVO pārstāvji vai pieredzējušas personas tiek uzaicinātas piedalīties darba grupās, kur tām ir iespēja komentēt politikas dokumentus un izstrādāt ieteikumus. Paliek neskaidrs, kā tiek izraudzītas šīs personas un kādas ir viņu pilnvaras attiecībā uz ietekmi uz jaunatnes politiku.

Ceturrtā jaunatnes līdzdalības dimensija ir plaša mēroga jaunatnes notikums, kas iepriekš tika saukts par Latvijas Jaunatnes kongresu; kopš 2008. gada tas tiks saukts par Jaunatnes sammitu. Sākot no 1999. gada, ik pēc diviem gadiem jaunieši, kā arī darbinieki, kas strādā ar jauniešiem, no visas Latvijas tiek un apspriež aktuālos jaunatnes un jaunatnes politikas jautājumus valstī – pēdējo kongresu 2006. gadā apmeklēja aptuveni 300 cilvēki. Šajos sammitos tika izstrādāti priekšlikumi un politiski ieteikumi, kuriem var būt tālejoša ietekme uz jaunatnes politikas pārvaldi. Piemēram, Jaunatnes politikas koordinācijas padomes izveide bija viens no šī notikuma rezultātiem, kas ilustrē kongresa nozīmīgumu. Latvijas Skolēnu padomē un Latvijas Studentu apvienībā tika sākti jaunatnes pašpārvalžu [veidošanas] procesi; šīs abas organizācijas ir Jaunatnes politikas koordinācijas padomes dalīborganizācijas.

Pašlaik tiek gatavotas trīs papildu platformas līdzdalībai – Pilsētas jaunatnes politikas padome, Pastāvīgā apvienotā valsts pārvaldes darba grupa un Jaunatnes forums. Visu trīs platformu mērķis ir nodrošināt jaunatnes politikas apspriešanai un izstrādei Latvijā plašāku pamatu un ciešāku informācijas un pieredzes apmaiņas tīklu. Starptautiskā izvērtēšanas grupa pozitīvi novērtē šos ieteikumus un ir vienprātis par to nepieciešamību. Tomēr *IRT* uzskata, ka ir jānoskaidro daži attiecīgie jautājumi, lai visas šīs līdzdalības formas, gan esošās, gan plānotās, “strādātu”. Lai gan iespēju dažādība, kā piedalīties jaunatnes politikas izstrādē, šķiet ievērojama, *IRT* nespēja izprast, kāda ir NVO praktiskā ietekme un pilnvaras visās šajās organizācijās. Šāds novērtējums var būt pārags, jo līdz šim, kopš tās dibināšanas 2005. gadā, Jaunatnes politikas koordinācijas padomes sanāksmes ir notikušas pavisam tikai sešas reizes, 2007. gadā – tikai vienu reizi.

Taču kādā virzienā sadarbība varētu attīstīties? Vai procesa virzība atbilst kopvadības un kopīgas lēmumu pieņemšanas labākajiem praktiskajiem risinājumiem kā, piemēram, pēc Eiropas Padomes ieteikuma tika mēģināts virzīt Lietuvas jaunatnes politiku, bet galu galā šie centieni tika pārtraukti (*Nurse/CoE*, 2003; *Jasiukaityte/Reiter*, 2002)? Vai ar Latvijas jaunatnes politiku saistītās iestādes tikai aicinās jaunatnes NVO paust savu viedokli un izmantos to zināšanas, neļaujot tām formāli ietekmēt lēmumu pieņemšanas procesu? Līdz šim par jaunatnes politiku atbildīgo pušu sadarbības pieredze ir ambivalenta, un šķiet, ka visām iesaistītajām pusēm tā ir rūpīgi jāizvērtē, lai noteiktu produktīvu turpmāko rīcību (Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija, 2007, 42–52).

8. ieteikums

IRT mudina atbildīgos par Latvijas jaunatnes politiku pārdomāti izmantot starptautiskajā praksē gūtos labākos praktiskos risinājumus un pieredzi attiecībā uz jaunatnes un jaunatnes NVO līdzdalību politikas izstrādē un kā vienlīdzīgiem partneriem – lēmumu pieņemšanā. Noteikti ir jāizskaidro un jāuzlabo dažādas iespējas attiecībā uz šādu līdzdalību. Pašlaik tās ietekme ir neskaidra, savā ziņā tāpēc, ka Latvijas jaunatnes politikas veidotāju intereses daļēji sakrīt. Turpmākajā procesā tam jāpievērš galvenā vērība.

Latvijas Jaunatnes padome, kas dibināta 1992. gadā, ir galvenā no aptuveni 50 jaunatnes organizācijām un šo organizāciju viedokļa paudēja, tā ir arī Eiropas Jaunatnes foruma dalīborganizācija. Saskaņā ar informāciju Latvijas Jaunatnes padomes tīmekļa vietnē¹² tās darbības ir saistītas ar trīs galvenajām jomām, neskatot informācijas sniegšanas, apmaiņas un starpniecības pakalpojumus, kurus tā nodrošina saviem biedriem. Pirmkārt, jaunatnes organizāciju galveno interešu pārstāvēšana ir veiksmīga, ņemot vērā gan to, ka Padome ir Jaunatnes politikas koordinācijas padomes dalīborganizācija, gan tās lomu gaidāmā Jaunatnes

¹² <http://www.ljp.lv>

likuma formulēšanā. Nacionālajā ziņojumā ir atzīta nozīme, kāda ir Padomes kā starpnieka politikas izstrādē un “aktīva partnera dažādās valsts pārvaldes iestādēs” (Bērnu un ģimenes lietu ministrija, 2007,17) nozīme, tostarp ilgtermiņa jaunatnes politikas plānošanas procesā.

Otrs Latvijas Jaunatnes padomes programmas uzdevums ir saistīts ar neformālās izglītības veicināšanu atbilstoši starptautiskajiem standartiem kā izglītības līdzekli, kas tiek atzīts visā valstī. Šajā ziņā Latvijas Jaunatnes padome uzsver domstarpības ar valsts iestādēm par nestandarta izglītības definīciju un praktiskajiem aspektiem. Cerams, ka Jaunatnes likuma projekts spēs atrisināt domstarpības un panākt vienotu izpratni.

Treškārt, par Latvijas Jaunatnes padomes galveno rūpi ir kļuvusi pārstāvības struktūru saglabāšana. Viens aktuāls jautājums, kam tika pievērsta starptautiskās izvērtēšanas grupas uzmanība, attiecas uz Latvijas Jaunatnes padomes, kā arī daudzu tās dalīborganizāciju finansiālo situāciju. Tā ievērojami pasliktinājās pēc tam, kad pēc desmit gadus ilgā perioda beidzās ziemeļvalstu (galvenokārt Zviedrijas) finansiālais atbalsts. Pēc tam, kad 2004. gadā Latvija pievienojās Eiropas Savienībai, ārējo sponsoru kļuva vēl mazāk. Organizācijām, kuras bija pieradušas paļauties uz ārvalstu palīdzību, sagādāja grūtības finansiālais slogs; laikus netika izveidotas ilgtspējīgas struktūras. Daudzas NVO pārtrauca savu dalību Latvijas Jaunatnes padomē, un faktiski pastāv risks, ka daudzas no tām varētu pavisam pārtraukt darbību vai jau to ir izdarījušas. Tiek uzskatīts, ka šo problēmu pastiprina arī jauniešu acīmredzamā nevēlēšanās maksāt dalības maksu un galu galā stiprināt savu brīvprātīgo aktivitāšu satvaru.

Turklāt ir pierādījies, ka problēmas sagādā jauniešu rekrutēšana un iesaistīšana jaunatnes interešu pārstāvēšanā, kas, iespējams, var aizsākt paaudžu nomaiņas procesu. Brīvprātīgais darbs ir nepopulārs, un Nacionālajā ziņojumā (Bērnu un ģimenes lietu ministrija, 2007, 26–27) ir uzsvērts, ka jauniešiem trūkst motivācijas iesaistīties politiskās aktivitātēs.¹³ Jaunatnes aktivitāšu birokrātija vēl vairāk pastiprina jaunatnes organizāciju neapmierinātību. Lai gan sadarbība ar Bērnu un ģimenes lietu ministriju politikas izstrādes ziņā ir produktīva, tiek nopelts tās neelastīgums, kad sadarbība nonāk līdz projektu pieteikšanai un ziņošanai.

Šis pēdējais minētais aspekts par sazināšanos ar valdības struktūrām cita starpā attiecas uz formālajiem kritērijiem, atbilstoši kuriem kāda organizācija tiek atzīta par jaunatnes NVO. Tā kā definīcija tam, kas ir jaunatnes NVO, tiek gaidīta kopā ar Jaunatnes likumu, nav iespējams noteikt precīzu jaunatnes organizāciju skaitu. Tomēr saskaņā ar aprēķiniem Latvijā pašlaik ir aptuveni 200 jauniešu NVO, kurās iesaistījušies aptuveni 10 % no visiem jauniešiem.¹⁴ Lai gūtu labumu no Bērnu un ģimenes lietu ministrijas finansējuma, atzītajām jaunatnes NVO jāgaida savu Jaunatnes departamentā iesniegto pieteikumu ārējā izvērtēšana. Parasti izvērtēšanas komitejas locekļi ir Latvijas Jaunatnes padomes un Izglītības un zinātnes ministrijas pārstāvji. Plānojot budžetu Bērnu un ģimenes lietu ministrijā, par finansēšanas periodu parasti tiek noteikts viens gads, un tāpēc jaunatnes organizācijas ir pastāvīgā neziņā par savu nākotni. Pašlaik tikai Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts piedāvājas līdzfinansēt ES projektus uz periodu līdz trīs gadiem.

Abu Latvijas apmeklējumu laikā diskusijās ar citiem pārstāvjiem *IRT* varētu apstiprināt Latvijas jaunatnes organizāciju (finansiālo) nestabilitāti. Ņemot vērā to, ka daudzās no šīm diskusijām atklājās NVO pārstāvju neapmierinātība, dusmas un izmisums, šķiet, ka situācija ir

¹³ Tomēr valsts pārstāvju uzklaušanās laikā viens jaunatnes organizāciju pārstāvis uzsvēra brīvprātīgā darba nozīmi.

¹⁴ Šajā novērtējumā nav ietvertas tās kvantitatīvi būtiskās NVO, kuras atbalsta Aizsardzības ministrija. To veiktais darbs ar jaunatni tiks apspriests turpmāk ziņojumā.

satraucoša. Pašlaik Latvijā var rasties būtiski šķēršļi “pilsoniskas sabiedrības” attīstībai – jaunai koncepcijai un idejai, kas tika ieviesta pēc komunisma sabrukšanas un kas attīstījās kopā ar ārvalstu sponsoru finansēto politikas jomu plaša mēroga “nevalstiskošanas” programmu. No tā, vai jaunatnes jomā būs stiprs un dzīvotspējīgs NVO sektors, būs atkarīga arī jaunatnes līdzdalība un arī, bet ne tikai, Latvijas jaunatnes politikas starptautiskais statuss. Šķiet, Latvijas iestādēm ir jāatzīst, ka šādos apstākļos nav iespējams veikt jaunatnes politikas izstrādi, kas sākotnēji bija viena no pirmajām NVO virzītajām jomām.¹⁵

Nepastāv standarta līdzeklis tādiem notikumiem kā šie, kur laikus netika izveidotas pašuzturošas struktūras, kamēr vēl bija pieejams ārējais finansējums, vai kur tās nebija iespējams izveidot tāpēc, ka gatavība sniegt ieguldījumu, maksājot dalības maksas, vai nu kultūras, vai ekonomisko grūtību dēļ vienkārši nav alternatīva. Tomēr Bērnu un ģimenes lietu ministrijas finansēšanas politikas ievirze attiecībā uz jaunatnes NVO būs noteicošs NVO sektora izdzīvošanas faktors. Viena mācība, kas ir gūta no vairākus gadus ilgās nepārtrauktās NVO finansēšanas neapmierinošā rezultāta, ir tas, ka pilsoniskās sabiedrības sektora nostiprināšanai ir nepieciešams daudz vairāk laika. Šādā situācijā *IRT* šaubās, vai pašreiz dominējošā stratēģija finansēt projektus uz vienu gadu nav daudz par īsu gan vienas NVO infrastruktūras attīstīšanai, gan (jaunatnes) NVO sektora izveidei ilgtermiņā. Noteikti nevar pieņemt, ka NVO sektors vienmēr būs automātiski vai “dabiski” pievilcīgs un iesaistītās atbildīgās puses – patiesi motivētas.

9. ieteikums

Lai garantētu jaunatnes NVO pamatstruktūru izdzīvošanu, *IRT* iesaka steidzami izvērtēt tādu galveno sponsoru kā Bērnu un ģimenes lietu ministrija finansēšanas politikas praktisko saistību ar jaunatnes NVO vidi valstī. Ir jāatzīst, ka nemitīga finansiālo jautājumu klātbūtne atsevišķu personu un organizācijas darbības spējas noteikšanā ir viens no virzītājspēkiem arī NVO sektorā. Latvijas Jaunatnes padome tiek mudināta aktīvi iesaistīt vairāk jauniešu NVO un palielināt savu locekļu skaitu, jo tas stiprinātu tās pozīciju sarunās visos līmeņos.

Sanāksmēs un apspriedēs ar Latvijas Jaunatnes padomes un citu jaunatnes NVO pārstāvjiem starptautiskajai izvērtēšanas grupai radās iespaids, ka Jaunatnes likumam, kas daudzus gadus ir bijusi galvenā prioritāte, ir iepriekšminēto galveno problēmu visu ietveroša risinājums statuss. *IRT* piekrīt, ka tiesību akti spēj novērst daudzas galvenās nesaprašanās un faktiski spēj sekmēt pienākumu un īstenošanai nepieciešamo līdzekļu apzināšanos. Tomēr *IRT* mudinātu atbildīgās puses nepārvērtēt tiesību aktu spēju atrisināt problēmas, jo to nolūks ir ieviest izvēlētas perspektīvas attiecībā uz sarežģītām sociālajām situācijām. Lai gan labākajā gadījumā tie patiešām var definēt un stimulēt jaunatnes politikas programmu, stiprināt dažu atbildīgo pušu stāvokli, sadalīt pienākumus un budžetu starp iestādēm un koordinēt un standartizēt atbildes pasākumu modeļus, tie galu galā varētu nemaz neietvert dažus svarīgus jautājumus.

¹⁵ Valsts pārstāvju uzklaušanās laikā kāds no dalībniekiem minēja to, ka iespējama ieguvums, izstrādājot īpašos jaunatnes tiesību aktus, t. i., Jaunatnes likumu, būtu tas, ka tiktu sniegts konkrēts skaidrojums par standarta prasībām, kas jāizpilda jaunatnes NVO, lai tās varētu pretendēt uz finansiālu atbalstu.

Galvenās jaunatnes politikas jomas

Abos pārskatos, kuru pamatā ir Eiropas Padomes veiktais jaunatnes politikas starptautiskais izvērtējums, Hovards Viljamsons (2002, 2008) norāda šādas galvenās jaunatnes politikas jomas, kas ir vienlīdz svarīgas dažādu valstu situācijās: izglītība, apmācība un nodarbinātība; darbs ar jauniešiem un neformālā izglītība; veselība; mājokļi; ģimenes atbalsta politika un bērna labklājība; vērtības un reliģija; brīvais laiks un kultūra; tiesvedība jaunatnes lietās; valsts aizsardzība un militārais/alternatīvais dienests. Par spīti plaši veiktajai Latvijas starptautiskajai izvērtēšanai, ne Nacionālajā ziņojumā, ne abu valsts apmeklējumu laikā nav iespējams pievērst vienlīdz daudz uzmanības visām šīm politikas jomām.

Uzdevumu noteikt konkrētu pieeju, kas būtu pietiekami vispusīga, lai aptvertu visu jautājumu un tajā pašā laikā nodrošinātu tā padziļinātu izpēti, vēl grūtāku dara tas, ka jaunatnes politika ir transversāla tēma. Valsts iestādēm un *IRT* nācās noteikt prioritātes: dažas no tām tika noteiktas sagatavošanās brauciena laikā kopā ar partneriem no Latvijas, dažas ir ieteiktas starptautiskajā politikas izstrādes programmā, it īpaši Eiropas Padomes programmā, un *IRT* tās ierosināja, bet citas vienkārši kļuva redzamas izvērtēšanas procesa laikā.

Šīs daļas sākumā plašāk tiek apspriesti izglītības un mācīšanās jautājumi, kas dažādu iemeslu dēļ ir būtiski, lai izprastu Latvijas situāciju. Ar tiem saistītais jautājums par ienākšanu darba pasaulē nosaka jauniešu dzīves izvēli arī Latvijā. Vēl viena svarīga politikas joma, kas Latvijas gadījumā ietver izteiktus izglītības elementus, attiecas uz kvalitatīvu darbu ar jauniešiem un brīvā laika nodarbību iespējām. Viena no valsts iestāžu galvenajām rūpēm ir bērnu un jauniešu veselības aprūpes pakalpojumu pieejamība un nodrošināšana. Šīs sadaļas beigās īsumā ir aplūkotas citas politikas jomas jeb sfēras, kas skar jauniešus un attiecībā uz kurām *IRT* uzskata, ka tā spēj piedāvāt perspektīvu.

Izglītība un mācīšanās

Viens no svarīgākajiem uzdevumiem jauniešu dzīvē, kurā pastāv aizvien mazāk standartu, mūsdienu tirgus sabiedrībā ir veiksmīga pāreja no izglītības uz nodarbinātību. Pirms Padomju Savienības sabrukuma jaunatnes pāreja Latvijā noritēja bez sarežģījumiem; tajā pašā laikā bija ierobežota brīvība izvēlēties savu profesiju. Pēc neatkarības atgūšanas un valsts sociālekonomikas pārorientēšanas atbilstoši Rietumu standartiem nedrošas situācijas rašanās darba tirgū, piemēram, bezdarbs, bija jauns izaicinājums izglītības sistēmai un jauniešu un visu iedzīvotāju sagatavošanai jaunajiem apstākļiem. Jaunie “spēles noteikumi” (*Berryman*, 2000), kādi tagad tika izvirzīti izglītības sistēmai bijušajās komunistiskajās valstīs, prasa, lai tās veicinātu tādu personu veidošanu, kas būtu gatavas cīņai par darbu un nodarbinātību visa mūža garumā. Labākajā gadījumā, balstoties uz plašām vispārējām zināšanām un izglītību, personām jābūt spējīgām sava mūža gaitā pēc savas iniciatīvas un regulāri atjaunot savas prasmes un darbības. Tradicionāli tiek uzskatīts, ka bērnu un jauniešu formālā izglītība ir cieši saistīta ar rezultātiem darba tirgū un jauniešu izredzēm atrast darbu pēc ilgiem iestāžu organizētiem izglītošanas periodiem (*Allmendinger*, 1989). Šajā ziņā joprojām ir būtiski izveidot pamatus izglītības turpināšanai mūža garumā. Taču, lai formālā izglītība kļūtu efektīva, tā ir jāapvieno ar citiem mācīšanās veidiem, tostarp ar neformālo izglītību.

Turklāt, par spīti spiedieniem darba pasaulē, jauniešu darbības un viņu sagatavošana darba tirgum nav vienīgie izglītības mērķi. Personas attīstība un saistība starp pilsoņa pienākumiem un zināšanām, kā arī patstāvības iemaņu apguve (*WHO*, 2003, 3) ir jāparedz ikvienā mūsdienīgā izglītība programmā.

Latvija ir valsts ar ierobežotiem dabas resursiem, tās lielākā nacionālā bagātība ir cilvēki. Izglītība ir viens no cilvēku kapitāla vairošanas līdzekļiem (UNDP, 2006, 57).

Cilvēku kapitāla vairošana noteikti ir viens no svarīgākajiem veidiem, kā tāda maza valsts kā Latvija var saglabāt konkurētspēju starptautiskajā ekonomikā un tajā pašā laikā nodrošināt saviem (jaunajiem) pilsoņiem kvalitatīvas dzīves iespējas. Latvijas ziņojumā uzsvērtā politiskā apņēmība veicināt sabiedrības izaugsmi saskaņā ar “izaugsmes modeli, kura pamatā ir cilvēki” (Bērnu un ģimenes lietu ministrija, 2007, 35); tajā uzsvērtā mūžizglītības nozīme un izdalīti četri izglītības veidi, kas atzīti tiesību aktos:

- formālā izglītība – sistēma, kas ietver pamatizglītību, vidējo izglītību un augstākās izglītības pakāpes. Pastāv valsts apstiprināti izglītības vai profesionālās kvalifikācijas dokumenti, kas apliecina attiecīgo izglītības programmu apguvi;
- interesu izglītība – personas individuālo izglītības vajadzību un vēlmju realizācija, neņemot vērā vecumu vai iepriekš iegūto izglītību;
- neformālā izglītība – izglītojošs darbs, kas tiek organizēts ārpus formālās izglītības sistēmas un atbilst pieprasījumam;
- tālākizglītība – formālās izglītības turpināšana un profesionālo prasmju pilnveidošana atbilstoši profesionālajām vajadzībām (Bērnu un ģimenes lietu ministrija, 2007, 35).

Tādā mūsdienu sabiedrībā kā Latvijā visi četri izglītības veidi ir būtiski cilvēku spēju pilnveidošanas avoti. Turpmāk šajā dokumentā, pamatojoties uz Nacionālo ziņojumu un abu valsts apmeklējumu laikā savāktu informāciju, ir īsumā aplūkotas galvenās problēmas katrā no pirmajiem trīs izglītības veidiem,¹⁶ jo tās ir būtiskas jaunatnes politikas izvērtēšanai.

Formālā vispārējā izglītība

Saskaroties ar daudziem šķēršļiem, joprojām turpinās Latvijas formālās izglītības sistēmas reforma un pārveide, kurā sastopas padomju mantojums, no vienas puses, un Rietumu prasības un standarti, no otras puses. Augošā un strauji mainīgā, bet joprojām vājā valsts ekonomika, iedzīvotāju koncentrācija pilsētās, iedzīvotāju neviendabīgais sastāvs, sliktā infrastruktūra laukos, politiski noteiktā Latvijas izglītības nacionālā nokrāsa, kā arī aizvien augošās prasības pielāgoties starptautiskajiem standartiem ir daži no faktoriem, kas apgrūtina izglītības reformu Latvijā (ESAO, 2001, Izglītības un zinātnes ministrija, 2007).

Obligātā izglītība

Viena no galvenajām formālās izglītības iezīmēm, kas pēdējos gados bija pakļauta vairākām izmaiņām un politiskajām iniciatīvām, ir obligātās izglītības ilgums, vecuma ierobežojumi un praktiskā īstenošana. Pašlaik obligātā izglītība ilgst 11 gadus. Pēc divus gadus ilgas obligātās pirmsskolas izglītības bērni, sākot no septiņu gadu vecuma, deviņus gadus saņem vispārējo pamatizglītību. Jāpiebilst, ka tika apspriesta iespēja ieviest obligāto vidējo izglītību, bet no tās atteicās finansējuma trūkuma dēļ. Pēc tam jaunieši var izvēlēties vai nu tūlīt iesaistīties darba tirgū, vai turpināt vispārējo vai profesionālo vidējo izglītību. Audzēkņiem, kas atskaitīti no vispārējās izglītības iestādes, ir iespēja vispārējo izglītību iegūt, mācoties kādā no arodprogrammām. Augstāko izglītību sāk apgūt no 19 gadu vecuma, un tā ietver akadēmiskās un profesionālās programmas. Augstāko izglītību var iegūt arī koledžās.

¹⁶ Ceturtā veida, tālākizglītības, kas ietver mūžizglītību, apspriešana ir ārpus jaunatnes politikas jomas. Tā ir minēta tikai saistībā ar pārējiem izglītības veidiem.

Kaut arī tam, ka obligātajai izglītībai paredzēto laiku pagarina, tās sākumu nosakot jau piecu gadu vecumā, noteikti ir priekšrocības, jo bērni nonāk organizētu mācību vidē agrīnā vecumā, starptautiskā grupa tomēr nebija pārliecināta par tās galveno nolūku. Vai tam vispirms būtu jāveicina akadēmiskā potenciāla agrīna veidošana, liekot pamatus papildzinātam izglītības procesam, ietverot augstāko izglītību? Vai agrājam izglītošanās sākšanas vecumam jākompensē paredzamā nevienlīdzība starp bērniem? Vai arī tas ir veids, kā kompensēt to, ka trūkst citas bērnu aprūpes iestādes? Visi trīs var būt dibināti iemesli, lai noteiktu ilgāku obligātās izglītības apguves laiku, bet jābūt skaidram, kāda ir attiecīgo noteikumu jēga, kā arī šādas politikas sekas.

Vēl viena problēma attiecībā uz obligāto izglītību ir saistīta ar to, ka valsts pilnībā nefinansē pirmsskolas izglītību (Žogla u. c. 2007, 418). Atšķirībā no sākumskolas un pamatskolas izglītības pirmsskolas izglītības pieejamība ir atkarīga no pašvaldības iestāžu un vecāku budžeta. Tāpēc, kaut arī pirmsskolas izglītība ir obligāta, nav iespējams garantēt, ka tā visā valstī ir vienādi pieejama (Lāce, 2007).

10. ieteikums

Obligātās izglītības apguves laika pagarināšanai var būt daudz priekšrocību, bet *IRT* iesaka precīzāk izskaidrot, kas ir šāda noteikuma pamatā, tādējādi rūpīgāk izvērtējot plusus un mīnus un izveidojot reālistisku atbildīgo pušu izmaksu, ieguvumu un pienākumu diagrammu.

Citu Nacionālajā ziņojumā norādīto Latvijas izglītības problēmu vidū ir lielais atskaitīto audzēkņu skaits un mācību iestāžu beidzēji bez profesionālām prasmēm. Katra izglītības sistēma rada noteiktu skaitu atskaitīto audzēkņu un nekvalificētu mācību iestāžu beidzēju; Latvijas sistēma nav izņēmums. Aptuveni viens no katriem 10 skolēniem nesāņem diplomu par obligātās izglītības apgūšanu. Diviem no katriem desmit obligātās izglītības iestāžu beidzējiem nav profesionālās kvalifikācijas, bet aptuveni 6 % no visiem skolas vecuma bērniem un jauniešiem vispār neapmeklē skolu (Bērnu un ģimenes lietu ministrija, 2007, 36). Nav pieejama nekāda informācija par šo jauniešu sagatavotību. Ņemot vērā to, ka Latvijā gan izglītība tiek orientēta, gan arī paši jaunieši aizvien vairāk orientējas uz augstāko izglītību (*UNESCO*, 2006), šie skaitļi liecina par to, ka palielinās polarizēšanās risks izglītības iestāžu beidzēju vidū.

Izglītības un zinātnes ministrija nosaka izglītības un pedagogu sagatavošanas standartus. Vispārējā izglītība ir bezmaksas, un to finansē no pašvaldības budžeta. Lai gan par skolu un mācīšanas finansēšanu ir atbildīgas pašvaldības iestādes, bet skolotājiem algas maksā valsts, valsts ir pilnībā atbildīga par augstākajām mācību iestādēm.

Starptautiskajai izvērtēšanas grupai radās iespaids, ka oficiālajos dokumentos atspoguļotās augstās ambīcijas attiecībā uz izglītības plānošanu un attīstību ir pretstatā diezgan atšķirīgajai realitātei attiecībā uz izglītības nodrošināšanu reģionos. Vispārējās izglītības problēmas, kas ir gan norādītas Nacionālajā ziņojumā, gan tika konstatētas abos Latvijas apmeklējumos, ir vērā ņemamas. Dažas no tām ir nepārprotami saistītas ar sarežģīto finansiālo situāciju, kas turpina apgrūtināt sistēmu, par spīti tam, ka pieaug valsts budžeta izdevumi saistībā ar izglītību (*IRT* tika teikts, ka laikā no 2002. līdz 2006. gadam tie ir gandrīz divkārtšājušies). Kopumā samazinās to skolēnu skaits, kas saņem vispārējo izglītību (daudzpusīgu izglītību), un, jo īpaši lauku teritorijās, skolas ir jāslēdz skolēnu trūkuma dēļ. Tā kā, piešķirot finansējumu, uzmanības centrā ir skolēni, nevis iestādes (Žogla u. c., 2007), tad starptautiskā izvērtēšanas

grupa nav pārliecināta, vai šī jaunākā tendence spēs mazināt problēmu saistībā ar vairāk nekā tikai pamatizglītības infrastruktūras nodrošināšanu ārpus pilsētām un reģionu centriem. No jauniešu un ģimeņu viedokļa raugoties, joprojām būs svarīgi, lai skolas būtu pieejamas viņu dzīvesvietu tuvumā.

Par spīti tam, ka skolēnu skaits samazinās, skolotāju skaits ir palicis nemainīgs, un tātad pastāvīgi uzlabojas skolēnu skaita attiecība pret skolotāju skaitu (UNESCO, 2006). Tomēr pedagoģiskais personāls dramatiski noveco, un kopumā skolotāju nepietiek. Viens no pedagoģiskā personāla novecošanas iemesliem ir skolotāju zemās algas, kā dēļ šī profesija nesaista augstskolu beidzējus. Ir jāmodernizē skolu infrastruktūra, lai tā atbilstu mūsdienu prasībām; lauku teritorijas ir neizdevīgā situācijā arī attiecībā uz jauno tehnoloģiju pieejamību. Vispār trūkst aprīkojuma jauniešiem ar īpašām vajadzībām, un tam jāpievērš īpaša uzmanība. Nacionālajā ziņojumā "Izglītība un apmācība 2010" (Izglītības un zinātnes ministrija, 2007, 14) minēts, ka tikai dažas no vairāk nekā 1000 skolām un izglītības iestādēm ir pilnībā vai daļēji pielāgotas jauniešu ar fiziskiem traucējumiem vajadzībām.

11. ieteikums

Vispārējās obligātās izglītības reforma Latvijā sava apmēra dēļ ir daudzējādā ziņā apdraudēta, un *IRT* iesaka Latvijas iestādēm vispārējās izglītības sistēmas reformu turpināt ļoti uzmanīgi. Dažas no vispārējās izglītības reformas problēmām, par kurām *IRT* varēja pārliecināties savu apmeklējumu laikā Latvijā, ir šādas: ievērojama neapmeklēto nodarbību un atskaitīto audzēkņu skaits, izglītības iestāžu beidzēju polarizēšanās, izglītības pieejamības samazināšanās vietējā mērogā nepieciešamo infrastruktūras reformu dēļ, pedagoga profesijas nepievilcīgums un neapmierinošā politika un aprīkojums attiecībā uz skolēniem ar invaliditāti.

*Mazākumtautību izglītība un krievu valodas statuss*¹⁷

Viens īpaši svarīgs vispārējās izglītības jautājums, kam starptautiskā izvērtēšanas grupa pievērsa uzmanību pirmā valsts apmeklējuma laikā, attiecas uz Latvijas iedzīvotāju etnisko sastāvu. Mazākumtautību stāvoklis Latvijā un "nepilsoņa" jēdziena ieviešana ir izraisījusi lielu starptautisko spiedienu un kritiku, jo īpaši attiecībā uz valsts politisko eliti (Galbreath, 2006, Krūma, 2007, Hughes, 2005, Eiropas Padome, 2004 un 2007). Kopš valsts ir atguvusi neatkarību, ir stiprinātas latviešu kultūras un valodas īpatnības. Galvenokārt tas, ka latviešu valoda tika noteikta kā vienīgā valsts valoda un tās zināšanas – kā prasība pilsonības iegūšanai, kaut arī etniskie latvieši ir ne vairāk kā 60 % no visiem iedzīvotājiem, aizsāka karstas debates par kļau mazākumtautību diskrimināciju Latvijā, īpaši runa ir par krievu tautības iedzīvotājiem, kas ir aptuveni 30 % no visiem iedzīvotājiem un vairākkārt pieprasījuši vienlīdzību. Ir apspriesta krievu valodas kā otrās valsts valodas noteikšana, bet pašreizējā politiskajā vidē tas nebija iespējams.

Krievu mazākumtautību pašreizējais stāvoklis Latvijā ir atspoguļots mazākumtautību izglītības reformā. Vairāk nekā desmit gadus pēc neatkarības atgūšanas mazākumtautību skolu statuss ir bijis līdzvērtīgs latviešu skolu statusam. Tagad tas ir mainījies, un latviešu valoda pašlaik tiek ieviesta kā galvenā mācību valoda vidusskolās. Sākot no 1995./1996. mācību gada, pat mazākumtautību skolās latviešu valodā bija jā mācā tikai daži priekšmeti. Nesenā 2004. gada skolu reforma mazākumtautību skolās ieviesa obligātās mācības latviešu valodā lielā daļā priekšmetu (60 %). Sākot no 2007./2008. mācību gada, mazākumtautību skolās mācības kādā no mazākumtautību valodām tiek garantētas tikai līdz 40 % no visiem

¹⁷ Valsts iestāžu atbildi uz šo jautājumu sk. 4. papildinājumā.

priekšmetiem; valsts eksāmeni ir tikai latviešu valodā. Vidējā izglītība, sākot no 10. klases, kā arī augstākā izglītība ir pieejama tikai latviešu valodā. Šo reformu pavadīja pretrunīgas publiskās debates (*Hogan-Brun*, 2006), un to vairākkārt nopēla starptautiskās organizācijas, tostarp Eiropas Padome (2004, 2007; Ozoliņš, 2003). Jaunākajā memorandā Latvijas valdībai cilvēktiesību komisārs atgādina Latvijas iestādēm šīs izglītības reformas kritiskās iezīmes (Eiropas Padome, 2007). Kaut arī tā tika īstenota, nenodrošinot nepieciešamo dialogu sabiedrībā, šķiet, ka šai reformai mazākumtautību skolās nepietiek nepieciešamo cilvēkresursu: iestādes neparedzēja pietiekami daudz laika skolotāju apmācīšanai latviešu valodā un nepieciešamo mācību materiālu sagatavošanai un pārtulkošanai.

Sava pirmā Latvijas apmeklējuma laikā, tiekoties ar Izglītības un zinātnes ministriju, *IRT* noklausījās ļoti informatīvu prezentāciju par mazākumtautību izglītību. Saskaņā ar sniegtajiem statistikas datiem 2006./2007. mācību gadā krievu valoda, kas neapšaubāmi bija galvenā mazākumtautību valoda, bija mācību valoda 22 % bērnu pirmsskolas izglītības iestādēs un 15 % skolēnu vispārējās izglītības iestādēs. Šīs tikšanās laikā *IRT* saņēma arī informāciju par bilingvālās izglītības reformu mazākumtautību skolās, un *IRT* bija iespēja dziļāk izprast ar to saistītās problēmas. Izpildot prasības attiecībā uz mācību pārveidošanu, mazākumtautību skolas var brīvi izvēlēties kādu no vairākiem bilingvālās izglītības modeļiem.¹⁸ Tomēr diskusijas pirmā un otrā apmeklējuma laikā apstiprināja iepriekšminēto sarežģīto krievvalodīgo skolotāju situāciju mazākumtautību skolās, kas nebija gatavi pielāgoties jaunajām mācību prasībām tik īsā laikā. Tas pastiprina šaubas attiecībā uz priekšmetu pasniegšanas kvalitāti. Tāpēc starptautiskā izvērtēšanas grupa vēlas pievērst uzmanību nepieciešamībai minēto reformu šādos apstākļos virzīt ļoti uzmanīgi, neapdraudot citus politiskos mērķus, piemēram, sabiedrības integrāciju un ļoti svarīgo valodas prasmju veidošanu.

Starptautiskā izvērtēšanas grupa vēlas uzsvērt cilvēktiesību komisāra nostāju: “Mazākumtautību bērniem jāsaņem tikpat kvalitatīva izglītība kā latviešu bērniem.” (Eiropas Padome, 2007, 56. punkts) Šis ieteikums ir saskaņā ar Latvijas izpratni par jaunatnes politiku un jo īpaši ar tās vienlīdzīgu iespēju principu. Obligāto bilingvālo mācību ieviešana mazākumtautību skolās noteikti palīdzēs likvidēt vienu no galvenajiem padomju okupācijas mantojumiem Latvijas sabiedrībā, proti latviešu un krievu segregāciju atsevišķās skolās. Pētījums, kas tika veikts krievvalodīgo jauniešu vidū Rīgā, liecina, ka patiešām pastāv augsta gatavība integrācijai (Pisarenko, 2006), un šos atzinumus apstiprina *IRT* diskusijas ar krievu izcelsmes jauniešiem etniski daudzveidīgajā Rēzeknes pašvaldībā.

Turklāt *IRT* uzsver to, ka pastāv būtiskas domstarpības attiecībā uz krievu valodas neiekļaušanu tālākizglītības un augstākās izglītības apgūvē, jo tas atbilst politiski noteiktam šķērslim, kas liedz vienlīdzīgas iespējas visos izglītības līmeņos. Latvijas Studentu apvienības pārstāvji sūdzējās *IRT* par krievu valodas nozīmes mazināšanu augstskolās. Bija satraucoši uzzināt, ka pretstatā citām Eiropas valodām, kas šad un tad tiek izmantotas mācībām papildus latviešu valodai, kas ir vienīgā oficiālā mācību valoda, krievu valoda praktiski ir aizliegta valsts augstākās izglītības mācību telpās.

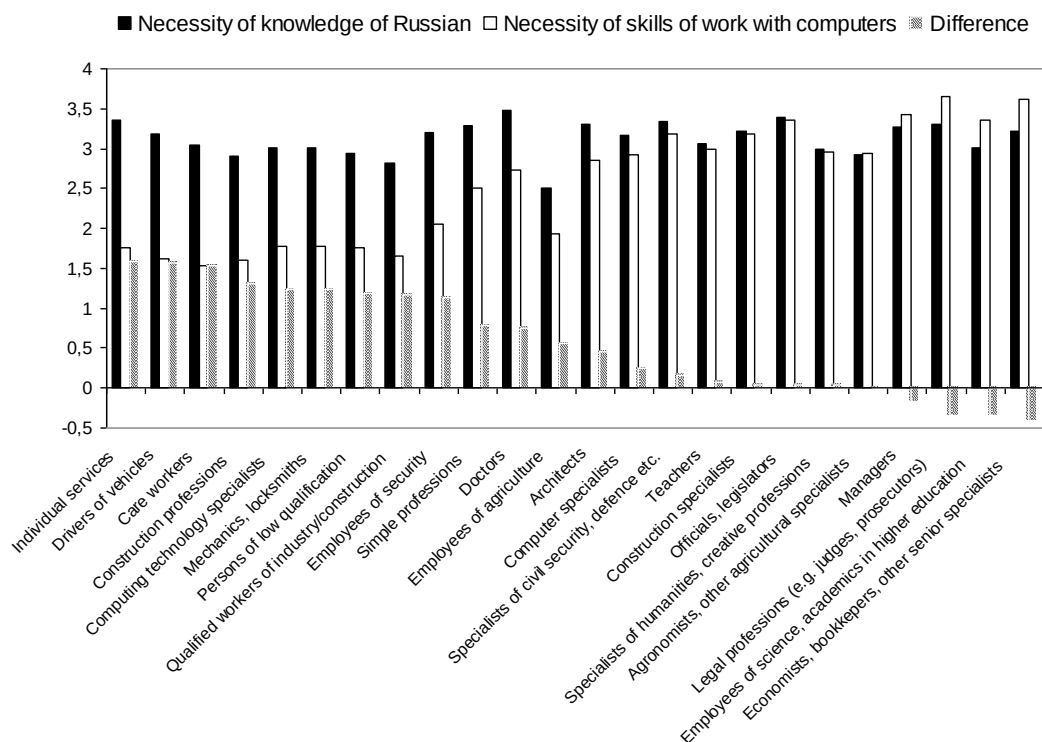
Pēc abiem Latvijas apmeklējumiem *IRT* radās iespaids, ka politiskā ziņā krievu valodai piešķirtais nenožīmīgums neatbilst ne tās nozīmei ikdienā, ne tās lietošanai saistībā ar nodarbinātību mūsdienu Latvijā. Šī iespaida pamatā bija gan darba devēju, gan darba ņēmēju viedoklis.

¹⁸ Stāka informācija par šiem modeļiem bija iekļauta prezentācijā Izglītības un zinātnes ministrijā, bet to nav iespējams apspriest šajā dokumentā. Sk. arī Hoganas-Brēnas publikāciju (2006).

Latvijas Darba devēju asociācijas pārstāvji *IRT* uzsvēra, ka nav mazinājusies padziļinātu krievu valodas zināšanu nozīme attiecībā uz nodarbinātību Latvijā. Latvijas ģeogrāfiskā un stratēģiskā atrašanās vieta Eiropas Savienībā nosaka to, ka Latvijas darba tirgus ir tilts uz ekonomiski svarīgu teritoriju ES austrumu pierobežā. Lai gan latviešu valodas attīstīšanas nozīmīgums paliek neapstrīdēts, ir acīmredzams, kādas negatīvas sekas ir nevērīgajai attieksmei pret Latvijas darba spēka krievu valodas zināšanu uzlabošanu. Tas, ka trūkst iespējas un pamudinājuma apgūt krievu valodu augstākā, ne tikai ikdienas sarunvalodas līmenī, nozīmē to, ka latviešiem pakāpeniski zūd krievu valodas prasme; bilingvālā izglītība un tās sniegtās priekšrocības būs krievu tautības iedzīvotāju ekskluzīva privilēģija Latvijas iedzīvotāju vidū.

Šo viedokli apstiprina nesen veikts pētījums par izglītības atbilstību darba tirgus prasībām (Sloka, 2007), kuru veica Labklājības ministrija un nodrošināja Latvijas iestādes. Šajā pētījumā darba ņēmēju un dažādu profesiju pārstāvju vidū tika novērtēta nepieciešamība pēc noteiktām prasmēm 4 baļļu skalā no 1 (nav vajadzīgas) līdz 4 (ļoti vajadzīgas). 2. attēlā redzams, ka, no darba ņēmēju viedokļa raugoties, nepieciešamība zināt krievu valodu ir neapstrīdama visās profesiju grupās; vairumā no tām tā pat pārsniedz nepieciešamību pēc prasmes strādāt ar datoru.

2. attēls. Darba ņēmēju veiktais novērtējums par prasmju nepieciešamību attiecīgajā profesijā

Avots: Sloka (2007, 2. papildinājums), savi aprēķini

Krievu valodas prasme
Datorprasme
Atšķirība
Individuālie pakalpojumi
Transportlīdzekļu vadītāji
Darbinieki aprūpes sfērā
Ar celtniecību saistītas profesijas
Skaitļošanas tehnoloģijas speciālisti
Mehāniķi, atslēdznieki
Zemi kvalificētas personas
Kvalificēti darbinieki rūpniecībā/būvniecībā
Drošības darbinieki
Vienkāršas profesijas
Ārsti
Lauksaimniecībā nodarbinātie
Arhitekti
Datorspeciālisti
Civīlās aizsardzības, aizsardzības u. c. speciālisti
Skolotāji
Būvniecības speciālisti
Amatpersonas, likumdevēji
Humanitāro zinātņu speciālisti, radošas profesijas
Agronomi, citi lauksaimniecības speciālisti
Vadītāji
Juristi (piemēram, tiesneši, prokurori)
Zinātnieki, akadēmiskais personāls augstākās izglītības mācību iestādēs
Ekonomisti, grāmatveži, citi galvenie speciālisti

Nemot vērā šos viedokļus, *IRT* raizējas, ka nepārdomātās valodu politikas nostādnes Latvijā var izpostīt vienu valsts lielākajām “konkurences priekšrocībām” cilvēkresursu ziņā. Par spīti sāpīgajai vēsturei, kas ir pamatā nemitīgajiem valodu kariem valstī, Latvija drīz zaudēs savu iespēju kļūt par vienu no tādām nedaudzajām patiesi daudzvalodu sabiedrībām Eiropā kādas, piemēram, ir Luksemburgas vai Šveices priviligrētās sabiedrības. Tas varētu būt patiesi unikāls piedāvājums tās jaunajiem pilsoņiem.

12. ieteikums

IRT nav pārliecināta, ka nesenā mazākumtautību izglītības reforma radījusi ideālus apstākļus lielās krievu tautības iedzīvotāju daļas integrācijai valstī. *IRT* ir radies iespaids, ka reforma īstenota bez vajadzīgā dialoga sabiedrībā un neparedzot pietiekami daudz laika, lai pedagogi pielāgotos jaunajām prasībām. Saskaņā ar starptautiskās sabiedrības novērotāju viedokli *IRT* nākas mudināt Latvijas iestādes reformu turpināt ļoti uzmanīgi un nepārtraukti vērot tās ietekmi uz to, kā tā iespaido valodu mācības, vienlīdzīgas iespējas gūt izglītību un sociālo integrāciju. Turklāt *IRT* aicina Latvijas iestādes uzklaut konstruktīvus ieteikumus, kurus izsaka daudzas neieinteresētas personas valstī, attiecībā uz krievu valodas sekundāro statusu. Valsts īpašās ģeogrāfiskās atrašanās vietas un ekonomiskās orientācijas potenciāla neatspoguļošana valodas politikā nozīmē to, ka visi Latvijas pilsoņi zaudē iespēju gūt labumu no vienas no lielākajām valsts konkurences priekšrocībām.

Formālā profesionālā izglītība un atbilstības darba tirgum nodrošināšana

Viena no galvenajām problēmām, kas pašlaik apgrūtina jaunatnes pāriešanas uz profesionālo izglītību politisko perspektīvu, ir zemā līdzdalība profesionālās izglītības veidos pēc obligātās un/vai vidējās izglītības saņemšanas. Tam ir dažādi iemesli. Pēc tikšanās ar ministriju pārstāvjiem, kā arī ar darba devēju pārstāvjiem un nodarbinātības dienestu darbiniekiem *IRT* kļuva skaidrs, ka šādas attīstības gaitas galvenie cēloņi ir saistīti ar prestižu, kvalitāti un vājām saiknēm ar darba tirgu.

Šķiet, ka pašreiz Latvijā vērojamā jauniešu nevēlēšanās strādāt fizisku darbu ir viens no komunistiskās pagātnes mantojumiem, kad arodizglītība un fiziskais darbs bija izplatīts, bet sabiedrībā vērtēts viszemāk. Izglītības programmām bija liels ideoloģiskais slogs, un mācības bija orientētas galvenokārt uz rūpniecības, tehniskajām un lauksaimniecības profesijām (Matthews, 1982, Reiter, 2006). Centienus veidot pozitīvu priekšstatu par arodizglītību pēc bijušās padomju rūpniecības sabrukuma daudzējādā ziņā iedragāja tas, ka pārtrūka saikne starp mācībām un nodarbinātību, kas komunisma laikā bija viens no galvenajiem arodizglītības balstiem un īpatnībām.

Lai gan tiek mēģināts uzlabot gan arodizglītības prestižu, gan kvalitāti un attālināties no arodizglītības reputācijas, kuras pamatā galvenokārt ir skolu reputācija, ir maz izredžu, ka tuvākajā nākotnē situācija uzlabosies. To uzņēmumu skaits, kuri organizē arodmācības, samazinās.¹⁹ Darba devēju konfederācija informēja *IRT*, ka pastāv atsevišķi modeļi sadarbībai ar skolām. Taču nav izredžu, ka tie varētu tikt ieviesti visā valstī. Lielākā daļa no mazajiem uzņēmumiem (t. i., ar mazāk nekā 50 darbiniekiem) Latvijā diez vai ir gatavi vai pat spējīgi ieguldīt līdzekļus apmācībā. Tika norādīts, ka tikai stingra un noteikti nepopulāra politika pēc

¹⁹ Latvijas Centrālais statistikas birojs ziņo, ka uzņēmumu vidū veiktais apsekojums norāda, ka to uzņēmumu daļa, kas organizē arodapmācību, ir samazinājusies no 53 % 1999. gadā līdz 36 % 2005. gadā.
http://www.csb.gov.lv/csp/events/csp/events/?lng=en&mode=arh&period=09.2007&cc_cat=471&id=2948#
(Izgūts 05.11.2007.).

principa “maksā vai apmāci” kopā ar ievērojamiem nodokļu atvieglojumiem apmācībām varbūt varētu aizsākt arodizglītības organizēšanas pārskatīšanas procesu.

Turklāt Latvijā vēl pavisam nesen trūka zināšanu bāzes, kas nepieciešama jebkāda veida darbību veikšanai, lai nodrošinātu izglītības atbilstību darba tirgus procesiem. *IRT* tika informēta, ka tikai 2007. gada jūlijā Ekonomikas ministrijā tika izveidots Darba tirgus novērošanas centrs, kas varētu palīdzēt uzlabot nepietiekamo saikni starp profesijām, no vienas puses, un neelastīgo izglītības sistēmu, no otras puses, un arī starp pašām profesijām. Tika norādīts, ka progresu kavē darba devēju vājā ietekme un sliktā sadarbība starp dažādām ministrijām, kā arī to kopīgais pienākums izveidot koordinētu arodizglītības sistēmu (Žogla u. c., 2007, 432). Arodizglītības rezultāti ir neapmierinoši, un darba devēji sūdzas par jauniešu zemo darbspēju pakāpi, prasmju trūkumu un nepieciešamību pēc tam darba vietā viņus vēlreiz apmācīt (Sloka, 2007). Izglītības ministrijas pārstāvjiem nācās atzīt, ka pašreizējās mācības skolās vienkārši nespēj nodrošināt atbilstību darba tirgū strauji pieaugošajām prasībām pēc praktiskām iemaņām.

Bažas rada tas, ka daudzi jaunieši ienāk darba tirgū pēc gadiem ilgām studijām un bez jebkādas profesionālās kvalifikācijas. Darba devēju pārstāvju ieteikums iegūt profesiju pirms iestāšanās universitātē ir saprotama reakcija. Taču, no jauniešu perspektīvas raugoties, izvairīšanās no arodizglītības un profesionālās izglītības pavisam un tā vietā vispārējās izglītības apgūšana, cik ilgi iespējams, ir diezgan “racionāla” un pamatota rīcība. Pašlaik alternatīva iestāties zemas kvalitātes arodizglītības programmā ir saistīta ar lielu risku atteikties no izredzēm nākotnē.

Šādā situācijā *IRT* var tikai izteikt pārmetumus tiem, kas ir atbildīgi par arodizglītību un profesionālo izglītību. Problēma ir vispirms jau institucionāla, kuru nav iespējams atrisināt, mainot vai ietekmējot jauniešu prioritātes attiecībā uz profesionālo orientāciju. Sociālisma laikā tendenciozi “profesijas izvēles norādījumi” un karjeras padomi bija ierasta prakse, lai panāktu komunistisko solījumu nodrošināt izglītību visiem un atbilstību “sabiedrības prasībām”, un tad ietvēra reālu iespēju kļūt par rūpnīcas strādnieku. Latvijas iestādēm jāpievērš uzmanība tam, ka, ja vien arodizglītības sistēma netiks ievērojami uzlabota un to vienādi neatzīs gan darba devēji, gan darba ņēmēji, tā jauniešus nespēs piesaistīt. Turklāt, ja pastāvēs šāda situācija, Latvijas sabiedrības atvērtība Eiropas virzienā var pastiprināt nepieciešamo un pieprasīto prasmju nelīdzsvarotību.

13. ieteikums

IRT piekrīt Latvijas iestāžu paustajām bažām attiecībā uz profesionālās izglītības zemo prestižu, kvalitāti un efektivitāti un atzīst nepieciešamību steidzami risināt šo situāciju. Taču maz ticams, ka ir iespējami steidzami risinājumi, un tādus nevajadzētu gaidīt, jo darba tirgus vai arodizglītības sistēmas pārveidošanai būs nepieciešams laiks. Būs vajadzīga ciešāka iesaistīto pušu sadarbība un saturīgs dialogs. Ja ir iespējams vienoties par profesionālās sagatavošanas sistēmas nozīmīgumu, šķiet, ka tās izveidei būs nepieciešama abu pušu finansiāla piekāpšanās un nestie upuri nodokļa samazinājumu, kā arī ieguldījumu veidā. Tomēr *IRT* iesaka Latvijas iestādēm rast pagaidu, bet steidzamu risinājumu tiem jauniešiem, kuri ir atkarīgi no profesionālās izglītības, jo tiem nav iespējas vai līdzekļu, lai nodotos ilgstošai izglītības apguvei. Tiem jauniešiem, kuri pēc izglītības iestādes beigšanas nav ieguvuši kvalifikāciju, nav atbilstošu iespēju dzīvēt ne Latvijā, ne Eiropā.

Formālā augstākā izglītība

Izglītības popularitāti atspoguļo tas, ka aizvien vairāk jauniešu saņem augstāko izglītību. Veicot to 30 jauniešu *ad hoc* apsekojumu, ar kuriem IRT bija iespēja tikties, apmeklējot Cēsis un Rēzekni, visi, izņemot vienu, pauda nodomu pēc vidusskolas beigšanas studēt. Šis apsekojums pavisam noteikti nav reprezentatīvs un nekādā ziņā nevar aptvert neviendabīgo Latvijas jaunatni. Taču tas liecina par spilgti izteiktu jauniešu vēlmi iegūt kvalifikāciju.

“Mācies vai ej prom” – tāds bija studentu pārstāvja komentārs, kad *IRT* pētīja šo kopējo tendenci diskusijā. Citiem vārdiem sakot, lai būtu veiksmīgi Latvijas darba tirgū, kur valda konkurence, un lai iegūtu labu darbu un atalgojumu, kas atbilst mūsdienu jauniešu vajadzībām un ambīcijām, viņiem ir jāiegūst prasmes, zināšanas un izglītības diploms. Tāda vismaz ir pamatnostāja. Došanās uz ārzemēm, studēšana un/vai palikšana tur, ir būtiska alternatīva; tādām valstīm kā Latvija būtiska problēma ir masveida emigrācija un “intelektuālā darbaspēka aizplūšana” (*UNDEP*, 2006)²⁰.

Pēdējo gadu laikā augstākās izglītības popularitāte ir sasniegusi apmēru, kas sāka radīt bažas politiskā līmenī. Aptuveni desmit gadu laikā līdz 2004. gadam studentu skaits pieauga vairāk nekā trīs reizes. Nacionālajā ziņojumā (Bērnu un ģimenes lietu ministrija, 2007, 38) minēts, ka šo tendenci beidzot izdevās palēnināt tikai ar valsts finansēto budžeta vietu skaita samazināšanas politikas palīdzību un paaugstinot mācību maksu. 2006./2007. mācību gadā valsts finansēja mazāk nekā vienu ceturto daļu studentu; pārējiem bija jāsedz mācību maksa, ja tie vēlējas studēt kādā no valsts vai privātajām augstākās izglītības mācību iestādēm. Kaut arī praksē valsts finansēto studiju vietu piešķiršanā ņem vērā akadēmiskās īpašības, iestādēm jāapzinās tas, ka tik stingra regulējošā politika samazina izglītības pieejamību un turklāt veicina naudas un labklājības radīto sociālo nevienlīdzību. Pašreiz izraudzītā politika atbalsta šādu nevienlīdzību.

Lai gan izglītības izmaksas daļēji var kompensēt pieejamās “maksas studiju vietas”, kā arī studiju kredītu shēmas un lētās, bet, kā tika informēta *IRT*, diezgan sliktā stāvoklī esošās un nepopulārās studentu kopmītnes, studiju apvienošana ar nepilna darba laika darbu ir vispārpieņemta un nepieciešama. Augstākajā izglītībā atskaitīti tiek vidēji aptuveni 16 % studentu. Tikai pavisam neliela daļa turpina studēt doktorantūrā, kas daļēji ir nepietiekamā doktorantūras studiju finansējuma dēļ (*Strehl* u. c., 2007, 95–99). Universitātēm ir grūti nodrošināt akadēmisko pēctecību novecojošajam profesoru kontingentam un augstākās izglītības mācībspēkiem. Cerams, ka akadēmiskā personāla algu reforma kopā ar ES atbalstīto doktorantūras un pēcdoktorantūras pētījumu uzlabos situāciju un padarīs akadēmisko darba tirgu pievilcīgāku pētniecības un pedagoģisko darbinieku jaunajai paaudzei.

Tāpat kā arodmācību jomā, arī universitātēs mācību programmas pietiekami neatbilst darba tirgū nepieciešamajām prasēm (Sloka, 2007). Lai gan augstākās izglītības sistēma nav tikai Izglītības un zinātnes ministrijas pārziņā, bet ietver arī specializētās akadēmijas, kuras pārvalda Lauksaimniecības, Aizsardzības, Iekšlietu, Labklājības un Kultūras ministrija, augstākās izglītības profesionālā orientācija ne vienmēr ir atbilstoša. Lai gan augstākajā izglītībā tiek piedāvāta gan akadēmiskā, gan profesionālā izglītība, darba devēji nepietiekami tiek iesaistīti mācību programmu izstrādē un praktiskās darba pieredzes nodrošināšanā. Šādam *IRT* viedoklim piekrita gan darba devēji, gan studenti un ierosināja uzlabot attiecīgās

²⁰ <http://www.workpermit.com/news/2007-11-30/europe/research-says-minorities-eastern-europe-more-likely-emigrate.htm>. Izgüts: 01.12.2007.

koordinācijas un sadarbības struktūras. Praktiski un ideālā gadījumā tādējādi varētu panākt praktiskas zināšanu apguves elementu labāku iekļaušanu augstākajā izglītībā. Ekonomikas ministrijā jaunizveidotais Darba tirgus novērošanas centrs, kas darbojas kopš 2007. gada jūlija, noteikti spēs ievērojami veicināt šādu sadarbību, nodrošināt zināšanu bāzi dialogam.

Uz tehnoloģijām balstīto disciplīnu sliktā reputācija var būt viens no iemesliem dabas un tehnisko zinātņu studentu nelielajam skaitam, kaut arī ir daudz lielākas iespējas iegūt valsts finansētu studiju vietu šajos virzienos. Vēl viens iemesls daļēji pārsteidzīgiem lēmumiem par izglītību var būt saistīts ar to, ka tālejoši lēmumi attiecībā uz specializāciju tiek pieņemti jau 16 gadu vecumā. Šo lēmumu pamatā galvenokārt ir atzīmes, nevis patiesa un noturīga interese, un *IRT* ir dzirdējusi kritiskus viedokļus par šo agrīno vecumu no studentu organizācijām, kas sūdzas, ka skolās nesniedz padomus attiecībā uz profesijas izvēli. Faktiski Latvijas karjeras attīstības atbalsta sistēma pašlaik tiek pārveidota: kopš 2007. gada septembra konsultēšana saistībā ar karjeras izvēli ir Nodarbinātības valsts aģentūras pienākums. Lai arī tas var palīdzēt izveidot reālistiskāku viedokli par iespējām darba tirgū, tomēr joprojām ir jāskatās, vai konsultēšanas pakalpojumi spēs arī panākt līdzsvaru starp padomu sniegšanu bezdarbniekiem un darba meklētājiem, no vienas puses, un studentiem, no otras puses. Iespējams, šīm abām grupām ir nepieciešams atšķirīgs konsultēšanas profils.

Tāpat kā izglītībā kopumā, arī augstākajā izglītībā krievu valodas statuss ir problemātisks. Valsts augstākās izglītības mācību iestādēs vienīgā oficiālā valoda ir latviešu valoda. Studentu pārstāvji informēja *IRT*, ka, lai gan patiesībā daži priekšmeti tiek pasniegti būtiskākajās mazākumtautību valodās (piemēram, Akadēmisko programmu aģentūra, 2007), krievu valodas nozīme augstākajā izglītībā ir niecīga, pat salīdzinot ar tādām svešvalodām, kuras vietējā mērogā nav būtiskas. Tiem jauniešiem, kuri aug krievu valodā runājošās ģimenēs, nopietnas, praktiskas problēmas sagādā iespēju, izvēles un spējas mijiedarbība. Lielākā daļa jauniešu, ar kuriem tikās *IRT*, vēlējās studēt Rīgā, tomēr daži jaunieši, kuri visi bija no Rēzeknes pilsētas valsts austrumu daļā, apsvēra iespēju studēt kādā no Krievijas universitātēm Sanktpēterburgā vai Maskavā. Ņemot vērā diplomu standartizāciju saistībā ar Boloņas procesu, kura nolūks ir izveidot Eiropas augstākās izglītības zonu, izglītības iegūšana Krievijā varētu būt saistīta ar problēmām saņemt diplomu, kas tiktu atzīts ārpus Krievijas.

14. ieteikums

IRT saprot, ka to jauniešu skaits, kuri vēlas iegūt augstāko izglītību, nepārtraukti pieaug un ka to ar bažām vēro Latvijas iestādes, un tas atspoguļo izglītības augsto vērtību sabiedrībā, kā arī neakadēmiskās profesionālās izglītības zemo statusu un sliktu kvalitāti. Šī tendence sistēmai rada problēmas, kuras iespējams atrisināt tikai ar vispusīgas reformas palīdzību, kas ietver visu izglītības iespēju klāstu. Kvalitātes sistēma nozīmē to, ka neatrisināto izglītības jautājumu skaits ir minimāls. Tajā pašā laikā tā ļaus gan turpināt saņemt augstāko izglītību arī arodizglītības programmu beidzējiem, gan arī ļaus cilvēkam mainīt savu [profesionālo] orientāciju. Tā kā pašreiz savs profesionālais apvārsnis ievērojami ir jāsašaurina jau 16 gadu vecumā, ir ļoti grūti sniegt efektīvas profesionālās konsultācijas skolu vai specializēto iestāžu dienestos. Brīdinājumi attiecībā uz krievu valodas nozīmes mazināšanu vispārējā izglītībā attiecas arī uz augstāko izglītību.

Neformālā un ārpuskolas izglītība

Tāpat kā Igaunijai (*Stašeng*/Eiropas Padome, 2001), arī Latvijai ir ilga un veiksmīga ārpuskolas izglītības tradīcija, kas tiek saukta par interešu vai vaļasprieku izglītību. Valsts jaunatnes iniciatīvu centra paspārnē Izglītības un zinātnes ministrijā vaļasprieku izglītības

iestādes piedāvā bezmaksas un lētas skolas, brīvā laika un vasaras nodarbības bērniem un jauniešiem vecumā no 3 līdz 25 gadiem; galvenā vecuma grupa ir bērni vecumā no 10 līdz 15 gadiem. 2006./2007. mācību gadā vaļasprieku izglītības iestādēs, jaunatnes centros un jaunrades namos darbojās aptuveni 200 000 skolēni, ar kuriem strādāja aptuveni 2100 skolotāji. Lielākā daļa no valsts, kā arī pašvaldību finansētajām nodarbībām tiek piedāvātas vispārīzglītojošajās skolās un ir saistītas ar “kultūras izglītību” (piemēram, mākslu, mūziku, teātri, folkloru), kam seko sports un tehniskā izglītība. Parasti šīs nodarbības ir orientētas uz valsts vai reģionāliem festivāliem vai arī ietver sacensības elementus.

IRT pozitīvi pārsteidza teicamā institucionālā iekļautība un strukturētu brīvā laika nodarbību pieejamība kā vaļasprieku izglītība visā Latvijā, un tā par šo metodi uzzināja Cēsu un Rēzeknes apmeklējumu laikā. *IRT* pilnībā atbalsta šo pieeju zemu izmaksu masveida brīvā laika nodarbībām jauniešiem, kuras iespējams uzsākt ar vājām priekšzināšanām vai prasmēm, un Latvijas iestāžu apņēmību to saglabāt un paplašināt. Vaļasprieku izglītības kultūra ir pelnījusi, lai jaunatnes politikas struktūras tai sniegtu patiesu un vislabākajā nozīmē “saglabājošu” atbalstu, jo īpaši tad, kad tendenciozas liberalizācijas izpratnes dēļ parasti valsts aiziet no daudzām tās sociālajām jomām. *IRT*, raugoties no neiesaistītas puses perspektīvas, Latvijas vaļasprieku izglītības modelis noteikti šķiet ārpussskolas izglītības labāko praktisko risinājumu piemērs. Tādējādi turpmāk sniegtos ieteikumus vajadzētu uztvert nevis kā kritiku, kas grauj, bet gan kas apstiprina vispārējo pieeju, t. i., kā konstruktīvu palīdzību, lai, iespējams, uzlabotu lielisko piedāvājumu, kas jau tagad ir pieejams jauniešiem.

Pirmajā mirklī dažas nodarbības, kas tika norādītas kā vaļasprieku izglītība, *IRT* atgādināja diezgan vecmodīgu pēcpusdienas papildu izglītošanu rokdarbos un amatprasmē bērniem. Taču, ņemot vērā Latvijas kultūras vēsturi un apziņu un izprotot šādas pieejas darbības jomu, *IRT* bija jāatzīst tās vispārējais nozīmīgums saistībā ar Latvijas jaunatnes politiku. Un kvalitatīvas brīvā laika pavadīšanas un kopīgu mācību labā nav nekāda iemesla, piemēram, tautas deju vietā izvēlēties *hip-hop* dejas. Tomēr *IRT* ieteica pedagogiem, kas strādā interešu izglītības jomā, modernizēt piedāvājumu un tādā veidā, iespējams, vairāk piesaistīt arī gados vecākus jauniešus. Atbildot uz šo priekšlikumu, skolotāji norādīja uz augstajām izmaksām, ko radītu katra jauna programma un nodarbība. Piemēram, tika minēta jauniešu interese par (papildu) svešvalodu un datorprasmju apguvi, bet to nav iespējams viegli apmierināt, jo šāda vaļasprieku izglītības modernizēšana radītu ievērojamas izmaksas, kas pārsniegtu pašreizējās iespējas. Tādēļ viens no *IRT* ieteikumiem būtu, lai “izglītotāju izglītošana”, kas ietilpst vaļasprieku izglītības attīstīšanā (Valsts jaunatnes iniciatīvu centrs, 2007), tiktu izmantota, lai atjaunotu ne tikai mācīšanas un uzraudzības metodoloģiju, bet arī dažādotu piedāvājumu.

Otrs apsveramais jautājums, kuru *IRT* vēlas formulēt, attiecas uz latviešu ietiepīgo interpretāciju, ka “neformālā izglītība” ir vai nu interešu izglītība iepriekšminētajā nozīmē, vai brīvprātīgs darbs, kas minēts Nacionālajā ziņojumā (Bērnu un ģimenes lietu ministrija, 2007, 40). Daudzas darbā ar jaunatni iesaistītās personas vaļasprieku izglītību uzskatīja par pašsaprotamu neformālās izglītības Latvijas versiju. Latvija nav vienīgā valsts, kurā jēdziens “neformālā izglītība”, ko popularizē Eiropas Padome sadarbībā ar Eiropas Komisiju, ir pakļauts nacionālai vai pat individuālai interpretācijai. Vēl viena tāda valsts ir, piemēram, Kipra (Williamson/Eiropas Padome, 2007, 41–43). Starptautiski sadarbojoties jautājumos, kas saistīti ar sagatavošanu darbam ar jauniešiem, tika izstrādāti vairāki ziņojumi, kurus var pētīt, lai padziļinātu izpratni par neformālo izglītību (Bowyer, 2005, Garcia López, 2005, un Chisholm, 2006). Šo autoru viedoklis ir tāds, ka tie nevēlas uzspiest kādu noteiktu definīciju, tomēr pastāv kopīgu elementu un būtisko iezīmju kopums, kas tiek uzsvērts. Manuela du Buā-Reimona [*Manuela du Bois-Reymond*] (2003), atspoguļojot neformālās izglītības saistību ar formālo izglītību kopumā, norāda uz noteiktām grūtībām nodrošināt un organizēt neformālo

izglītību postkomunisma valstīs. Tās ir saistītas ar jauniešu dzīves pēkšņo “atvērtību”, darba ar jaunatni vērtības mazināšanos, valsts organizēta “brīvprātīgā darba” izzušanu un nepieciešamību izveidot tādu neformālās izglītības koncepciju, kas vienlīdz labi spēj piesaistīt jauniešus, kas dzīvo ļoti atšķirīgos sociālekonomiskos apstākļos. Visbeidzot, tā kā nešķiet, ka tā tiešā veidā veicinātu nodarbinātības iespējas, kas ir viena no aktuālākajām mūsdienu prasībām, neformālajai izglītībai ir jākonkurē ar citiem tradicionālākiem un formālākiem mācīšanās veidiem.

IRT konstatēja, ka Valsts jaunatnes iniciatīvu centrs un Latvijas Jaunatnes padome ir divas iestādes, kas veicina noteiktas neformālās izglītības versijas, kas nešķiet savstarpēji saderīgas. *IRT*, piedalījies daudzās diskusijās un tikšanās, kurās tika apspriests šis jautājums, secina, ka šīm abām pusēm jāpanāk viena otram pretim, lai sastaptos pusceļā. No vienas puses, ir patiesība, ka neformālās izglītības metodoloģija tika izstrādāta tieši tādēļ, lai risinātu jaunatnes un sabiedrības parādības, kas citādi ir gandrīz neatrisināmas. Šajā ziņā tradicionālie skolas izglītības veidi jāpapildina ar atvērtām jauniešu nodarbībām, kurās tiek ievēroti neformāli principi. No otras puses, klasiskā vaļasprieku izglītības pieeja Latvijas jaunatnes politikā ir spēcīgs līdzeklis, lai milzīgam skaitam jauniešu nodrošinātu svarīgu un vispusīgu pamata piedāvājumu brīvā laika nodarbībām, par ko daudzas Eiropas valstis var tikai sapņot.²¹ Tādējādi *IRT* mudina progresīvos spēkus jaunatnes politikā ņemt vērā dažas no iespējamajām sekām, kas varētu rasties, ja viss tiks pārāk radikāli modernizēts. Iznīcināt izveidotās struktūras ir daudz vieglāk nekā no jauna radīt alternatīvas; ideālā gadījumā esošo struktūru nostiprināšana tiks apvienota ar darbu ar jauniešiem iekšēji, kā arī papildu modernizēšanu.

15. ieteikums

IRT ierosina visām pusēm, kas iesaistītas jaunatnes politikas izstrādē Latvijā, apspriest pašreiz Latvijā piedāvāto jaunatnes ārpuskolas nodarbību priekšrocības un trūkumus, lai optimizētu pieejamo struktūru mijiedarbību un jaunatnes neformālās izglītības starptautisko standartu ieviešanas nepieciešamību. Turklāt tās varētu apsvērt iespēju uzaicināt starptautiskos ekspertus, lai tie piedalās šajā procesā. To varētu darīt, piemēram, saistībā ar Eiropas Padomes īstermiņa jaunatnes politikas konsultatīvo misiju, kurā galvenā uzmanība nepārprotami pievērsta darbam ar jaunatni un neformālajai izglītībai. Turklāt *IRT* ir pārliecināta, ka uzlabotu Latvijas ārpuskolas izglītības versiju varētu popularizēt visā Eiropā kā labāko praktisko risinājumu piemēru.

Nometnes ir daļa no populāras stratēģijas, kā jaunatnei nodrošināt brīvā laika nodarbības ārpus telpām visu vasaru. Šajā ziņā galvenā loma ir Valsts jaunatnes iniciatīvu centram, kā arī tādām NVO kā Latvijas Skauti un gaidas. Viena no kvantitatīvi vissvarīgākajām “brīvā laika organizācijām” Latvijā, kas jāpiemin šajā saistībā, ir saistīta ar Aizsardzības ministriju un saņem tās finansējumu. Jaunsardze, ko 1992. gadā izveidoja zemessardze un kas kopš tā laika atrodas Aizsardzības ministrijas paspārnē, ir kļuvusi par “lielāko jaunatnes organizāciju Latvijā” (Latvijas Republikas Aizsardzības ministrija, 2004, 63). Tajā ir aptuveni 7000 vīriešu un sieviešu dzimuma biedru vecumā no 12 līdz 18 gadiem, un tā darbojas visā valstī, balstoties uz apmēram 70 skolu tīklu, kas sadarbojas ar jaunsardzes centru. Lai gan arī *IRT* šaubījās un apsprieda, vai jaunsardze patiešām ir jaunatnes, kā arī nevalstiska organizācija – tajā strādā profesionāls un pastāvīgs personāls, kas sastāv no kareivjiem un civilpersonām, un

²¹ Saskaņā ar nesen veiktu pētījumu par jaunatnes nodarbībām Latvijā (Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija, 2007, 73) vairāk nekā 70 % jauniešu ir iesaistīti interešu vai vaļasprieku izglītībā.

tas aizvien dāsnāk tiek finansēts no Aizsardzības ministrijas budžeta – nebija šaubu, ka jaunsardzei ir svarīgu vietu Latvijas jaunatnes politikā.

Jaunsardze, kas sākotnēji nodarbojās galvenokārt ar patriotisku pirmsdienesta militāro audzināšanu, paplašināja savu nemilitāro nodarbību daļu līdz pat 70 %. Tā kā pirms dažiem gadiem radās problēmas saistībā ar to, ka nepilngadīgie izmanto ieročus, vecuma cenzs ieroču lietošanai tika paaugstināts līdz 18 gadiem vai arī tika aizstāts pavisam. *IRT* tika informēta, ka, ņemot vērā jauno profesionālo armiju un likvidēto obligāto militāro dienestu, jaunsardze savu darbību mainīja uz pilsonisko izglītību, kā arī klasisku papildu un vaļasprieku izglītību, piemēram, skaitļošanu, ekskursijām, izstādēm un pārgājieniem. Jaunsardze nepārprotami cenšas iesaistīt nelabvēlīgos jauniešus no “ielas” vai ar sarežģītiem ģimenes apstākļiem. Jaunu locekļu iesaistīšanās jaunsardzes administrācijā un vadībā ir gandrīz neiespējama to hierarhijas dēļ, bet ar izmēģinājuma projektu palīdzību pamazām tiek ieviesti jaunatnes līdzdalības veidi. Viens piemērs ir faktiskas pašpārvaldes iniciatīva, sākot no 2008. gada, kur biedriem būs iespēja piedalīties dažādās svarīgās debatēs.

Pilsoņa statuss to militāri orientēto organizāciju jaunatnes politikā, kurās iesaistīti jaunieši, vienmēr ir apšaubāms. Tā tas ir Latvijas jaunsardzē, kā arī, piemēram, tās Igaunijas partnerorganizācijās *Young Eagles* vīriešiem un *Home Daughters* sievietēm (*Stašeng/Eiropas Padome*, 2001, 25, *Jasiukaityte/Reiter*, 2004). Tādēļ ir saprotami un pamatoti iebildumi un neviennozīmīgā attieksme, ar kādu Latvijas jaunatnes NVO, kā arī daži atsevišķi jaunieši, kuriem *IRT* varētu jautāt, vēro jaunsardzes darbību un tās pieaugošo nozīmi un reaģē uz to. Tomēr, tiekoties ar jaunsardzes vadītājiem Aizsardzības ministrijā, *IRT* bija iespēja uzzināt par tās daudzdimensiju pieeju un nolūku. Ņemot vērā to, ka jaunsardze cita starpā aptver klasiskas darba ar jauniešiem jomas un ir gatava modernizēt savas metodes, *IRT* mudina Latvijas jaunatnes NVO, jo īpaši tās, kuru darbība daļēji sakrīt ar jaunsardzes darbību, pārdomāt savus aizspriedumus un kļūt atvērtām līdzsvarotas sadarbības veidošanai. Pati jaunsardze tiek mudināta vairāk attīstīt savu pasākumu nemilitāros elementus, kas ietver pilsonisku izglītību, brīvprātīgu darbu un centienus aktīvi aicināt jaunatnes NVO iesaistīties un palīdzēt ar savām zināšanām un pieredzi. Ideālā gadījumā šāda sadarbība varētu sniegt labumu jauniešiem, kā arī iesaistīto organizāciju attīstībai.²²

16. ieteikums

IRT augstu vērtē tās jaunsardzes darbības, kas nav militāras, un jo īpaši šīs organizācijas ieguldījumu to nelabvēlīgo jauniešu integrācijā, kas citādi neiesaistītos parastajās jaunatnei piedāvātajās nodarbībās. *IRT* mudina Latvijas jaunatnes NVO atzīt šī darba vērtību un censties sadarboties, kur, kā šķiet, tas varētu būt iespējams daļēji atbilstošo darbības programmu un principu dēļ.

IRT uzzināja, ka Latvija ar Valsts jaunatnes iniciatīvu centra palīdzību nesen ieviesusi jauniešu pašizaugsmes programmu *Award*, kuras nolūks ir atzīt jauniešu mācīšanos un izaugsmi neformālā telpā (t. i., ārpus skolas). Programma ir atvasināta no starptautiskās programmas *Award*, kas tagad darbojas vairāk nekā 100 valstīs visā pasaulē un ietver dažādu līmeņu sasniegumu atzīšanu tādās jomās kā prasmes, fiziskās nodarbības, darbs citu labā un darbs komandās, veicot ekspedīcijas. *IRT* to atbalsta kā satvaru jauniešu mācīšanās atbalstam un legalizēšanai tik ilgi, kamēr tas izriet no jauniešu personiskajām interesēm un nekļūst par vēl

²² Valsts pārstāvju uzklaušanās laikā tika paustas bažas par militāro organizāciju pieaugošo ietekmi jaunatnes jomā. Turklāt tika uzsvērts, ka galvenais iemesls pastāvošajiem iebildumiem pret sadarbību ir jaunsardzes un to jaunatnes NVO, kuru darbība daļēji ir tāda pati kā jaunsardzes darbība, metožu un filosofijas atšķirības.

vienu “uzspiestu” brīvā laika nodarbi. *IRT* uzskata, ka pieredzei, kas gūta, ieviešot *Award* programmu, vajadzētu būt diskusiju centrā, veicot aktivitātes pēc izvērtējuma divu gadu laikā.

Nodarbinātība²³

Kā jau iepriekš minēts, arodmācību un profesionālās sagatavošanas sistēmas uzlabošana ir viens no galvenajiem Latvijas iestāžu un darba devēju uzdevumiem tuvākajā nākotnē, lai samazinātu pretrunas starp jauniešu centieniem un ar izglītību saistītajiem lēmumiem un darba tirgus prasībām kopumā. Tomēr jaunatnes bezdarba problēma nav tik dramatiska, kāda tā bija pirms dažiem gadiem. Jaunatnes bezdarbs, kā arī bezdarbs kopumā ir samazinājies divu galveno iemeslu dēļ, kas abu valsts apmeklējumu laikā tika minēti saistībā ar dažādiem gadījumiem, proti, ekonomiskās izaugsmes un emigrācijas dēļ. Tomēr dažādos reģionos joprojām pastāv ievērojamas bezdarba atšķirības. Ciemos valsts austrumu daļā, kurus visvairāk ietekmēja agrākās padomju rūpniecības sabrukums, joprojām ir nesamērīgi liels masveida bezdarbs. Sliktās infrastruktūras radīto mobilitātes ierobežojumu dēļ uzņēmējdarbības attīstība šajās teritorijās ir gandrīz neiespējama.

Neskaitot zemo izglītības līmeni, Latvijā bezdarbs ir ievērojami atkarīgs no dzimuma (Eiropas Dzīves un darba apstākļu uzlabošanas fonds, 2007). Viens iemesls ir nepietiekamas bērnu aprūpes iespējas, kā dēļ jaunās māmiņas ir spiestas nestrādāt un uzņemties aprūpes pienākumus. Turklāt *IRT* bija nesaprašanā, kad uzzināja par acīmredzamo sistēmisko nepilnību noteikumos par dzemdību un bērna kopšanas atvaļinājumu, kā rezultātā tūkstošiem māšu zaudē aizsardzību un kļūst bezdarbnieces.²⁴ Lai varētu izmantot 6 mēnešus ilgu papildu bērna kopšanas atvaļinājumu pēc parastā 12 mēnešu atvaļinājuma, sievietes tiek mudinātas aiziet no darba un tādējādi zaudēt savas garantētās tiesības atgriezties savā iepriekšējā darbā. *IRT* aicina Latvijas iestādes pievērsties šim jautājumam un apsvērt, kā novērst “nepilnību” noteikumos tā, lai dzemdību un bērna kopšanas atvaļinājums vairs nebūtu bezdarba slazds un sievieti darba tirgū nenostādītu vēl neizdevīgākā situācijā.

17. ieteikums

IRT lūdz Latvijas iestādēm nodrošināt to, lai sievietes nenonāktu neizdevīgā situācijā attiecībā uz nodarbinātību un darba aizsardzību kopumā un īpaši attiecībā uz savu atgriešanos darbā pēc dzemdību un bērna kopšanas atvaļinājuma. Bērnu aprūpes un pirmsskolas iestāžu pieejamība ir priekšnoteikums tam, lai sievietēm būtu vienlīdzīgas nodarbinātības iespējas, un šajā jomā nepieciešami papildu uzlabojumi.

IRT saprot, ka Nodarbinātības valsts aģentūra Labklājības ministrijas pakļautībā nevar daudz ietekmēt darba tirgu un atvieglot darba vietu radīšanu, un tādēļ principā atbalsta aģentūras un tās reģionālo biroju rīkotos pasākumus jauniešiem. Subsidēta nodarbinātība, apmaksāts pagaidu darbs vai citas koriģējošas mācību un pārkvalifikācijas shēmas ir kopīgi pasākumi, ko piedāvā valsts nodarbinātības aģentūras. Tomēr otrs svarīgākais aģentūras pasākums pārsteidz skaitļu ziņā, un tas būtu jāpārdomā: Nodarbinātības valsts aģentūra organizē vasaras nodarbinātību tiem bērniem un skolēniem vecumā no 13 līdz 18 gadiem, kas saņem vispārējo, speciālo vai profesionālo izglītību. 2006. gadā laikā no 1. jūnija līdz 31. augustam šajā programmā piedalījās aptuveni 11 500 skolēni. Šī pasākuma popularitātes dēļ pieaug gan iesaistīto skolēnu, gan darba devēju skaits. Nolūkā piedāvāt iespēju strādāt skolu brīvdienās un iegūt darba pamatprasmis un darba pieredzi vasaras nodarbinātībā skolēni uz maksimālo

²³ Valsts iestāžu reakciju uz šo jautājumu sk. 5. papildinājumā.

²⁴ Izdales materiāls, kas tika saņemts tikšanās laikā ar Nodarbinātības valsts aģentūru, norāda, ka 2007. gada februārī pēc dzemdību un bērna kopšanas atvaļinājuma beigām bezdarbnieki bija 7743 cilvēki.

laiku līdz 2 mēnešiem iesaistās "Īstā" nodarbinātībā četras un vairāk stundas dienā atkarībā no vecuma. Šajā programmā nav iekļauti noteikti ekonomikas sektori un nodarbinātības veidi. Algu, kas vienāda ar pusi no minimālās mēnešalgas, subsidē Nodarbinātības valsts aģentūra.

Lai arī *IRT* patīk daži šīs skolēnu vasaras nodarbinātības programmas elementi, *IRT* kritiski attiecas pret zemo vecuma cenzu – 13 gadiem, kas ir ārkārtīgi zems, salīdzinot ar citu valstu noteikumos paredzēto (Eiropas Dzīves un darba apstākļu uzlabošanas fonds, 2007, 3. pielikums). No vienas puses, šāda veida vasaras darbs ar aizbildņu atļauju novērš iesaistīšanos nelegālā darbā; tas nodrošina godīgu iespēju nopelnīt kabatas naudu un iegūt darba pieredzi, tajā pašā laikā jauniešiem izjūtot ikdienas darba režīmu un varas attiecības. *IRT* tika informēta, ka skolēni un darba devēji kopumā šo pasākumu novērtēja pozitīvi. Tomēr, no otras puses, *IRT* šaubās, vai skolu brīvdienu nodrošināšanas galvenais nolūks ir dot laiku skolēniem strādāt tā vietā, lai tiem būtu vairāk laika atpūtai un ģimenes pasākumiem. Tā kā jauniešu iespaidīgā vēlēšanās šādi nopelnīt naudu var norādīt uz sarežģītu ekonomisko situāciju viņu ģimenēs – patiesībā *IRT* tika paskaidrots, ka bērniem no lielām ģimenēm tiek dota priekšroka – Latvijas iestādēm jānodrošina, lai šis pirmsnodarbinātības pasākums nekļūtu par līdzekli, kā faktiski mazināt nabadzību ģimenēs un mājāsaimniecībās. Visbeidzot, subsidējot vasaras nodarbinātību, daudz Nodarbinātības valsts aģentūras līdzekļu tiek iztērēti "bezproblēmu" skolēniem, kuri jebkurā gadījumā saņem izglītību, lai gan šie līdzekļi citādi varētu būt pieejami tādām problēmgrupām kā faktiski bez darba esošie jaunieši.

18. ieteikums

Bērnu un jauniešu aizsardzība no kaitīgas darba pieredzes ir būtisks mūsdienu sabiedrību sasniegums. Šī iemesla dēļ *IRT* uzskata, ka ir rūpīgi jāizpēta iemesli, kāpēc Latvijā ir tik populāra apmaksāta bērnu no 13 gadu vecuma nepilnas slodzes nodarbinātība vasarā. Bērnu darbu tradicionāli veic „upuri” no materiāli nenodrošinātām ģimenēm un mājāsaimniecībām; Latvijas iestādēm tiek ieteikts pārliecināties par to, vai bērnu un jauniešu motivācija vasarā strādāt nav saistīta ar nabadzību. Arī valsts bažas par to, ka bērniem, kuru vecāki strādā, vasarās trūkst nodarbību, nav atbilstošs iemesls šādas sistēmas izveidošanai. Turklāt, ņemot vērā to, ka aizvien vairāk jauniešu izglītību iegūst līdz 18 vai 19 gadu vecumam, nav acīmredzama iemesla, kādēļ viņiem vajadzētu sākt uzkrāt darba pieredzi jau no 13 gadu vecuma. Tā vietā būtu jāizpēta iespēja organizēt alternatīvus brīvprātīgā darba veidus bez tieša finansiāla stimula. Tādā gadījumā no līdzekļiem, kas tiek tērēti, lai finansētu nodarbinātību vasarā, tiešā veidā labumu varētu gūt jaunieši no nelabvēlīgām ģimenēm un šīs ģimenes. *IRT* ierosina pamatīgi un vispusīgi apspriest šos sarežģītos un dažkārt diezgan emocionālos jautājumus.

Veselība

Bērnu izaugšana veselīgiem ir būtisks jautājums postkomunistiskajās valstīs, jo tās ir bēdīgi slavenas ar savu zemo veselības aprūpes līmeni (*UNICEF*, 2000, 2. nodaļa, un 2001, 3. nodaļa). Latvija nav izņēmums attiecībā uz neapmierinošo vispārējo veselības stāvokli (Latvijas kopējais iekļaušanas memorands, 2003). Tādēļ *IRT* priecājas, ka Latvijas jaunatnes politikā veselības jautājumiem ir piešķirta būtiska nozīmē, kas izkristalizējas saistībā ar jauniešiem paredzētiem veselības pakalpojumiem, un tie tika norādīti kā viena no galvenajām prioritātēm arī 2006. gada Latvijas Jaunatnes kongresā. Tomēr, pārskatot centienus veselības pakalpojumu jomā saistībā ar jaunatnes politiku, kas tika uzsvērti abu *IRT* apmeklējumu laikā, jāņem vērā tas, ka kopējie veselības aprūpes izdevumi (kas izteikti procentuāli no IKP) Latvijā ir vieni no mazākajiem, salīdzinot ar pārējām 25 ES valstīm (*EUROSTAT*, 2007, 3.2. punkts). Turklāt *IRT* tika informēta, ka veselības pakalpojumi parasti ir bezmaksas, taču, lai

saņemtu kvalitatīvus pakalpojumus, ir nepieciešami lieli privātie ieguldījumi; arī reģionālās atšķirības ir ievērojamas. Šajā ziņā īpaši nožēlojami ir tas, ka “lielākais ienaidnieks ir Finanšu ministrija”, kā apgalvoja amatpersonas, norādot uz saskaņotas veselības aprūpes finansēšanas apšaubāmo jautājumu. Piemēram, *IRT* tika informēta, ka, par spīti steidzamām garīgās veselības problēmām, par ko liecina lielais jauniešu pašnāvību skaits, ir ļoti sarežģīti saņemt garīgās veselības speciālista palīdzību un līdzekļu un speciālistu trūkuma dēļ ir gandrīz neiespējami saņemt psihoterapiju.

Saskaņā ar nesen veiktu pētījumu (*Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija*, 2007, 69–71) viens no galvenajiem iemesliem, kādēļ jaunieši nav apmierināti ar veselības aprūpi, ir ierobežotās iespējas izvēlēties, pie kura ārsta saņemt bezmaksas ārstēšanu. Galvenais piekļuves punkts veselības aprūpei ir nozīmētais ģimenes ārsts – plaša profila ārsts, kas pēc tam var uzsākt turpmāko ārstēšanu.

Attiecībā uz jauniešiem no lauku rajoniem kā visbūtiskāko aspektu minēja uzticības trūkumu veselības aprūpes sistēmai. Viņi diezgan bieži neapmeklē ārstu, jo baidās, ka ārsts pēc tam kādam izstāstīs par šo apmeklējumu un par to uzzinās viņu draugi un paziņas.

Pētnieki norāda uz problēmu, ka jauniešiem ārsta apmeklējums ir bezmaksas tikai ar ģimenes ārsta nosūtījumu, bet, ja viņi nevēlas vērsties pie ģimenes ārsta savā ciemā vai pilsētā, tad viņiem pašiem ir jāmaksā par ārsta apskati, kas atkal tiem liedz saņemt veselības aprūpi, jo tā viņiem kļūst finansiāli nepieejama (*Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija*, 2007, 71).

Balstoties uz diskusijām Latvijā un viena no jaunākajiem bērnu un jauniešu veselības centriem apmeklējumu, *IRT* daļēji pievienojas šīm bažām. No vienas puses, tādām iestādēm kā šī varētu būt svarīga nozīme informēšanā par veselības jautājumiem un veselīgu dzīvesveidu veicināšanā. Lai gan jaunieši mums minēja, ka ar jautājumiem, kas saistīti ar (seksuālo) veselību, kā arī veselības problēmām kopumā, viņi vispirms vērstos pie draugiem un vecākiem, vienalga noteikti pastāv būtiska nepieciešamība pēc specializēta profesionāla konsultācijas un norādījumiem. Taču, no otras puses, *IRT* nebija pārliecināta, ka apmeklētā iestāde varētu garantēt konfidencialitāti un zināšanas, kādas nepieciešamas šajā īpaši delikātajā jauniešu konsultēšanas jomā. Nebija skaidrs arī, vai tās mērķgrupa vispirms ir bērni vai jaunieši; šīm abām grupām nepieciešamas atšķirīgas konsultēšanas metodes un zināšanas. Lai arī personāls ļoti rūpīgi veica savus pienākumus un bija gatavs risināt problēmas, sākot no pusaudžu grūtniecības līdz narkomānijai vai cilvēku tirdzniecībai, tam acīmredzami trūka pieredzes, kā rīkoties delikātākās situācijās. Piemēram, *IRT* pārsteidz tas, ka no veselības konsultāciju perspektīvas joprojām pastāvēja šaubas, vai cilvēku, kas lūdza padomu, atkarība no narkotikām, ir galvenokārt medicīniska vai krimināla stāvokļa.

Nemot vērā sarežģītos, bet atklātos izvēles, kvalitātes, aptvēruma un konfidencialitātes jautājumus, kas saistīti ar veselības konsultāciju sniegšanu jauniešiem – jautājumus, kas ir vienlīdz svarīgi veselības sistēmai kopumā – *IRT* konstatēja, ka joprojām ir rūpīgi jāatbild daži no pamatjautājumiem attiecībā uz jaunatnei atbilstošiem veselības pakalpojumiem, lai attiecīgi noteiktu šīs pieejas vietu plašākā vispārējās veselības aprūpes pakalpojumu institucionālajā satvarā:

- vai virzība uz jaunatnei atbilstošiem veselības aprūpes pakalpojumiem ir mērķinājums risināt vispārēji problemātisko situāciju saistībā ar veselības aprūpes pakalpojumiem Latvijā, un tādējādi vai tas ir risinājums, no kā īpašu labumu gūs jaunieši savas dzīves sākumā? Šajā ziņā būtisks ir vispārējais profesionāļu trūkums, kā arī fakts, ka vairāk nekā 30 % no visiem pašlaik nodarbinātajiem ārstiem ir pirmspensijas vecumā

(Nacionālais ziņojums par sociālās aizsardzības un sociālās integrācijas stratēģijām, 2007).

- Vai jauniešu rīcība veselības aprūpes ziņā tik ļoti atšķiras no pieaugušu cilvēku rīcības, ka tādēļ nepieciešama atsevišķa ārstēšana?

Lai politikas stratēģijas, kuru mērķgrupa ir jaunieši, būtu gan atbilstošas, gan efektīvas, būs nepieciešams sniegt skaidrāku atbildi uz šiem jautājumiem.

19. ieteikums

IRT iesaka jaunatnei atbilstošu veselības aprūpes pakalpojumu izveidē rūpīgāk ņemt vērā jauniešu faktiskās vajadzības. Lai nodrošinātu viņiem nepieciešamo konfidencialitāti un brīvību izvēlēties sev vēlamo ārstu, jāuzlabo sistēmas elastīgums un pieejamība, kā arī jāpilda solījums par diskretumu. Piemēram, daži no papildu pakalpojumiem varētu būt aktīva konsultēšana ar dzimumu līdztiesību saistītos jautājumos, kā arī anonīmie veselības aprūpes pakalpojumi tādās iestādēs, kuras bieži un katru dienu apmeklē jaunieši, piemēram, skolās. Kā piemērs būtu jāizmanto starptautiskā pieredze un standarti jauniešu konsultēšanas jomā. Turklāt, ņemot vērā kopumā zemo veselības aprūpes pakalpojumu nodrošināšanas līmeni, ir jāizskaidro, kāds ir jaunatnei atbilstošu veselības aprūpes pakalpojumu statuss kopējā pakalpojumu klāstā.

AIDS un seksuāli transmisīvo un ādas slimību centrs Rīgā ir viena no iestādēm, kas paudusi savu atbalstu jaunatnei atbilstošu veselības pakalpojumu veicināšanai, jo tā atbilda vispārējai politikas nostādnei ierobežot HIV/AIDS un seksuāli transmisīvo slimību izplatību jauniešu vidū. Oficiālajām veselības aprūpes iestādēm tiek pārņemts, ka tās parasti nespēj jauniešiem sniegt atbilstošus pakalpojumus. Dažas no minētajām problēmām bija konfidencialitāte un uzticēšanās. Centra profilakses pasākumus attiecībā uz HIV/AIDS, kuru mērķgrupa ir bērni un jaunieši no deviņu gadu vecuma, daļēji grauj sabiedrības mazā vispārējā iecietība pret homoseksuāļiem un seksuālajām minoritātēm sabiedrībā. Tajā pašā laikā samazinās NVO papildu pasākumi veselības konsultāciju sniegšanas jomā, jo kopš Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā tās nespēj izturēt lielo konkurenci cīņā par finansējumu. Pats Centrs šīs NVO var atbalstīt tikai ar metodoloģiju, turklāt Centrs ir vienīgā valsts iestāde, kas risina šos jautājumus.

Vēl citas grūtības, ar kurām saistīts profilakses darbs skolās, rada zināšanu trūkums par efektīviem veidiem, kā reaģēt uz mūsdienu jaunatnes neviendabīgumu. Seksuāli transmisīvo un ādas slimību centra pieredze rāda, ka atbilstoši ir jāpielāgo veselības izglītība vispār un jo īpaši skolā. Seksuālā izglītība neietilpst mācību programmā, bet pilnībā ir atkarīga no skolotāju izvēles, par spīti faktam, ka Nacionālajā ziņojumā (Bērnu un ģimenes lietu ministrija, 2007, 78) iekļautie pierādījumi, kas iegūti pētījumos, liecina, ka ir steidzami jārīkojas: valsts izglītība, lai kā to pagarinātu, daļēji sakrīt ar 17 gadu vecumu, kas ir vidējais vecums, kad jaunieši uzsāk dzimumattiecības. Tas, ka gandrīz puse jauniešu vecumā no 15 līdz 24 gadiem neprot izsargāties no seksuāli transmisīvajām slimībām, noteikti liecina par to, ka privātās sarunas nav pietiekams informācijas avots, kaut arī jaunieši vairākās diskusijās apstiprināja, ka viņi pēc padoma vispirms vēršas pie vecākiem un draugiem. Daži no secinājumiem, kas tika gūti nesen Latvijas Jaunatnes padomes veiktajā pētījumā, kurā cita starpā apkopotas jauniešu domas par veselības nozares uzlabošanu, uzsver nepieciešamību sniegt aktīvākas, pamanāmākas konsultācijas, kā arī “materiāli” atbalstīt jauniešu vajadzības. Šie divi ieteikumi ir orientējoši:

- “bezmaksas konsultācijas jauniešiem par tādām tēmām kā ģimenes plānošana, seksuālā veselība un visi atkarību veidi”,
- “prezervatīvu automāti Latvijas pilsētās – bez maksas” (Latvijas Jaunatnes padome, 2007).

20. ieteikums

Ņemot vērā to, ka arī Latvijā samazinās vecums, kurā tiek uzsāktas dzimumattiecības, un pastāvošos seksuāli transmisīvo infekciju draudus, *IRT* uzskata, ka būtiski jāuzlabo jauniešu dzimumaudzināšana skolās un ārpus tām. Ar atbildību veicot dzimumaudzināšanu, tiek sniegta jaunākā informācija, zināšanas un padomi un tajā pašā laikā – veicināta atbildība, kompetence un iecietība pret atšķirīgu seksuālo orientāciju.

Kad notika tikšanās, kas bija veltīta ar jaunatni saistīto jautājumu izpētei Latvijā, *IRT* tika informēta, ka viena no Veselības ministrijas prioritātēm pētniecības finansēšanas ziņā ir narkomānijas un vielu pārmērīgas lietošanas problēma. Kopš 1995. gada Latvija piedalās Eiropas skolu aptaujas projektā par alkoholu un narkotiskajām vielām (*ESPAD*), kurā tiek pētītas un novērotas tendences alkohola un narkotiku lietošanas ieradumos skolēnu vidū Eiropas valstīs. Jaunākie pieejamie rezultāti norāda, ka īpaši alkohola patēriņš un smēķēšana Latvijas jauniešu vidū pārsniedz vidējo līmeni, salīdzinot ar citām dalībvalstīm, turpretī citi vielu pārmērīgas lietošanas veidi šķiet mazāk izplatīti (*Hibell u. c., 2004, Stirna, 2006*). Ar jaunatni saistīto jautājumu izpēti veicēji informēja *IRT*, ka saskaņā ar jaunākajiem, vēl nepublicētajiem 2007. gada *ESPAD* aptaujas rezultātiem ir palielinājusies alkohola lietošanas problēma. Nacionālajā ziņojumā sniegtie pierādījumi (Bērnu un ģimenes lietu ministrija, 2007, 79) dramatiski uzsver ar tiem saistītās bažas politikā.

IRT diskusijas ar pusēm, kas atbildīgas par jaunatnes politiku, kā arī ar jauniešiem liecināja par masveida alkoholisma papildu, t. i., sociālo, dimensiju: ar alkoholu saistītu sociālās marginalizācijas attēlojumu izplatīšanos sabiedrībā. Atbildot uz *IRT* pārsteigumu sanāksmē, daudzi pilsoniski aktīvi, komunikabli un izglītoti jaunieši kopīgi norādīja uz metaforu par jauniem, kas viens parkā dzer alu. Šis tēls liecina par divām būtiskām problēmām tādā sabiedrībā kā Latvija. No vienas puses, šķiet, ka pastāv kvantitatīvi nenoteikta atstumto jauniešu grupa, kuru daudzajiem institucionālās integrācijas piedāvājumiem nav iespējams sasniegt. No otras puses, un tas šeit ir tiešā veidā svarīgi, veselības stāvokļa atšķirības Latvijā un citās postkomunisma valstīs ir izteikti atkarīgas no dzimuma. (Jauni) vīrieši dzer un smēķē vairāk nekā (jaunas) sievietes; tie lieto vairāk narkotikas, un tie daudz vairāk ir pakļauti nāvei, ko izraisa ievainojumi un saindēšanās; viņu vidū ir lielāks pašnāvību risks, un kopumā to paredzamais dzīves ilgums ir ievērojami mazāks – par apmēram 10 vai vairāk gadiem (Latvijas Centrālais statistikas birojs, 2006, *UNICEF*, 2007). Par spīti Veselības ministrijas pārstāvju apgalvojumiem, ka paredzamā dzīves ilguma atšķirības atkarībā no dzimuma ir vispirms saistītas ar darbu, *IRT* uzskata, ka būtu rūpīgāk jāizpēta šī problēma, kā arī programmas, kas paredzētas īpaši zēniem vai meitenēm. Uz nepieciešamību jauniešiem sniegt aktīvas un dzimumu vērā ņemošas konsultācijas veselības jautājumos norāda arī augstais rādītājs par abortiem to jauno sieviešu vidū, kuras nav sasniegušas 18 gadu vecumu (Bērnu un ģimenes lietu ministrija, 2007, 78), kā arī tas, ka ārpus plaša profila ārsta (“ģimenes ārsta”) kabineta gandrīz nav pieejamas attiecīgas profesionālas konsultācijas.

21. ieteikums

IRT pilnībā pievienojas par jaunatnes politiku Latvijā atbildīgo personu bažām attiecībā uz jauniešu neaizsargātību pret narkotiku un citu vielu lietošanu. Īpaši jau masveida dzeršanas problēmai nepieciešams rast tādus steidzamus un efektīvus politiskos risinājumus, ar kuru palīdzību varētu atrisināt arī ar to saistītos dzinuma un nabadzības jautājumus. Pasākumi varētu ietvert gan pozitīva, veselīga dzīvesveida aktīvu veicināšanu, gan izpēti par dzeršanas un alkoholisma konkrētu sociālvēsturisko izcelsmi un tradīcijām postpadomju sabiedrībā, kā arī jauniešu mudināšanu uz pārmērīgas alkohola lietošanas rituāliem ikdienā. Abu veidu pasākumi varētu palīdzēt noteikt problēmas iespējamās cēloņus un risinājumus.

Nacionālajā ziņojumā (Bērnu un ģimenes lietu ministrija 2007, 82–85) ietverts garš tādu pasākumu un politikas stratēģiju uzskaitījums, kuras ierosinātas, lai uzlabotu jauniešu veselības stāvokli, un kuras visas pilnībā atbalsta *IRT*. Viens pasākums, ko *IRT* vēlas uzsvērt kā labas prakses piemēru, ir skolās īstenotā uztura politika. Papildus programmām, kas veicina fiziskās nodarbības, pamatskolās bez maksas tiek nodrošināt piens, un no 2007. gada 1. septembra visi skolēni pirmajā klasē saņems bezmaksas pusdienas. Turklāt tiek praktiski īstenota PVO uzsāktā “Veselīga uztura skolu iniciatīva”. Lai veicinātu veselīgu dzīvesveidu agrīnā vecumā un novērstu aptaukošanos bērnībā, tika ieviests vispārējs neveselīgas pārtikas aizliegums skolās, kas tiek īstenots, neatkarīgi no tā, ka ir, piemēram, protesti no bezalkoholisko dzērienu ražotāju puses, kas žēlojas par svarīga segmenta zaudēšanu jauno patērētāju tirgū. Saskaņā ar Ministru kabineta noteikumiem ir aizliegts tirgot, piemēram, čipsus, ceptus kartupeļus, sālītus riekstus, krāsvielas saturošas želejas konfektes un saldinātos dzērienus.

Sporta politika

Latvijas sporta politikas pamatā ir 2002. gadā pieņemtais Sporta likums, Sporta politikas pamatnostādnes 2005.–2009. gadam un Nacionālās sporta attīstības programma (NSAP) 2006.–2012. gadam. Sporta politikas pamatnostādnes 2005.–2009. gadam un NSAP 2006.–2012. gadam galvenā uzmanība koncentrēta uz sportu visiem, sporta izglītību, sacensību sportu un sportu cilvēkiem ar invaliditāti.

Gan Nacionālais ziņojums, gan tikšanās ar Izglītības ministrijas Sporta departamenta pārstāvjiem radīja iespaidu, ka sporta politika ir labi organizēta un sports Latvijā tiek augstu novērtēts. Mācību treniņu grupās (profesionāli orientēta sporta izglītības programma) ir iesaistīti aptuveni 35 687 jaunieši; atbilstošais skaits neformālajā izglītībā (interesu izglītībā) ir 35 453. Latvijā ir 2983 sporta būves, 27 valsts sporta centri un 17 051 reģistrēti jaunie sportisti, 80 sporta federācijas un 435 sporta klubi. Atbilstoši pētījumam “Jauniešu sociālās un politiskās darbības izpēte” (2007) ar sportu savā brīvajā laikā nodarbojas 34,9 % jauniešu.

Šķiet, ka Latvijā sportam ir svarīga nozīme jauniešu dzīvē. Tomēr netika skaidri noteikta ministrijas Sporta departamentam pakļautās konsultatīvās organizācijas “Jaunatnes sporta padomes” nozīme un uzdevumi saistībā ar citām organizācijām un NVO, kas aktīvi darbojas sporta jomā. Neatbildēts ir jautājums, kā Latvijā tiek ņemtas vērā jaunās sportošanas tendences. Pieaugošā tendence sportot individuāli, nevis kolektīvi sporta klubos vai organizācijās, rada grūtības iestādēm.

IRT priecājas, ka sports tiek izmantots kā līdzeklis sociālajai iekļaušanai, integrācijai un vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanai, un atbalsta diskriminācijas apkarošanu ar sporta palīdzību (piemēram, Latvijas mazākumtautību bērnu un jauniešu sporta svētki). Ļoti pozitīvi ir arī

centieni panākt, lai sporta nodarbības būtu ekoloģiski ilgtspējīgas (piemēram, projekts “Pēdas”). Tiek īstenoti vai jau ir pabeigti daudzi novatoriski projekti, tostarp Brīvprātīgā darba projekts, “Dreams and Teams”, „Esi aktīvs!”, „Pareizas stājas mācīšana”. Šos projektus var izmantot kā labāko praktisko risinājumu piemērus Eiropā.

NSAP 2006.–2012. gadam īstenošana (finanšu resursi un konkrēti rīcības plāni programmas īstenošanai), jaunā Likuma par fizisko audzināšanu izstrāde un pieņemšana, kā arī sadarbības stiprināšana starp organizācijām, kuras aktīvi darbojas sporta jomā, un ciešāka sadarbība ar Veselības ministriju tika norādītas kā jautājumi, kas sporta jomā jārisina nākotnē.

22. ieteikums

IRT priecājas par Latvijas iniciatīvu stiprināt sporta un veselības nozares sadarbību, lai mazāks kļūtu liekā svara, aptaukošanās un citi ar veselību saistītie riska veidi. Varētu būt lietderīga ciešāka sadarbība ar citām ministrijām (piemēram, ar Bērnu un ģimenes lietu ministriju), lai pilnībā izmantotu iespējas, ko sniedz ES programma “Jaunatne darbībā” un citi ES līdzekļi.

Ģimenes atbalsta politika, bērnu labklājība un sociālā aizsardzība

Par spīti tam, ka par jaunatnes politiku ir atbildīga Bērnu un ģimenes lietu ministrija, *IRT* radās iespaids, ka tā uzzināja diezgan maz par ģimenes atbalsta, bērnu labklājības un jaunatnes politiku mijiedarbību. Komentējot agrākos izvērtējumus, Viljamsons (2008) norāda, ka šķiet, ka jaunatnes politikas izvērtējumos šai jomai sistemātiski netiek pievērsta uzmanība, kaut arī tā ir nepārprotami svarīga. Latvijas gadījumā to iespējams izskaidrot ar faktu, ka jaunatnes jautājumi tikai nesen nonāca šīs ministrijas atbildībā. Un tas izskaidro arī to, kādēļ iepriekšminētajā Latvijas Jaunatnes padomes pētījumā (Latvijas Jaunatnes padome, 2007) tiek pieprasīts ministrijas nosaukumu mainīt uz “Bērnu, ģimenes un jaunatnes lietu ministrija”. Turklāt neatrisinātais jautājums attiecībā uz jaunatnes vecuma definēšanu apgrūtina attiecīgo politikas nostādņu svarīguma un ietekmes novērtēšanu.

Latvijas sociālās politikas centrā ir ģimenes statuss. Tas tiek pausts daudzos politikas dokumentos, piemēram, pašlaik spēkā esošajā Nacionālajā attīstības plānā:

Ģimene ir sabiedrības struktūras pamatvienība, tajā aizsākas sabiedrības fiziskā atjaunināšanās un notiek morālo vērtību pārmantošana. No ģimenēm sniegtā atbalsta iegūst ne tikai pašas ģimenes, bet arī visa sabiedrība (Latvijas Republikas Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrija, 2006, 41).

“Demogrāfiskās situācijas uzlabošana” ir būtisks ģimenes atbalsta politikas uzdevums, ņemot vērā to, ka dzimstība samazinās un joprojām vērojama tendence atlikt gan pirmās laulības, gan pirmo bērnu – tendence, kuru jaunieši diskusijās vienbalsīgi apstiprināja. *IRT* var tikai piekrist, ka ir svarīgi veikt atbilstošus politikas pasākumus, kurus ierosina un īsteno Latvijas iestādes, piemēram, palielināt bērnu pabalstus, paplašināt bērnu aprūpes un pirmsskolas izglītības telpas vai virzīties uz tādu bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu aprūpes sistēmu modeli, kura pamatā ir ģimene. Papildu atbalsts ir nepieciešams vientuļo vecāku mājāsaimniecībām lielā nabadzības riska dēļ, kā arī ģimenēm ar vairāk nekā diviem bērniem (Labklājības ministrija, 2007, Lāce, 2007, un Latvijas Centrālais statistikas birojs, 2006b, 43-44).

IRT uzmanība divos savstarpēji nesaistītos pasākumos – vienreiz tikšanās laikā Veselības ministrijā un otrreiz diskusiju laikā ar jauniešiem Rēzeknes pilsētā – tika pievērsta vienai konkrētai problēmai bērnu aprūpes un ģimeņu atbalsta jomā: šķiet, ka ievērojams skaits Latvijas jauniešu dzīvo bez vecāku uzraudzības un aprūpes vai arī dzīvo pie saviem vecvecākiem vai radniekiem tādēļ, ka viņu vecāki ir pametuši valsti, lai strādātu ārzemēs. Tā varētu būt jauna Austrumeiropas versija parādībai, kas Rietumu sabiedrībā pazīstama kā “bērni, kas palikuši bez vecāku uzraudzības” – t. i., bērni, kas pārnāk no skolas tukšā mājā, jo viņu vecāki strādā. *IRT* tikās ar jauniešiem, kuriem savus vecākus parasti ir iespēja satikt tikai skolas brīvdienu laikā, jo tie dzīvo un strādā citā valstī (lielākoties Īrijā, Apvienotajā Karalistē un Vācijā). Nav pieejami dati par šīs parādības izplatību, bet *IRT* uzskata, ka šī problēma jāizpēta tuvāk, un, ja tiks konstatēta, jārod konkrēti un saskaņoti politiskie risinājumi.

Ir vairākas ģimenes atbalsta politikas un sociālās aizsardzības tēmas, kas parasti attiecas uz jaunatnes politikas nostādņām, bet kuras netika aplūkotas ne *IRT* Latvijas apmeklējumu saspringtajā programmā, ne Nacionālajā ziņojumā. *IRT* uzskata, ka nespēj komentēt šos jautājumus, bet vēlas atgādināt Latvijas iestādēm, lai neatstāj tos bez ievērības, izstrādājot turpmāko politiku. Daudzējādā ziņā neizpētīts palika to bāreņu un jauniešu stāvoklis, kuri atrodas ģimenes tipa aprūpē. Vairākas reizes, īpaši Cēsu un Rēzeknes apmeklējumu laikā, tika pieminēta cilvēku tirdzniecības problēma. Taču, kaut arī tika paustas vispārējas bažas un norādīta minētās problēmas acīmredzamā saistība ar jaunu sieviešu dzīvi, netika minēti gandrīz nekādi politiskie risinājumi, pat ne īpaša pieredze. Vardarbība ģimenē ir problēma ar līdzīgu un šķietami “zemu profilu”. Visbeidzot un saistībā ar neizpētīto jaunatnes mājokļu jautājumu abu apmeklējumu laikā vispār netika apspriesti un Nacionālajā ziņojumā pieminēti tādi jautājumi kā, piemēram, “ielu bērni” (īpaši lielajās pilsētās) un jaunieši, kas nesaņem izglītību, lai gan pētījums liecina, ka tās varētu būt diezgan traucējošas pārmaiņu procesa blakusparādības (Lukašinska, 2002). Visus šos jautājumus turpmāk vajadzētu izpētīt rūpīgāk.

23. ieteikums

IRT iesaka Bērnu un ģimenes lietu ministrijā simboliski uzsvērt jaunatnes papildprogrammu, piemēram, pielāgojot ministrijas nosaukumu. *IRT* turklāt uzskata, ka, ņemot vērā tādus kritiskus politikas jautājumus kā to, ka jauniešiem bieži ir tikai viens no vecākiem, trūkst bērnu aprūpes iestādes vai to, ka jaunieši vecāku emigrācijas dēļ dzīvo bez uzraudzības, jaunatnes programma ar lielāku noteiktību jāiestrādā jau izveidoto ģimenes atbalsta politikas struktūru darba kārtībā.

Tiesvedība jaunatnes lietās

Jaunie norādījumi Latvijas kriminālās tiesvedības politikā tikai tagad sāk iesakņoties, bet tie jau atspoguļo progresīvu un iespaidīgu redzējumu. Tomēr pastāv šaubas, kādā apmērā tie tiek īstenoti; *IRT* tika teikts, ka attiecībā uz jauniešiem ieslodzījumā “patiesībā kopš padomju laikiem nekas daudz nav mainījies”, par spīti siltiem vārdiem un labiem nodomiem.

Tomēr daži no šiem labajiem nodomiem jau sāk īstenoties, un, tāpat kā lielākajā daļā valstu, īpaša uzmanība tiek pievērsta jaunajiem likumpārkāpējiem – pirmajā vietā ir atkārtotu likumpārkāpumu nepieļaušana nākotnē un jauniešu noziedzības profilakse. Tāda nostādne ir atbalstāma. Attiecībā uz tiem likumpārkāpējiem, kuri jau ir pabijuši ieslodzījuma vietu sistēmā, tagad vispārīgs mērķis ir mazāk nodarboties ar viņu vienkāršu sodīšanu, bet vairāk mainīt viņu motivāciju un palīdzēt viņiem atgriezties sabiedrībā, nodrošinot tādu izglītību un prasmju attīstīšanu, kas šīm personām palīdzēs kļūt “sociāli pozitīvām”.

2003. gadā izveidotais Valsts probācijas dienests ir galvenais atbildīgais ne tikai par likumpārkāpēju uzraudzību sabiedrībā, bet arī par pirmstiesas ziņojumu sagatavošanu, jauniešu pirmstermiņa atbrīvošanas (no ieslodzījuma) novērtējumiem un atbalstu un uzraudzību pēc soda izciešanas. Tas īsteno vairākas programmas likumpārkāpējiem sabiedrībā, tostarp jaunajiem likumpārkāpējiem, piedāvā seminārus un apmācību skolās un kopš 2005. gada ir pārraudzījis piespiedu darba programmas pilngadīgajiem jauniešiem un obligāto sabiedrisko darbu jauniešiem vecumā no 11 līdz 18 gadiem. Jauniešu ieslodzījuma vietā saskaņā ar jaunajiem notikumiem ieslodzījuma vietu sistēmā kopumā ir ieviestas rehabilitācijas, korekcijas un izaugsmes programmas.

Vecums, ar kuru iestājas kriminālatbildība, ir 14 gadi, bet jau no 11 gadu vecuma jauniešus var sodīt par administratīviem pārkāpumiem un var nosūtīt uz daļēji slēgtā tipa Sociālās korekcijas izglītības iestādi, kas atrodas Izglītības ministrijas pakļautībā. Pastāv viena ieslodzījuma vieta mazgadīgajiem, kurā rūpējas par jauniešiem vecumā no 14 līdz 21 gadam. Sīku nodarījumu izdarītājiem, jo īpaši tiem, kas pārkāpuši civiltiesību, nevis krimināltiesību normas – piemēram, lietojuši alkoholu sabiedriskās vietās – reālākās sekas ir obligātais darbs sabiedrības labā.

Iestādes sniedza paskaidrojumus ne tikai par savu redzējumu, bet arī par esošajām grūtībām: piemērotām nodarbinātības iespējām, ierobežotiem cilvēkresursiem, nepietiekamām specifiskām programmām un ļoti ierobežotiem finansiālajiem resursiem. Tas nopietni samazina pieejamās iespējas, sākot no mērķtiecīgiem pasākumiem sabiedrībā (lai gan ar probācijas dienesta atbalstu tagad ir izveidotas vasaras nometnes), līdz saskarsmei starp jauniešiem, kas bijuši ieslodzījumā, un viņu ģimenēm.

Tomēr, kad tas ir iespējams, pastāv nopietna apņemšanās īstenot preventīvo praksi. Preventatīvajā un kampaņu īstenošanas darbā ieguldījumu sniedz ne tikai probācijas un sociālie dienesti, bet arī kārtības policija. Pastāv stingrs uzskats, ka ģimenes apstākļiem un vecāku atbildībai (vai tās trūķumam) ir galvenā nozīme jaunieša attiecībās ar likumu. Visbiežāk preventatīvais darbs sākas ar jaunieša apstākļu izvērtējumu, un atkarībā no tā tiek noteiktas turpmākās intervences pakāpes. Tas var ietvert pašvaldības nodrošināto sociālo labklājību un psiholoģisko atbalstu, padomu došanu, mudināšanu piedalīties konstruktīvās brīvā laika nodarbībās un palīdzību izglītībā un nodarbinātībā. Īpaši bieži tiek veidota cieša sadarbība ar pilsētas vecāku padomēm. Vecāki var pavadīt policistu vai sociālo darbinieku tā pienākumu pildīšanas laikā. Prakses modeļi vietējā mērogā atšķiras atkarībā no pieejamajiem resursiem, profesionālajām attiecībām un nodrošinājuma attīstības pakāpes, bet ir cieša apņemšanās īstenot labākos praktiskos risinājumus, pamatojoties uz vietējo pieredzi. Tas ir atzinīgi jānovērtē. Gan jaunieši, gan bijušie ieslodzītie ir prioritāras grupas Latvijas sociālās iekļaušanas stratēģijā, un, ņemot vērā *IRT* novēroto gan Cēsīs, gan Rēzeknē, ir liela vēlme uzlabot agrīnās intervences kvalitāti, kaut arī nav atsevišķa departamenta, kas nodarbotos tieši ar jaunatnes likumpārkāpumu profilaksi, un tātad nav oficiālas budžeta pozīcijas. Tāpat arī līdz šim nav daudz sadarbojušās vai iesaistījušās pilsoniskas sabiedrības organizācijas, kuras varētu atbalstīt gan profilakses, gan rehabilitācijas darbu jaunatnes likumpārkāpumu jomā.

24. ieteikums

IRT pozitīvi pārsteidza darbs, ko veic tās tiesību aizsardzības iestādes, kas strādā ar jauniešiem: probācijas dienests, ieslodzījumu vietu pārvalde un policija. Šī prakse ir attīstības sākumstadijā, un šo iestāžu resursi ir ierobežoti, bet to izvirzītie uzdevumi ir pelnījuši spēcīgu politisko atbalstu: apņemšanās veikt profilaksi, pasākumu un programmu uzlabošana gan sabiedrībā, gan ieslodzījumā un nepieciešamība sadarboties ar sociālajiem dienestiem, skolām un vecāku organizācijām. Iespējams, nākamais solis procesā, kas jau tagad ir pelnījis atzinību, būtu skaidrāka jaunatnes likumpārkāpumu profilakses stratēģija, ko atbalstītu budžeta pozīcija un centieni izmantot pieredzi un zināšanas, kas rodamas pilsoniskajā sabiedrībā.

Transversāli jautājumi jaunatnes politikā

Iepriekš apspriestās atsevišķās un neatkarīgās jaunatnes politikas jomas jāpapildina ar tādiem pamatjautājumiem, kas ir kopīgi visām šīm jomām; tie ir būtiski vairāk nekā vienā politikas jomā un var būt neatkarīgi politikas uzdevumi. Savos jaunatnes politikas Eiropas Padomes starptautisko iepriekšējo izvērtējumu pārskatos Hovards Viljamsons (2002, 2008) iesaka izšķirt šādus pamatjautājumus: jaunatnes līdzdalība un pilsoniskums, sociālā iekļaušana, jaunatnes informācija, multikulturālisms un minoritātes, mobilitāte un internacionālisms, vienlīdzīgas iespējas, radikalizācija/reakcija salīdzinājumā ar vienprātību, vietējais spiediens salīdzinājumā ar globālo spiedienu, jauno tehnoloģiju lietošana, polarizēšanās centrā/perifērijā dzīvojošajos, pilsētniekos/lauciniekos, izredzētajos un atstumtajos, vides jautājumi un diasporas loma.

Tā kā Eiropas Padomes izvērtētie jaunatnes politikas konteksti ir dažādi, tad šis pamatjautājumu uzskaitījums tiek papildināts. Dažiem no tiem ir vispārnozīmīgi, daži rodas sociālo pārmaiņu laikā, bet daži norāda uz svarīgiem noteiktu valsts jaunatnes politikas nostādņu kopīgajiem elementiem. Latvijas gadījumā diskusijā galvenā uzmanība tiek pievērsta šādiem pamatjautājumiem – jaunatnes līdzdalība un pilsoniskums, jaunatnes informācija, izredzētie un atstumtie, pilsētu un lauku kontekstu polarizēšanās un, visbeidzot, sociālā iekļaušana, kas ietver vienlīdzīgas iespējas un minoritātes.

Jaunatnes līdzdalība un pilsoniskums

Līdzdalība un pilsoniskums ir divas jaunatnes politikas kategorijas, kas attiecas uz vertikālo dimensiju – jauniešu iesaistīšanu lēmumu pieņemšanas un varas sadales procesos, kā arī viņu tiesībām, kas ir tiesiski vai normatīvi svarīgas viņu ikdienas dzīvē (*Hall/Williamson, 1999*). Šie divi aspekti kopā var ideāli iesaistīt jauniešus spēcīgos un aktīvos pilsoniskuma veidos, kas ir izdevīgi gan personām, gan sabiedrībai, kurā tie dzīvo. Praksē pasākumi var būt dažādi – no iesaistīšanās brīvprātīgajā darbā līdz atbildīgai jaunatnes pārstāvēšanai visos lēmumu pieņemšanas līmeņos.

Pētījums par jaunatnes aktivitātēm Latvijā (Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija, 2007) atklāj sarežģītu un pretrunīgu ainu attiecībā uz jaunatnes iesaistīšanos dažādās sociālās, kultūras un politiskajās aktivitātēs. Pētījuma rezultāti, kas ir pārāk daudzšķautņaini, lai tos iekļautu šajā dokumentā, liecina, ka gandrīz 100 % jauniešu piedalās kultūras pasākumos un izklaidē, 77 % – pasākumos (augst)skolās, 74 % – interešu un vaļasprieku izglītībā, 73 % – sociālajās un sabiedriskajās aktivitātēs, bet 63 % – politiskajās aktivitātēs. Tomēr gan pētījuma, gan Nacionālā ziņojuma autori uzskata, ka jaunatnes līdzdalība, it īpaši iesaistīšanās brīvprātīgajā darbā, ir nepietiekama. Turpretī *IRT* šķiet, ka šie skaitļi, kas ticami atspoguļo realitāti, norāda uz ārkārtīgi augstu jaunatnes līdzdalības līmeni Latvijā; turklāt šie skaitļi nepārprotami liecina, ka jauniešiem faktiski ir pieejamas plašas līdzdalības iespējas, vismaz kvantitatīvā ziņā.

Jauniešu politiskā pārstāvība ar jaunatnes NVO palīdzību ir apspriesta iepriekš. Papildus iepriekšminētajai apspriešanai šīs daļas nolūks ir papildināt šo ainu, sniedzot viedokli par to, kāda ir jaunatnes līdzdalības veidu kvalitāte un kādā veidā tos iespējams īstenot, kas *IRT* varētu radīt tiešu priekšstatu. *IRT* bija iespēja tikties ar skolu padomju prezidenti, kā arī ar skolu pašpārvalžu ministriem Cēsu Valsts ģimnāzijā un Rēzeknes 5. vidusskolā. Uzskatot šīs pašpārvalžu struktūras par piemēru, var apspriest šādus jautājumus: kā praksē tiek īstenoti izveidotie vietējie jaunatnes līdzdalības veidi, kādi ir to ierobežojumi vietējā mērogā un vai tie ir saistīti ar plašākām jaunatnes politikas veidošanas struktūrām Latvijā (un kādā veidā).

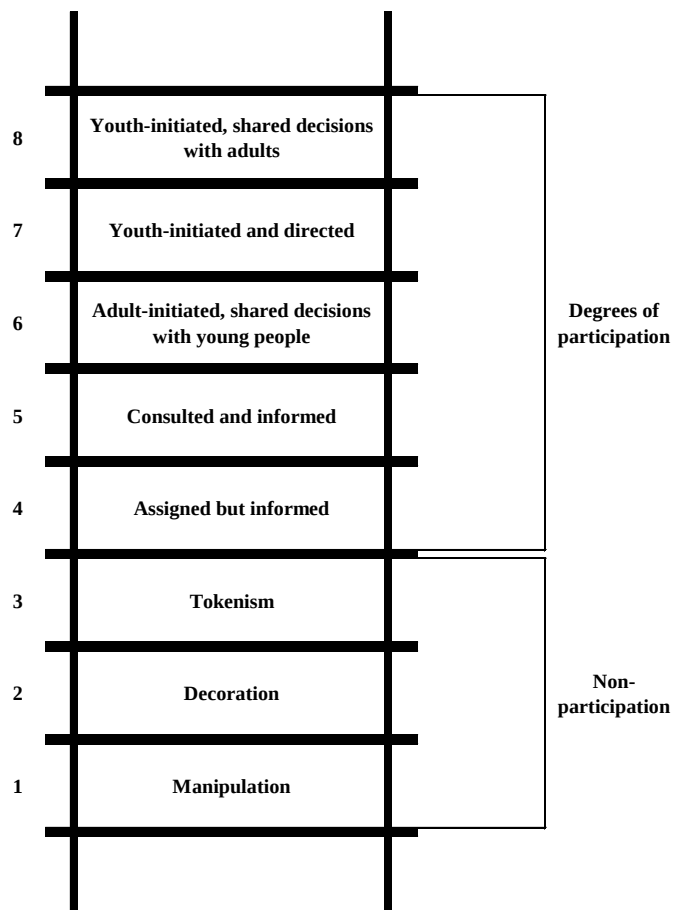
Citiem vārdiem sakot, šie jautājumi pēta, kādā veidā tiek paustas un ņemtas vērā (vietējo) jauniešu intereses un kādas ir viņu iespējas tikt uzklausi un kļūt nozīmīgiem ne tikai saistībā ar interešu tiešu izcelsmi.

Skolēnu pašpārvaldēm ir noteikta loma jaunatnes politikas iestāžu sistēmā reģionālā un vietējā līmenī (Bērnu un ģimenes lietu ministrija, 2007, 22). Tām ir galvenokārt “iekšējas funkcijas” darboties savās attiecīgajās skolās; papildus tās tiek pārstāvētas jaunatnes padomēs savā rajonā vai pilsētā, ja šādas padomes pastāv. Saskaņā ar nesen veiktu pētījumu pārstāvības struktūras skolās un augstskolās kopā piedalās aptuveni 13 % jauniešu (Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija, 2007, 85). Viņi darbojas kā skolēnu pārstāvji vai nu skolēnu padomēs, kuras veido līdz diviem skolēniem no katras klases, vai kā ministri skolēnu pašpārvaldēs, kas dažreiz tiek dēvētas arī par parlamentiem. Šos jaunatnes līdzdalības veidus atbalsta un veicina Valsts jaunatnes iniciatīvu centrs Izglītības un zinātnes ministrijas paspārnē. Līdzīgas struktūras pastāv skolās visā Latvijā. Tajās pašvaldībās, kur viņi ir pieejami, darbinieki jauniešu jautājumos koordinē un atbalsta šīs pašpārvaldes, organizējot ikmēneša sanāksmes, seminārus un praktiskus darbseminārus, un sadarbību starp attiecīgā rajona skolām.

Atbilstoši Rēzeknes 5. vidusskolas parlamenta pašraksturojumam tā uzdevums ir būt starpniekam starp skolēnu un skolas vadības interesēm (Rēzeknes 5. vidusskolas parlaments, izdales materiāls). Faktiski tas ietver šādus pienākumus: pasākumu organizēšanu un skolas tradīciju uzturēšanu, sagatavojot īpašo dienu svinības, svarīgu lēmumu apstiprināšanu kopā ar skolas vadību un skolas padomi, sarunu organizēšanu par problēmām starp skolēniem un skolas vadību, kā arī skolas vadības atbalstīšanu, nodrošinot skolas noteikumu ievērošanu. Šajās divās skolās papildu un specifiskākus uzdevumus pilda dažādi “ministri”. Piemēram, kultūras ministrs parasti cenšas iesaistīt skolēnus kultūras pasākumos un skolas pasākumos kopumā; viņš organizē īpašas skolas svinības vai sagaida skolēnus, kas uzsāk mācības skolā. Ārlietu ministrs galvenokārt koordinē apmaiņu ar citām reģiona vai pilsētas skolām un NVO. Savukārt iekšlietu ministrs palīdz skolas vadībai pārraudzīt skolotāju un skolēnu attiecības, kā arī to tiesības un pienākumus un risina ar to saistītās problēmas, nodrošina “kārtību” skolas pasākumos un var pat sadarboties ar policiju. Tipiski skolēnu pašpārvaldes uzdevumi ir skolas avīzes veidošana un sporta pasākumu un tādu pasākumu kā Ziemassvētku balle organizēšana.

IRT atbalsta šīs līdzdalības struktūras, un to patīkami pārsteidza aizrautība un entuziasms, ar kādu skolēni iesaistās to darbībā. *IRT* arī atzīst draudzīgo atmosfēru, kādā noris [viedokļu] apmaiņa un sadarbība, kas neapšaubāmi raksturo attiecības starp attiecīgajiem skolēniem un skolas vadības pārstāvjiem. Tomēr skolu pašpārvaldes var izmantot kā piemēru, lai norādītu uz dažiem kritiskiem jautājumiem, kas, iespējams, liecina par jaunatnes līdzdalību Latvijā kopumā un kurus varētu ieteikt uzlabot saistībā ar starptautisko izvērtējumu. Lai gan Latvijas puses atspoguļo savu situāciju, tās tiek aicinātas atcerēties labi zināmās “līdzdalības trepes”, kuras ieviesa Hārts [*Hart*] (1992), lai izšķirtu vairākus posmus līdz pilntiesīgai bērnu līdzdalībai un pilsoniskumam (sk. 3. attēlu).

3. attēls. Jaunatnes līdzdalības trepes

Pielāgots no publikācijas: Hārts (1992, 8)

Jaunatnes iniciēta lēmumu pieņemšana kopīgi ar pieaugušajiem
Jaunatnes iniciēti un vadīti
Pieaugušo iniciēta lēmumu pieņemšana kopīgi ar jauniešiem
Konsultēti un informēti
Piešķirti un informēti
Tokēnisms
Dekorācija
Manipulācija
Līdzdalības pakāpes
Nepiedalīšanās

Pašpārvaldes Latvijas skolās, bez šaubām, vispirms ir “iekšējais dienests”, kas papildina skolas parasto piedāvājumu. Tās stiprina informācijas plūsmu un saziņu starp skolotājiem un skolēniem, kā arī starp dažādiem institucionālajiem līmeņiem; to pievienotā izglītības vērtība ir tajā, ka tās nodrošina platformu līderības un pilsoniskuma mācīšanai dažiem aktīviem jauniešiem. Tomēr pašpārvaldes noteikti ir pieaugušo iniciētas līdzdalības formas, kurās tiek ievērota Valsts jaunatnes iniciatīvu centra paredzēta standartizēta loģika un noteikumi. Darbības jomas un orientācijas ziņā pašpārvalžu pasākumi, uzdevumi, iespējas un ierobežojumi dažādās skolās šķiet ļoti līdzīgi. Šķiet, ka to autonomija nepārsniedz noteiktas “ierobežotas brīvības” robežas.

Abos gadījumos pašpārvaldes budžets daudzējādā ziņā ir atkarīgs no skolotāju labās gribas, un abu skolu pašpārvalžu “ministri”, ar kuriem *IRT* tikās, norādīja, ka to ietekme uz skolas vadību vai uz būtiskiem jautājumiem gandrīz nekad nepārsniedz rakstiskus vai mutiskus argumentus un viedokļu paušanu. Vairums no abu pašpārvalžu uzskaitītajiem pasākumiem ir būtiski notikumi skolu kalendārā. Savu seno tradīciju dēļ ir ļoti grūti noteikt, vai šo pasākumu veikšana tika uzticēta skolēnu ministriem, vai arī pastāv patiesa interese tos organizēt.

Veicot dažus no iepriekšminētajiem pašpārvalžu uzdevumiem, piemēram, starpnieka funkcijas, pašpārvaldes uzņemas parastos skolas vadības pienākumus. Varētu apgalvot, ka tikai viens solis šķir šādu palīdzību no savu vienaudžu – “problemātisku” skolēnu –, kā arī, iespējams, skolotāju uzraudzības veidiem. Šajā jomā būtu pārprasta “līdzdalības” ideja.

25. ieteikums²⁵

IRT mudina visas šajā konkrētajā jaunatnes līdzdalības veidā iesaistītās puses pamatoti un godīgi izvērtēt šādus galvenos pamatjautājumus: kāda ir paredzētā galvenā mācīšanās ievirze; vai tā ir faktiskā līdzdalība vai līderība, vai palīdzība, vai tikai „nodarbe”. Visi šie četri izglītības mērķi ir pieļaujami, bet to sasniegšanai, iespējams, nepieciešamas atšķirīgas pieejas un iespējas.

Visbeidzot, *IRT* ir priekšstats, ka jaunatnes līdzdalības struktūras, kas izveidotas pie skolu pašpārvaldēm visā Latvijā, varētu tikt mainītas un labāk iekļautas plašajā demokrātiskās jaunatnes līdzdalības satvarā Latvijā. Pašlaik skolu pašpārvaldes veido sadarbību starp skolām vienā reģionā un tiek pārstāvētas pilsētas (vai reģiona) jaunatnes padomēs. Tomēr šķiet, ka jaunatnes līdzdalību vietējā mērogā aptver un ierobežo stikla griesti vai kupols, caur kuru nav iespējams izlauzties. Skolu pašpārvalžu ministri un prezidenti nespēja *IRT* norādīt galveno struktūru, kas sistemātiski apkopotu skolu jauniešu viedokļus un lēmumus un tos tālāk izmantotu valsts mēroga procesos vai institūcijās, kas risina jaunatnes politikas jautājumus.

26. ieteikums

IRT iesaka izveidot oficiālu platformu skolēnu parlamentu un pašpārvalžu lēmumu izmantošanai jauniešu viedokļu apkopošanas un izskatīšanas procesā valsts mērogā. Būtu jānodrošina iespēja, lai jauniešu iniciatīvas, viedokļi un demokrātiskie lēmumi nonāktu „vertikālajos kanālos” un lai politikas veidotāji tos uztvertu kā līdzekļus politiskās līdzdalības un demokratizācijas veicināšanai un sekmētu to, ka politikas izstrādē tiktu ņemtas vērā jauniešu intereses. Šāda platforma varētu būt nacionālais jaunatnes parlaments, kas nodrošinātu nepieciešamo sabiedrības uzmanību. Pārmaiņus varētu izmantot tādas struktūras kā Latvijas Jaunatnes sammits vai plānoti jaunatnes forumi. Kopumā *IRT* uzskata, ka Latvijas jaunatnes politika iegūtu no šādām struktūrām, jo tajā vairāk tiktu ņemtas vērā jauniešu intereses.

Jaunatnes informācija

Kvalitatīvai jaunatnes līdzdalībai, kuras pamatā ir perspektīva un partneru vienlīdzības princips, nepieciešams, lai jaunieši varētu, spētu un būtu motivēti izmantot būtisku informāciju. Vairākos starptautiskos dokumentos un rezolūcijās ir uzsvērts un vairākkārt

²⁵ Pēc valsts pārstāvju uzklaušanās valsts iestādes lūdza pievienot šādu zemsvītras piezīmi: “Valsts pārstāvju uzklaušanās laikā darbā ar jaunatni tieši iesaistītas personas puda viedokli, ka “skolu parlamentu” patiesā vērtība ir jaunatnes aktīvā līdzdalībā, lai arī tas ne vienmēr tā notiek, tomēr šis būtiskais veids, kas sniedz pirmo jauniešu līdzdalības pieredzi, joprojām attīstās.”

apstiprināts, cik svarīgi ir nodrošināt informācijas pieejamību (piemēram, ANO Konvencijā par bērnu tiesībām, 1990, 13. pantā; Eiropas Jaunatnes informācijas un padomdevēja aģentūras (ERYICA) 2004. gadā pieņemtajā Eiropas jaunatnes informācijas hartā; Padomes un Padomē sanākušo dalībvalstu valdību pārstāvju rezolūcijā, kā īstenot kopējos jaunatnes līdzdalības un informētības mērķus (2006)).

Dažas *IRT* diskusijas ar jauniešiem, kā arī Nacionālais ziņojums (Bērnu un ģimenes lietu ministrija, 2007, 32) atklāja, ka trūkst informācijas un viņi nezina, kur un kā to atrast. Pētījumā par Latvijas jaunatnes sociālo un politisko aktivitāti (Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija, 2007, 74–77) tika secināts, ka informācija patiesībā ir pieejama, bet nerasniedz jauniešus. Tam ir vairāki iemesli. No vienas puses, pētījums norāda, ka liela daļa no pieejamās informācijas jauniešiem nešķiet svarīga. No otras puses, dažādi eksperti, piemēram, darbinieki jauniešu jautājumos un sociālie darbinieki vai NVO pārstāvji, sūdzas par jauniešu pasivitāti un viņu nevēlēšanos tikt informētiem. Vairums jauniešu joprojām labāk paļaujas uz informāciju, ko tiem sniedz draugi; vissvarīgākā ir informācija par vietējiem pasākumiem un nodarbībām.

Noteicošais ir tas, ka pastāv šaubas, vai jaunatnei paredzētā informācija Latvijā atbilst jauniešu vajadzībām. Iepriekšminētie atzinumi rada jautājumu, vai pieejamā informācija ir pietiekami būtiska, kā arī sagatavota un nodota “jaunatnei atbilstošā” veidā. *IRT* ir priekšstats, ka attiecībā uz jaunatnes informāciju Latvijas jaunatnes politikā vēl ir daudz darāmā. Ir patiesība, ka jaunatnes informācijas un konsultāciju sistēmas veidošana ir bijis jau viens no 2002. gada Valsts jaunatnes politikas koncepcijas uzdevumiem (Bērnu un ģimenes lietu ministrija, 2007, 10); ir patiesība arī, ka tā ir minēta arī kā viena no Valsts jaunatnes politikas programmas prioritātēm 2007. gadam. Tā kā nav skaidrs, kas ir noticis šo piecu gadu laikā, pastāv šaubas, vai Bērnu un ģimenes lietu ministrija aktīvi cenšas uzlabot situāciju, piemēram, organizējot informācijas kampaņas, izdodot ikmēneša biļetenu pašvaldību jauniešu lietu koordinātoriem, izveidojot uzticības tālruni vai sniedzot latviešu valodā tulkotu metodoloģisko informāciju.

Ļoti nesen tika veikts svarīgs pasākums – izveidota jaunatnes informācijas tīmekļa vietne www.jaunatneslietas.lv. Tā tika atklāta tikai 2007. gada novembra beigās un papildina ministrijas mājas lapā pieejamo jaunatnes informāciju. Attiecībā uz ministrijas pasākumiem un budžetu, arī pētījumiem, īpaši nesen veiktais pētījums par jaunatnes sociālajām un politiskajām aktivitātēm (Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija, 2007), tā ir iekļauta budžeta pozīcijā “jaunatnes informācija”.

IRT saprot, ka jaunatnes informācijai, iespējams, nav augsti prioritārs statuss situācijā, kad vienlaicīgi un ar ļoti ierobežotiem līdzekļiem jārisina daudzi steidzami jaunatnes jautājumi. Tomēr *IRT* ir jāatgādina Latvijas jaunatnes politikas veidotājiem, ka, ja tie vēlas, lai šī politika atbilstu saviem principiem attiecībā uz vertikālo jaunatnes politikas dimensiju, kas paredz veicināt konstruktīvu jaunatnes iesaistīšanos lēmumu pieņemšanā un pilsonisku līdzdalību, tad ir jāatzīst, ka jaunatnes informācija ir būtisks elements. Iespējams, lielākā priekšrocība, ko sniedz “novēlota starts” attiecībā uz jaunatnes informācijas sistēmas izveidi, ir lielā pieredze un labākie praktiskie risinājumi, kas jau ir pieejami.²⁶

²⁶ Vislabākais, ar ko sākt, iespējams, būtu ievākt informāciju *ERYICA* (www.eryica.org), bet īpašu uzmanību varētu pievērst jaunatnes informācijas sistēmām Somijā, Norvēģijā un Apvienotajā Karalistē (Anglijā, Skotijā un Velsā). Vēl viens svarīgs avots ir EK dokuments “Dalībvalstu atbilžu uz Komisijas aptauju par jaunatnes līdzdalību un informāciju analīze”: http://ec.europa.eu/youth/whitepaper/download/sec_2003_465_en.pdf (Izgūts: 25.12.2007.)

27. ieteikums

IRT aicina Latvijas jaunatnes politikā iesaistītās personas maksimāli efektīvi izmantot šī “novēlotā starta” sniegtās priekšrocības, lai ātri iegūtu informāciju jaunatnes lietās, izmantotu labas un radošas idejas un drīz sasniegtu Eiropas vidējo līmeni. Jaunatnes informācijas centri visos reģionālajos centros, kas, iespējams, būtu piesaistīti jau esošām struktūrām, varētu darboties kā sākumposma jaunatnes informācijas mezgli un papildināt tiešsaistes piedāvājumu, kas pašlaik tiek veidots un paplašināts.

Izredzētie un atstumtie

Tautai, kas pārveidojas tik ātri kā Latvijā, nenovēršami rodas jauni stāvokļi un iespējas gan sabiedrības augšējos, gan apakšējos slāņos. Dažas no šajā ziņojumā aplūkotajām jaunatnes politikas tendencēm vairāk nekā citas palīdz palēnināt notiekošo jauniešu šķirošanu un segregāciju. Tomēr negribētas, bet pašu izraisītas sekas var sagraut dažas politikas nostādnes, kuru nolūks ir veicināt horizontālo un vertikālo integrāciju. Šie draudi ir īpaši labi saskatāmi attiecībā uz izglītības jomu un līdzdalības jautājumu.

Viens no iemesliem plašai izglītības jautājumu apspriešanai šajā ziņojumā ir tas, ka cilvēkresursu veidošana un uzturēšana ir gan galvenā Latvijas jaunatnes politikas prioritāte, gan potenciāls. Tomēr īpaši jau formālās izglītības sistēma nākotnē var veicināt sabiedrības polarizēšanos. Sacensību iegūt amatu ar augstu izglītības statusu aizvien veicina, no vienas puses, tendence iegūt augstāko izglītību, ko papildus stimulē diplomu starptautiskās akreditācijas un atzīšanas politikas nostādnes (t. i., Boloņas process), un, no otras puses, neapmierinošā kvalitāte, kādā tiek veiktas fiziskajiem darbiem nepieciešamās arodapmācības un profesionālā sagatavošana, un šos abus aspektus ar bažām norādījuši arī paši Latvijas eksperti. Tajā pašā laikā šī attīstība veicina vispārēju izglītības diplomu vērtības samazināšanos, kas vismagāk skar tos (jaunos) cilvēkus, kuriem ir viszemākā kvalifikācija. Ilgtermiņā šī attīstība sabiedrībā var pretnostatīt mazu grupu, kas patiesībā vēlas panākt sava izglītības kapitāla atbilstību attiecīgajiem amatiem, un lielu grupu, kurai ir pārāk laba izglītība, bet nav pietiekamu profesionālo kvalifikāciju, un visbeidzot neizglītotu cilvēku grupu, kas nespēj izpildīt aizvien pieaugošās izglītības prasības. Politiskās kampaņas par divu galveno izglītības valodu statusu, iespējams, šai notikumu gaitai piešķirs papildu kritisku dimensiju.

Līdzīgu argumentu var izvirzīt attiecībā uz Latvijas jaunatnes līdzdalības politiku. Vai tā patiešām spēj sasniegt jauniešus visos sabiedrības slāņos? Vai arī tā drīzāk jauniešu vidū veido līdzdalības eliti, nelielu daļu jauniešu, galvenokārt skolēnus, kas vienlaicīgi iesaistīti dažādās aktivitātēs? Cēsu un Rēzeknes apmeklējumu laikā *IRT* pārsteidza tas, ka daži jaunieši, kas piedalījās diskusijās dažādos pasākumos, patiesībā bija iesaistījušies pašvaldības jaunatnes nodarbībās vairākos līmeņos. Tie paši jaunieši, kuri ieņēma amatus skolu pašpārvaldēs, iespējams, bija iesaistīti vietējā jaunatnes iniciatīvu centra vai jaunatnes kluba organizētajās aktivitātēs. Šķiet, ka, līdzīgi kā izglītības jomā, arī jauniešu vidū pastāv tendence uzkrāt līdzdalības kapitālu veidā, kas nošķir jauniešus. Nav nepieciešams pieminēt, ka šī parādība ir cieši saistīta ar pretējas jauniešu grupas veidošanos, kas nepiedalās nekur. Šajā kategorijā, neskaitot neapmierinātus jauniešus, ietilpst tā sauktie “nedzīvotāji”, termins, kuru ierosināja viens no (aktīvajiem) skolēniem diskusijā ar *IRT*, norādot uz tiem jauniešiem, kuri sabiedriskajā dzīvē ir “neredzami”, jo tie “pazūd” mācībās.

Šo priekšstatu apstiprina nesen veikts pētījums par jauniešu nodarbībām Latvijā (Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija, 2007, 6. nodaļa): paralēli nelielai “daudzpusīgi aktīvu

jauniešu” grupai (17 %) pastāv liela “pasīvo jauniešu” grupa (34 %). Šī jauniešu polarizēšanās līdzdalības ziņā nav pārsteidzoša, ņemot vērā daudzās problēmas, ar kurām tiem jāstopas savā “divkāršajā pārejā” – no jaunieša kļūstot par pieaugušo un sabiedrībā, kas atrodas pārejas procesā (Kovačeva, 2001). Dažām prioritātēm vienkārši ir materiāli iemesli. Turklāt jāņem vērā sociālistiskā pagātne, kad “brīvprātīgie pasākumi” valsts labā bija norma, tādējādi tādā postpadomju valstī kā Latvija šķietami obligāts izglītības elements pārāk no tiem neatšķiras (Jasiukaityte/Reiter, 2004).

28. ieteikums

IRT iesaka Latvijas iestādēm izpētīt tās uz jauniešiem vērstās politikas iezīmes, kas veicina polarizēšanos. Politikas procesam nāktu par labu tas, ja pastāvīgi izvērtētu rezultātus attiecībā uz to (dez-)integrācijas spējām. Īpaši jau līdzdalības jomā, kas ir jaunatnes politikas galvenā prioritāte, valsts ir atbildīga par to, lai tiktu nodrošināti apstākļi jaunatnes apvienību un NVO attīstībai un izdzīvošanai. Tas, vai tiks turpināta pilsoniskās sabiedrības programmas īstenošana, kas aizsākās ar valsts neatkarības atjaunošanu, daudzējādā ziņā būs atkarīgs no pieejamā pamatfunkciju finansējuma.

Sociālā iekļaušana²⁷

Iepriekš apspriestā jaunatnes līdzdalības kategorija galvenokārt atspoguļo jaunatnes politikas vertikālo dimensiju. Tādi jautājumi kā vienlīdzīgas līdzdalības iespējas, no vienas puses, un praktisku iespēju pieejamība atbilstoši, piemēram, sociālajai un etniskajai izcelsmei vai seksuālai un reliģiskai orientācijai, vispirms attiecas uz jaunatnes politikas horizontālo asi. Konkrētāk, tie tieši attiecas uz tādiem Latvijas jaunatnes politikas principiem kā vienlīdzīgas iespējas, labvēlīgi sociālie un ekonomiskie apstākļi un jaunatnes integrācija kopumā.

Ekonomiskā izaugsme un nodarbinātība mūsdienās ilgu laiku ir bijuši divi galvenie līdzekļi nabadzības un sociālās atstumtības novēršanai. Šīs abas dimensijas kopā ar ekonomikas politikas prioritāti pār citām politikas jomām nezaudē savu prominento statusu pašreizējās sociālās iekļaušanas atbalsta stratēģijās; tomēr sākas arī sociālās atstumtības papildu aspektu un arī citu politikas jomu atzīšana par svarīgām (Eiropas Komisija, 2007; Colley u. c., 2007). Lai gan jaunatnes politika ir viena no šīm politikas papildu jomām, tās ietekme ir jāvērtē reāli.

Citiem vārdiem sakot, jaunatnes politika šaurā nozīmē kopā ar atsevišķām iestādēm, kas par to atbildīgas, nespēj tiešā veidā daudz uzlabot jauniešu sociālekonomisko vai materiālo situāciju (t. i., jaunatnes politikas horizontālā dimensija). Vairāk nekā citi politikas jautājumi vispusīgas sociālās iekļaušanas īstenošana ir atkarīga no politikas aģentu ieguldījuma un apņemšanās ārpus jaunatnes politikas jomas. Tomēr jaunatnes politikai var būt būtiska nozīme saskaņotā “reālpolitikā” (Williamson, 2007), kas ir pragmatiski orientēta uz problēmas risināšanu. Jaunatnes politikas perspektīvas priekšrocība ir tieši tas, ka tā uzsver sociālās atstumtības transversālumu, tomēr tajā pašā laikā koncentrējot uzmanību uz vienu konkrētu sociālo grupu. Jaunatnes politikas perspektīva pierāda, ka sociālās iekļaušanas politikas nostādņu veiksmīgums daudzējādā ziņā būs atkarīgs no tā, vai sadarbībā starp pētniekiem, NVO pārstāvjiem un praktiķiem tiks veiksmīgi iekļautas papildu politikas jomas.

²⁷ Pēc valsts pārstāvju uzklaušanas valsts iestādes lūdz pievienot šādu zemsvītras piezīmi: “Valsts pārstāvju uzklaušanas laikā tika pausts pārliecināts viedoklis, ka attiecībā uz sociālo iekļaušanu lielāks uzsvars jāliek un vairāk uzmanības jāpievērš tiem bērniem un jauniešiem, kuriem ir mazāk iespēju, jo īpaši bērniem un jauniešiem ar garīgiem un fiziskiem traucējumiem.”

Šis īsaiss ekskurss par sociālās iekļaušanas programmas sarežģītību ir nepieciešams, lai izprastu ierobežoto lomu, kāda var būt jaunatnes politikai, ja šī jaunatnes politika (šajā gadījumā Latvijā) tiek izvērtēta un kritizēta dažu trūkumu dēļ, kurus tā nevar palīdzēt novērst bez citu politikas jomu iesaistīšanas.

Balstoties uz Latvijas partneru sniegto informāciju, kā arī uz diskusijām abu valsts apmeklējumu laikā, *IRT* radās iespaids, ka sociālās atstumtības un nabadzības jautājumi ir ļoti būtiskas, bet tajā pašā laikā delikātas tēmas, par kurām labprāt nerunā, dažreiz tās pat ignorē. Ja atkārtoti izklāstītu visas Nacionālajā ziņojumā un citos ziņojumos un dokumentos aprakstītās problēmas saistībā ar jaunatnes sociālo atstumtību Latvijā, tiktu aplūkoti jautājumi, kas neattiecas uz šo nodaļu. Šie jautājumi skar visas svarīgākās jomas; visplašākajā un jaunākajā bērnu nabadzības jautājumu iztirzājumā Lāce (2007) norāda uz steidzamu nepieciešamību rīkoties un rast politisku risinājumu visās šajās jomās attiecībā uz bērniem:

ienākumi un nabadzības risks;

- vecāku nodarbinātība un darba un ģimenes dzīves saskaņošana;
- veselība;
- izglītība;
- mājoklis;
- droša vide;
- aprūpes un pakalpojumu pieejamība;
- vardarbība pret bērniem un diskriminācija;
- atkarību izraisošu vielu lietošana;
- noziedzība;
- bērni ar īpašām vajadzībām;
- kultūras, sporta un atpūtas iespējas;
- līdzdalība sabiedrībā.

Saistībā ar visiem šiem aspektiem ir svarīga ģeogrāfiskā atrašanās vieta. Viena no problēmām, kas minēta Nacionālā ziņojuma sadaļā “Izglītība personām ar īpašām vajadzībām”, ir infrastruktūras trūkums jauniešu ar fiziskiem traucējumiem integrēšanai (Bērnu un ģimenes lietu ministrija, 2007, 36); citādā ziņā invaliditāte vispār netiek apspriesta. Kopumā daži no iepriekš uzskaitītajiem jautājumiem ir aplūkoti kādā no šī ziņojuma daļām; citi nav aptverti, jo *IRT* par tiem neuzzināja pietiekami daudz.

Dzimums ir ļoti svarīgs, transversāls sociālās iekļaušanas aspekts. Dzimums rada nelīdztiesību jauniešu starpā saistībā ar tādiem atšķirīgiem jautājumiem kā līdzdalība nodarbinātībā un aizsardzība, cilvēku tirdzniecība un seksuāla izmantošana, noziedzība, vielu pārmērīga lietošana, mirstība vai izglītība un atskaitīšana no skolām.²⁸ Tomēr, lai arī dzimumu nelīdztiesību atzīst, piemēram, Veselības ministrija, tomēr norādītie atbilstošie pasākumi – t. i., semināri skolēniem, dokumentālas filmas, datorspēles, informatīvi materiāli, raksti jauniešu žurnālos un skolotāju apmācības programmas (Veselības ministrija, 2007b) – šķiet diezgan “maigi”. Tajā pašā laikā tiek noraidīta nedaudz ātrāku izlīdzināšanas veidu piemērošana, piemēram, kvotu sistēmas ieviešana. Vispār neeksistē nekādas īpašas programmas, kuru mērķauditorija būtu jaunie vīrieši.

²⁸ Valsts pārstāvju uzklaušanas laikā tika apšaubīts īpašais uzsvars uz dzimumu kā nelīdztiesības dimensiju, norādot uz ievērojamu sieviešu dominēšanu jaunatnes politikas lietās.

29. ieteikums

IRT uzskata, ka Latvijas jaunatnes politika varētu ievērojami iegūt, ja visās pamatjomās lielāku uzmanību pievērstu dzimumu līdztiesības jautājumiem. It īpaši turpmāk jāuzlabo (jaunu) sieviešu un māšu situācija Latvijā neatkarīgi no tā, vai tas skar sievietes, kas strādā, vientuļās mātes vai strādājošos vecākus. Politikas nostādnēs būtu jāizmanto ievērojamais darbs, kas paveikts citur Eiropā un ar Eiropas iestāžu palīdzību attiecībā uz dzimumu līdztiesību izglītības un audzināšanas iestāžu sistēmā un integrētu pieeju dzimumu līdztiesības īstenošanai darba vietā/sabiedrībā.

Kaut arī notika sanāksmes, kurās piedalījās divas valsts aģentūras, kas tiešā veidā ir iesaistītas sociālās iekļaušanas jautājumu risināšanā, Veselības ministrija un Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts, *IRT* maz uzzināja par to, kas patiesībā tiek darīts praktiskas sociālā (iekļaušanas) darba jomā pašvaldībās un jauniešu no nelabvēlīgām ģimenēm un šo ģimeņu tiešā tuvumā. Saskaņā ar Zīvertes/Laivenieces publikāciju (2005, 109) varētu pieņemt, ka “valdība un valsts pārvalde pietiekami neatzīst sociālā darbinieka profesiju”. Patiešām, pēc tam, kad, tiekoties ar Labklājības ministrijas pārstāvjiem, tika diskutēts par nabadzību un sociālo atstumtību Latvijā, *IRT* palika šaubas par šīs profesijas vispārējo statusu un sociālo dienestu pieejamību reģionos un pašvaldībās.

Viens no iemesliem šādai publiskai klusēšanai par sociālās atstumtības jautājumiem var būt tas, ka nav pārvarēta politiskā nevēlēšanās risināt jaunas sociālās problēmas, kas raksturoja 90. gadu sākumu. Piemēram, Taņa Lāce (2007) jaunākajā ziņojumā Eiropas Komisijai par bērnu nabadzību un bērnu sociālo iekļaušanu Latvijā vērīgi atzīmē politisko diskomfortu attiecībā uz nabadzības problēmām:

Kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas 1991. gadā valdības deklarācijās, kurās ir noteikti galvenie valdības mērķi un uzdevumi, nabadzības problēmas risināšana nelabprāt tiek norādīta kā viena no valdības prioritātēm. Valdība ir vairījusies pieminēt nabadzības jēdzienu, cenšoties aizstāt to ar labklājības jēdzienu. (..) Tikai 2004. gadā abu valdību deklarācijās cīņa ar nabadzību tika norādīta kā viens no prioritārajiem uzdevumiem.

IRT vēlas zināt, vai šī politiskā nevēlēšanās risināt noteiktus jautājumus bija viens no iemesliem, kādēļ Latvija bija to Eiropas valstu vidū, kuras valsts līmenī neatbalstīja Eiropas Padomes 2006. gada kampaņu “Visi atšķirīgi, visi vienlīdzīgi”, kas aizstāvēja daudzveidību, cilvēktiesības un līdzdalību.

30. ieteikums

Lai iegūtu trūkstošās zināšanas un informāciju, *IRT* iesaka īstenot mērķtiecīgu izpēti par nabadzības un sociālās atstumtības jautājumiem un to ietekmi uz [bērnu] uzaugšanu Latvijā. Ņemot vērā daudzās problēmas, prioritātes jānosaka, pamatojoties uz sadarbību vismaz starp Bērnu un ģimenes lietu ministriju, Labklājības ministriju, Izglītības un zinātnes ministriju un Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministriju, tā, lai pienācīgi tiktu ievērots tas, ka šī politikas joma ir horizontāla. Turklāt, lai saskaņotu savus centienus ar attiecīgajām izpētes un finansēšanas struktūrām, kas pieejamas ārpus valsts, Latvijas iestādēm vajadzētu būt labi informētām, lai izmantotu starptautiskās kampaņas, kas veicina noteiktus sociālās iekļaušanas aspektus.

Divas sabiedrības grupas, kurām varēja būt centrālā loma līdzīgās vienlīdzību un iecietību veicinošās valsts kampaņās un kuru stāvoklis Latvijas sabiedrībā (joprojām) ir sarežģīts, ir mazākumtautības un jo īpaši lielā krievu tautības cilvēku grupa, no vienas puses, un seksuālās minoritātes, no otras puses.²⁹ Latvijai nosodījumu par šo grupu diskrimināciju vairākkārt ir izteikušas arī starptautiskas organizācijas, un šajā saistībā tika izdarīts ievērojams spiediens, lai uzlabotu situāciju (piemēram, Eiropas Padome, 2004, 2007; Muižnieks, 2006; Krūma, 2007; Putniņa, 2007). Mazākumtautību a) un seksuālo minoritāšu b) situāciju īsumā var atspoguļot šādi.

a) Tā kā aptuveni 30 % no visiem Latvijas iedzīvotājiem ir krievi, *IRT* pārsteidz, ka Nacionālajā ziņojumā par jaunatnes politiku Latvijā vispār nav aplūkoti mazākumtautību jautājumi valstī. Nav citas informācijas kā tikai nekomentēts Latvijas iedzīvotāju etniskā sastāva apskats, kas norāda, ka aptuveni katram sestajam iedzīvotājam ir nepilsoņa statuss – t. i, viņa/viņas politiskās tiesības, ceļošanas un darba iespējas ir ierobežotas.³⁰ Ziņojumā nav aplūkots, kādas sekas saistībā ar to ir jauniešiem. Tikai no sekundāriem avotiem *IRT* uzzināja par pretrunīgo mazākumtautību politiku Latvijā, naturalizācijas likuma liberalizēšanu starptautiskā spiediena ietekmē un to, ka joprojām vairāk nekā 13 000 bērnu ir nepilsoņi (Eiropas Padome, 2007, 38. punkts). Bērni, kas dzimuši nepilsoņiem Latvijā, automātiski nekļūst par Latvijas pilsoņiem – šie bērni ir jāreģistrē viņu vecākiem.

Abu valsts apmeklējumu laikā *IRT* saņēma nepastarpinātu informāciju par mazākumtautību izglītību un ar to saistītajām problēmām (sk. iepriekš), par naturalizācijas procedūrām un prasībām, ar tām saistītajām politiskajām cīņām un par krievu jauniešu NVO viedokli. Kāds jauns krievu tautības vīrietis *IRT* pat pastāstīja, ka viņš faktiski pieteicās Latvijas pilsonības iegūšanai tikai pēc tam, kad viņa skolotāji nejausi uzzināja par šo situāciju.

Visi, kas piedalījās diskusijās ar *IRT*, tostarp mazākumtautību NVO pārstāvji, apgalvoja, ka viņiem nav zināma tieša un aktīva krievu mazākumtautības diskriminācija. Īpaši jau ļaudis no Austrumlatvijas novada Latgales, Rēzeknes pašvaldības, kurā ir dažādu tautību cilvēki, uzsvēra to, ka dzīvošana kopā jauktā [etniskā] vidē problēmas nerada. Taču politiski kaismīgās debates, īpaši jau par krievu valodas statusu Latvijas sabiedrībā, turpinās, ko, piemēram, apstiprināja krievu jauniešu NVO pārstāvji. Lai gan viņi uzsvēra, ka jaunieši ar dažādu etnisko izcelsmi labi saprotas savā starpā, vispārējais priekšstats radās, ka viņu dzīves stili atšķiras. “Krieviski runājošie” jaunieši – tostarp etniskie krievi, ukraiņi, tatāri, ebreji un baltkrievi – mazāk iesaistās tradicionālajā latviešu kultūrā, kā arī pilsoniskās sabiedrības pasākumos un jaunatnes politikas jautājumos kopumā. “Mēs valdībai neesam vajadzīgi” – šādu frāzi lietoja viens no NVO pārstāvjiem, lai ilustrētu vispārējo krievu jauniešu attieksmi, netieši norādot uz vairumam krievu nepilsoņu liegtajām tiesībām kļūt par valsts civildienesta ierēdņiem vai ieņemt augstus valsts amatus. Acīmredzams ir noteiktu priekšrocību trūkums attiecībā uz pieteikšanos valsts finansējumam latviešu valodas zināšanu prasību dēļ; indikatīvs ir fakts, par kuru tika informēta *IRT*, ka pagaidām vēl neviens krievs nav piedalījies Eiropas Brīvprātīgo dienesta programmā.³¹ Faktiski šī lielā attālināšanās no iesaistīšanās pilsoniskas

²⁹ Čigānu (romu) tautības pārstāvji ir vēl viena grupa, kas pakļauta ievērojamai diskriminācijai un rasismam (Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs, 2003; Eiropas Padome, 2007). Valsts rīcības plāns “Čigāni (romi) Latvijā” 2007.–2009. gadam veicina čigānu (romu) tautības iedzīvotāju integrāciju trīs galvenajās jomās – izglītības, nodarbinātības un cilvēktiesību jomā.

³⁰ Pārskats par atšķirībām starp Latvijas pilsoņu un nepilsoņu tiesībām ir atrodams šādā avotā: Mitrofanovs u. c., 2006, 1. papildinājums.

³¹ Programmas pilns nosaukums ir “ES JAUNATNES programma 2000.–2006. gadam”; Eiropas Brīvprātīgo dienesta (EBD) darbība). Turpmākā programma: ES programma “Jaunatne darbībā” 2007.–2013. gadam.

sabiedrības dzīvē bija viens no izskaidrojumiem, kāpēc iespēju tikties ar *IRT* izmantoja tikai viena krievu jauniešu NVO, lai gan laikus uzaicinātas tika daudzas.³²

Neskaitot nedaudz idiosinkrātisko valodu politiku, kuras dēļ tie latviešu tautības iedzīvotāji, kuri vairs nemācās krievu valodu, varētu nokļūt neizdevīgā stāvoklī (sk. iepriekš), *IRT* visbeidzot vēlas norādīt uz emigrācijas problēmu, kas ir plaši izplatīta nelatviešu tautību iedzīvotāju vidū (Ivlevs, 2007). Mazākumtautības ir īpaši neaizsargātas pret jebkāda veida diskrimināciju un var reaģēt, pametot vietu, kur tiek diskriminētas. Īpaši jau Rēzeknē, Latgales reģionā valsts austrumos, *IRT* satika vairākus krievu izcelsmes jauniešus, kas dzīvo bez vecākiem, jo tie ir pametuši valsti, lai strādātu ārzemēs. Un daži no viņiem bija nodoms kādreiz sekot savu vecāku piemēram. Ņemot vērā dramatisko un pieaugošo darba spēka trūkumu Baltijas valstīs, šī cilvēkresursu emigrācija drīz var kļūt par ekonomisku problēmu.³³

b) Seksuālo minoritāšu stāvoklis ir ļoti jutīgs sabiedrības kopējās iecietības rādītājs. Par spīti atkārtotai izjautāšanai par lesbiešu, geju, biseksuāļu un transseksuāļu (*LGBT*) situāciju, *IRT* abu apmeklējumu laikā bija grūti atrast primāros avotus un informāciju. Nacionālajā ziņojumā šī tēma vispār netiek aplūkota, lai gan seksuālo minoritāšu pārstāvji, kas visbiežāk apgalvo, ka ir jauniešu vecumā, sabiedrībā ir īpaši neaizsargāta jauniešu grupa. Turklāt, tiekoties ar Īpašo uzdevumu sabiedrības integrācijas lietās ministrijas pārstāvjiem, nebija iespējams saņemt nekādu oficiālu paziņojumu vai uzzināt nostāju, kaut arī šī jautājuma risināšana ir minētās ministrijas tiešajos pienākumos.

Tas, ko *IRT* visbeidzot izdevās uzzināt, neviens cerības. Īsumā – seksuālo minoritāšu situācija Latvijā un to diskriminācija joprojām ir “ļoti uztraucoša”, kā izteicās Eiropas Padomes cilvēktiesību komisārs (Eiropas Padome, 2007, 86. punkts; arī Putniņa, 2007). Pašlaik iecietība pret jebkādam heteroseksualitātes alternatīvām Latvijā ir niecīga, bet demokrātiskā valstī seksuālo minoritāšu diskriminācija ir nepieļaujama. Tas, ka gan reliģiskie, gan daži laicīgie līderi šo jautājumu izmanto politiskos nolūkos, vispārējo noraidošo attieksmi uzkurina visos līmeņos.³⁴ Te var minēt šādus divus piemērus. Pirmkārt, seksuālo minoritāšu publiskajām demonstrācijām, kas ir iespējamās tikai galvaspilsētā Rīgā, nepieciešama policijas aizsardzība, ja tās vispār tiek atļautas.³⁵ 2005. gada praidu Rīgas pilsētas iestādes pat aizliedza, un pret to publiski iestājās valdošie politiķi, tostarp ministru prezidents; pasākums galu galā varēja notikt tikai pēc labvēlīga tiesas lēmuma pieņemšanas.³⁶ Otrkārt, jauniešu atbildes uz *IRT* jautājumiem attiecībā uz seksuālajām minoritātēm bija ārkārtīgi atturīgas. Viņi atklāti nenoraidīja šo jautājumu, bet izteica vēlmi, lai alternatīva seksuālā orientācijas būtu privāta lieta un “neredzama”. Jebkurā gadījumā jaunieši pauda viedokli, ka tādi “pretrunīgi” pasākumi kā *LGBT* manifestācijas nav vajadzīgas un tikai pasliktina attieksmi, kāda pašlaik valda Latvijas sabiedrībā.

³² Lielāku Latvijas krievu tautības iedzīvotāju “attālināšanos” no organizētas pilsoniskās sabiedrības apstiprināja kāds policists, kas apmeklēja valsts pārstāvju uzklaušīšanu un izteica domu, ka nesamērīgi liela daļa problemātisko un noziedzīgo jauniešu ir no krievvalodīgo iedzīvotāju vidus.

³³ 2007. gada 7. decembrī *The Baltic Times* internetā publicētajā rakstā aplūkota “ukraiņu, baltkrievu, Centrālāzijas iedzīvotāju un krievu jaunā invāzija” Baltijas valstīs un darba devēju “izmisīgie pasākumi” “nopietna darba spēka trūkuma” dēļ reģionā (<http://www.baltictimes.com/news/articles/19463>). Izgūts: 10.12.2007.).

³⁴ Katoliskās Baznīcas kardināls ir īpaši atklāts, pieprasot, lai gejiem tiek aizliegts ieņemt valsts amatus: <http://www.baltictimes.com/news/articles/19468> (Izgūts: 31.12.2007)

³⁵ Informāciju par 2007. gada praidu Rīgā sk. <http://www.baltictimes.com/news/articles/17917> (Izgūts: 10.10.2007.)

³⁶ <http://www.baltictimes.com/news/articles/13120> (Izgūts: 10.10.2007.)

Pārstāvis no kādas NVO, kas pārstāv seksuālo minoritāšu intereses Latvijā, savu darbu raksturoja kā ļoti grūtu un vērstu galvenokārt uz plašsaziņas līdzekļiem un politikas veidotājiem. Šīs NVO situācija kopumā ir nedroša – tāpat kā daudzas citas NVO Latvijā tā turpina cīnīties par izdzīvošanu un spēj darboties tikai, balstoties uz atsevišķu aizrautīgu biedru brīvprātīgo darbu. Neapmierinātība par Latvijas sabiedrības neiecietīgo attieksmi pret seksuālajām minoritātēm ir liela. Progress ir lēns, tomēr manāms, jo homoseksuāļu (civilo) partnerattiecību likums vismaz atrodas izskatīšanā un to atbalsta četras politiskās partijas.

31. ieteikums

IRT mudina Latvijas politikas veidotājus un tos, kuru profesionālā darbība ir saistīta ar jaunatnes politiku, uzņemties pienākumu radīt jauniešiem tādus apstākļus, lai tie spētu objektīvi pārdzīvot savas seksuālās identitātes meklējumu grūto procesu. Tiek ieteikts apkarot jebkāda veida neiecietību un aktīvi strādāt, lai mainītu sabiedrības mentalitāti attiecībā pret seksuālajām minoritātēm un novērstu to izstumšanu.

Pilsētu/lauku teritoriju polarizēšanās

Vai Latvijas lauku teritorijās ir vienādi pieejami jauniešiem domātie pakalpojumi un iestādes, nodarbinātība un dzīves iespējas, salīdzinot ar pilsētām un galvaspilsētu? Vai jauniešiem, kas uzaug vientuļās mājās ceļa malā, ko *IRT* redzēja tikai pa mikroautobusa logu ceļā no Rīgas uz Cēsīm un Rēzekni, ir iespēja saņemt tikpat kvalitatīvus un plašus pakalpojumus kā jauniešiem, kas ceturtdienu vakaros dodas izklaidēties Rīgas centrā? Veidojot politiku, telpas dimensija bieži netiek ņemta vērā. Un pētījums liecina, ka nevienlīdzībai ir izteikta telpiskā dimensija; Latvija nav izņēmums (*UNDP*, 2006). Apmēram katrs trešais cilvēks Latvijā dzīvo kādā no vairāk nekā 400 pagastiem.

Attiecībā uz jaunatnes politiku telpiskā dimensija ir viena no būtiskākajām attiecībā uz sociālās iekļaušanas un jaunatnes sociālekonomiskā pilsoniskuma horizontālo dimensiju. Saskaņā ar iepriekšējo atsevišķu jaunatnes nodrošinājuma veidu pieejamība pagastos un ciemos pilnībā ir atkarīga no attiecīgā ciema nodokļu ieņēmumiem, kā arī no atsevišķu personu apņemšanās un viņu vēlmes sadarboties. Nacionālajā ziņojumā šis jautājums aplūkots tikai epizodiski: tajā ir minēts, ka skolēnu trūkuma dēļ skolas lauku rajonos turpina likvidēt, ka sporta būvju pieejamība ir ļoti ierobežota, ka bezdarbs un sociālās atstumšanas risks kopumā lauku rajonos ir daudz augstāks. *IRT* tika informēta, ka lauku rajonos papildu problēmas rada arī alkoholisms, cilvēku, it īpaši sieviešu, tirdzniecība, kā arī emigrācija. Turklāt maz ticams ir tas, ka tie Latvijas jaunieši, kas iegūst vislabāko izglītību un aktīvi iesaistās sabiedrības dzīvē, ir no lauku rajoniem.

IRT nebija iespējas pietiekami izpētīt šo jautājumu. Lai gan bija iespējas vērot jaunatnes politikas praksi pašvaldību līmenī, nebija iespējams gūt priekšstatu par jaunatnes politiku laukos. Visbeidzot, par jaunatnes politiku lauku rajonos ir atbildīgs reģionālais koordinators, tomēr dažos reģionos šāda koordinatora nemaz nav.

IRT diskusija ar jauniešiem un personām, kuras ir atbildīgas par jaunatnes politiku, Cēsīs un Rēzeknē apstiprināja dažus no iepriekšminētajiem trūkumiem, kas saistīti ar dzīvošanu pagastos. Turklāt izskanēja viedoklis, ka Eiropas līdzekļi gandrīz nekad nerasniedz ciematus un mazus ciemus. Viena no galvenajām problēmām, kas rada bažas politikas veidotājiem, ir saistīta ar emigrāciju. Jaunieši, pametot savas ģimenes agrāk, pamet arī vietu, kur tie ir izauguši, lai Rīgā vai ārzemēs iegūtu izglītību, augstāku samaksu par darbu un labākas izredzes dzīvē. Pašvaldības nespēj jauniešiem piedāvāt mājokļus un nav konkurētspējīgas augstākās izglītības vai nodarbinātības ziņā. Faktiski šķiet, ka reģionālā jaunatnes politika

nespēj neko daudz piedāvāt jauniešiem, kuri ir vecāki par 18 gadiem, kad tādas nodarbības kā vaļasprieku izglītība, iespējams, daļēji ir zaudējusi savu pievilcību.

Par jaunatnes politiku atbildīgās personas Rēzeknē uz šo problēmu reaģēja, uzskatot aktīvu jauniešu iesaistīšanu par ilgtermiņa stratēģijas daļu, kuru, lai tā nestu augļus pēc 20 gadiem, jāsāk īstenot jau tagad. Tās saprata, ka laikā, kad valstī un Eiropā ar dažādu tempu notiek straujas sociālas izmaiņas (Eder, 2004), jaunatnes politikā jāatceras sociālo izmaiņu saistība ar paaudzēm, un jāsāk atkal domāt ilgtermiņā, lai veicinātu pozitīvu reģiona attīstību. Ideālā gadījumā, ja, veidojot politiku, vienlaicīgi tiks ņemta vērā gan telpiskā, gan laika dimensija, būs iespējams nepieļaut situāciju, kad nākotnē reģions kļūst par “tukšu vietu”, tieši otrādi – tas kļūs par dzīvu un pievilcīgu vietu ar augstu kvalitāti. Vēlreiz jāatzīmē, ka tas nebūs atkarīgs tikai no veiksmīgām jaunatnes politikas nostādnēm vien. Dinamiskajā galvaspilsētā Rīgā, kur (jaunie) cilvēki mainās straujāk, jaunatnes politikai noteikti būs nepieciešama citāda vispārējā pieeja, bet atbildīgās personas var mācīties no stratēģijām, kurās rūpīgi līdzsvaroti laika un telpas aspekti lauku reģionos, kas ir daudz neaizsargātāki.

32. ieteikums

IRT iesaka izveidot saikni starp jaunatnes politikas programmu un plašāku reģionālās (ekonomikas) attīstības stratēģiju, kas jauniešiem procesā ārkārtīgi palīdzētu. Pamatojoties uz pētījumu, jānosaka un jānorāda jaunatnes sociālekonomiskā pilsoniskuma teritoriālā nevienlīdzība, lai veiktu atbilstošus politikas pasākumus.

Jaunatnes atbalsta politika

Lai nodrošinātu jaunatnes politikas efektivitāti un atbilstīgumu mūsdienu procesiem sabiedrībā, tajā jāiekļauj nemitīgas pašizvērtēšanas un izaugsmes elements. Šī jaunatnes politikas atgriezeniskā dimensija, kas papildina būtiskākus pamatjautājumus un jomas, ietver profesionalizāciju visos jaunatnes politikas līmeņos, tostarp apmācībā un darba apstākļos un procesos, ar jaunatni saistīto jautājumu izpētē, starptautiskajā sadarbībā, kā arī labāko praktisko risinājumu noteikšanā, konsolidēšanā un izplatīšanā.

Ar jaunatni saistīto jautājumu izpēte

Ar jaunatni saistīto jautājumu izpētei, kā arī politikas praktiķiem un NVO pārstāvjiem ir svarīga loma Eiropas Padomes trīspusīgajā pieejā jaunatnes politikas izstrādei (Lauritzen, 2004). Ir arī atzīts, ka pētniecība ir nozīmīgs avots labākai “jaunatnes izprašanai”, kas ir daļa no zināšanu bāzes efektīvai jaunatnes politikai EK Baltajā grāmatā par jaunatnes politiku (Eiropas Komisija, 2002, 25). Tika formulētas un dalībvalstīm izplatītas atbilstošas programmas un ieteikumi uz pierādījumiem balstītu jaunatnes politikas nostādņu izstrādei un neatkarīgu pētījumu veikšanai. Turklāt ar jaunatni saistīto jautājumu izpēte pastāv kā savdabīga un neatkarīga praktisku un akadēmisku zināšanu veidošanas joma attiecībā uz svarīgu dzīves periodu. Īpaši jau atzinumi, kas gūti, nodarbojoties ar salīdzinošo pētniecību Eiropā, kā arī izveidotie ar jaunatni saistīto jautājumu izpētes tīkli, kuru mērķis ir veikt kvalitatīvu izpēti galvenajos jautājumos saistībā ar jaunatnes pāreju un dzimuma, šķiru un etniskās piederības izraisītu nevienlīdzību, var būt arī valsts jaunatnes politikas izstrādes informācijas avoti (piemēram, Bradley/van Hoof, 2005; Milmeister/Williamson, 2006; Bendit, 2007; Yndigegn, 2007). Ar jaunatni saistīto jautājumu izpētei Latvijā ir senas tradīcijas, un tā labi iekļaujas starptautiskos tīklos. Akadēmiskie ar jaunatni saistīto jautājumu izpētes veicēji regulāri piedalās un sniedz savu ieguldījumu gan Eiropas, gan starptautiskās izpētes konferencēs.

Latvijas Nacionālajā ziņojumā ir norādīti daži oriģināli ar jaunatni saistīto jautājumu pētījumi, kas ilustrē vispirms jau jauniešu līdzdalību sabiedriskos un politiskos pasākumos un attieksmi pret šādiem pasākumiem. Tomēr netiek sniegti gandrīz nekādi pierādījumi, kas sistemātiski atspoguļotu jaunatnes un svarīgu apakšgrupu stāvokli Latvijas sabiedrībā, kā arī tās izmaiņas visa pārejas perioda laikā. Lai gan Jaunatnes departaments pēc pieprasījuma sagatavoja uz pētījumiem balstītu papildu informāciju par jauniešu dzīvi un viņu ģimenes apstākļiem, starptautiskajai izvērtēšanas grupai radās priekšstats, ka, veidojot politiku, faktiskajai jaunatnes situācijai Latvijā netiek piešķirta tāda nozīme, kādu tā ir pelnījusi. Joprojām nav skaidrs, kā zināšanas par jauniešu dzīvi tiek ņemtas vērā veidā, kas liecinātu, ka politikas programmu izstrāde galvenokārt balstās uz pierādījumiem un atbilst jauniešu specifiskajām vajadzībām sabiedrībā.

Lai uzlabotu zināšanas par jauniešiem, viens no tādas starpministriju organizācijas kā *Jaunatnes politikas koordinācijas padome* uzdevumiem varētu kļūt zināšanu bāzes izstrāde un uzturēšana. Ar jaunatni saistīto jautājumu pētniecības forumus un tīklus varētu uzaicināt sniegt Padomei pētniecības atzinumus saprotamā veidā. Svarīgs solis šajā virzienā ir jaunatni saistīto jautājumu izpētes veicēju iesaistīšana plānotajā jaunatnes forumā, kas būtu jauna konsultatīva organizācija jaunatnes politikā.

Turklāt, lai iegūtu priekšstatu par jauniešu stāvokli kādā sabiedrībā, ne vienmēr ir nepieciešams apsekojums vai pat jauns pētījums, kas ir ieteicams attiecībā uz svarīgo narkomānijas problēmu. Lai noteiktu politikas galvenās vajadzības, varētu sākt ar tādu

pierādījumu sistemātisku salīdzinošo izvērtēšanu, kuri sniegti oficiālos ziņojumos un apsekojumos, kā arī agrāk veiktos pētījumos, (piemēram, oficiālie statistikas dati, starptautisko salīdzinošo pētījumu un citi sekundārie dati). Labs piemērs ir Lietuvas īpašais ziņojums, kas bija veltīts 2000. Jaunatnes gadam un ko sagatavoja Valsts statistikas birojs (*Statistikos Departamentas*, 2000). Šis ir piemērs kopīgai informācijas sniegšanai administratīvajās struktūrās; tā kā tabulas tika sagatavotas gan angļu, gan lietuviešu valodā, tad tas ir arī piemērs tam, kā dalīties šajās zināšanās ar ieinteresēto starptautisko sabiedrību. Pēc tam ar jaunatni saistīto jautājumu izpēti var izvērst attiecībā uz konkrētiem jautājumiem, kā arī par vērtējošo pētniecību saistībā ar konkrētām politikas programmām. Turklāt ar jaunatni saistīto jautājumu izpētes rezultātu dokumentēšana un izplatīšana var kļūt par daļu no vispusīgas jaunatnes informācijas stratēģijas.

33. ieteikums

IRT uzskata, ka pētniecības kapacitāte attiecībā uz jaunatnes politikas izstrādi nav pietiekami novērtēta un būtu jāpastiprina. Lai veicinātu uz pierādījumiem balstītu jaunatnes politiku, *IRT* iesaka izmantot zināšanas, kādas ir ar jaunatni saistīto jautājumu izpētes veicējiem Latvijā, aicinot viņus piedalīties komitejās un izstrādājot aktīvi un regulāri īstenotu ar jaunatni saistīto jautājumu pētniecības finansēšanas politiku. Šādā veidā ar jaunatni saistīto jautājumu izpēti varētu kļūt arī par vispusīgas jaunatnes informācijas stratēģijas daļu. Tajā pašā laikā Latvijas iestādēm tiek ieteikts izmantot priekšrocības, ko sniedz citās ministrijās un valsts iestādēs pieejamās zināšanas un resursi attiecībā uz jauniešu situāciju valstī.

Darbs ar jauniešiem, apmācība un darba apstākļi

Profesionāli darbinieki, kas strādā ar jauniešiem, specializējušies sociālie darbinieki un citas “darbā ar jauniešiem iesaistītās personas” ir svarīgi posmi jaunatnes politikas īstenošanas ķēdē, kas sākas ar politikas stratēģijas izstrādi līdz pat nepastarpinātai saskarsmei ar jauniešiem. Latvijā “darbiniekam, kas strādā ar jauniešiem”, nav atzītas profesijas statusa (Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija, 2007, 23), un sociālais darbs ir ļoti jauna profesionālā joma, kas joprojām cīnās ar tipiskām jaunas disciplīnas sākotnējām grūtībām, kas ietver, piemēram, profesionālās orientācijas statusa izskaidrošanu salīdzinājumā ar akadēmiskās orientācijas statusu, praktisko elementu īstenošanu, atzīšanu valsts iestādēs vai pietiekamu profesionālu darbinieku pieejamību (Zīverte/Laiveniece, 2005).

Viens no priekšlikumiem, kas jau tagad ir atrodams 2002. gada Latvijas Valsts jaunatnes politikas koncepcijā (Bērnu un ģimenes lietu ministrija, 2007, 10), ir izveidot izglītības un sagatavošanas sistēmu darbiniekiem, kas strādā ar jauniešiem. Tomēr šķiet, ka līdz pat šodienai daudzējādā ziņā trūkst profesionālās sagatavošanas shēmas, kas cilvēkus sagatavotu darbam ar jauniešiem visos Latvijas reģionos. *IRT* bija iespēja tikties ar dažādiem darbā ar jaunatni iesaistītu personu “tipiem” – sākot no pašvaldību jaunatnes lietu koordinatori, kam uzticēti (papildu) administratīvie uzdevumi, līdz personām, kas profesionāli, kā arī brīvprātīgi strādā ar bērniem un jauniešiem – kuriem visiem ir atbilstošas zināšanas un attieksme, lai tos varētu saukt par “darbiniekiem, kas strādā ar jauniešiem”. Tomēr šķiet, ka viņi savas apbrīnojamās spējas ir ieguvuši un attīsta vispirms jau praktiskā ikdienas darbā. Lai gan tas noteikti ir obligāti nepieciešams avots, kas nodrošina kompetentu darbu ar jauniešiem, tomēr profesionālām un ilgtspējīgām darba ar jaunatni shēmām ir vajadzīgs vairāk. Tāpēc vajadzīgs ne tikai veselais saprāts un mācīšanās darba vietā, bet arī noteikti vispārējie standarti attiecībā uz izpratni par darbu ar jauniešiem un attiecīgo sagatavošanu, darba apstākļiem un uzdevumiem.

Lai vadītu darbā ar jaunatni iesaistīto personu profesionālo sagatavošanu dažādos līmeņos, jāizskaidro jēdziens “darbs ar jauniešiem”, kā arī tā statuss kopējā jaunatnes izglītības un attīstības satvarā. Uzklaušījusi daudzas iesaistītās puses un cenšoties no daudzajām sarunām un prezentācijām gūt priekšstatu par to, kāda Latvijā ir izpratne par darbu ar jauniešiem, *IRT* radās iespaids, ka šī izskaidrošana vēl ir jāveic; šķiet, ka trūkst pietiekamas vienprātības par to, kādas ir galvenās darba ar jauniešiem iezīmes.

Pīters Loricens (2006) darbu ar jauniešiem raksturo šādi:

Darbs ar jauniešiem ir kopīgs apzīmējums sociālām, kultūras, izglītojošām vai politiskām nodarbībām ar jauniešiem. Darbs ar jauniešiem aizvien vairāk ietver arī sportu un pakalpojumus jauniešiem. Darbs ar jauniešiem pieder “ārpusskolas” izglītības jomai, kas visbiežāk tiek saukta par neformālo izglītību.

Vispārējie mērķi darbam ar jauniešiem ir jauniešu integrācija un iekļaušana sabiedrībā. Tā mērķis var būt arī jauniešu personiska un sociālā atbrīvošana no atkarības un izmantošanas.

Neskaitot izglītības dimensiju, darbam ar jauniešiem ir papildu iezīmes – tas ietver neformālo “ārpusskolas” pieredzi, kas var atvieglot (potenciāli) nelabvēlīgo jauniešu integrāciju/iekļaušanu, kā arī atbrīvošanu no atkarībām un izmantošanas un viņu ekonomiskās neatkarības veicināšanu. Šādā veidā darbu ar jauniešiem iespējams, no vienas puses, uzskatīt par jaunatnes attīstības un izglītošanas satvaru, kas papildina tradicionālo izglītību. Papildu darbu ar jauniešiem varētu nosaukt par 1. darba ar jauniešiem veidu. Bet tad, ja iestāžu sniegtā izglītība ir nepilnīga vai vienkārši nav “īstais” satvars noteiktiem jauniešiem, tad darbam ar jaunatni, no otras puses, var būt svarīgas audzināšanas funkcijas, jo tas parasti ietver ietekmīgus pasākumus, kuru mērķauditorija ir trūcīgi cilvēki. Jauniešiem paredzēto audzināšanas darbu varētu nosaukt par 2. darba ar jauniešiem veidu; mērķauditorijas un metožu ziņā tas var daļēji sakrist ar jaunatnes likumpārkāpumu profilakses darbu.

1. darba ar jauniešiem veids. Papildu darbs ar jauniešiem tiek īstenots, papildus parastajai izglītībai izmantojot organizētas ārpusskolas nodarbības. Tā profilaktisko dimensiju raksturo tas, ka tas aizņem un “ierobežo” lielu daļu jauniešu brīvā laika, pamatojoties uz brīvprātības principu (“ierobežojošā profilakse”).

2. darba ar jauniešiem veids. Jauniešu audzināšanas darbs tiek īstenots, neformāli iesaistot (nelabvēlīgos, noziedzīgos) jauniešus organizēto ārpusskolas nodarbību vietā vai papildus tām. Tā profilaktisko dimensiju raksturo tas, ka tas kompensē formālā darba ar jauniešiem un izglītības nepilnības, pamatojoties uz brīvprātības principu (“attīstošā profilakse”).

Kā, ņemot vērā šo situāciju, ir saprotama pašreizējā Latvijas darba ar jauniešiem koncepcija un nodrošinājums? No vienas puses, plašais to lielisko vaļasprieku un interešu izglītības iestāžu tīkls, kuras ir saistītas ar skolām vai atrodas bērnu un jaunatnes centros, ir Valsts jaunatnes iniciatīvu centra aizbildnībā un ietilpst pirmajā darba ar jauniešiem kategorijā, jo papildina skolu izglītības programmu (1. veids). *IRT* uzskata, ka šī sistēma, kas ir pieejama Latvijā un kam vēl viens piemērs ir Igaunija (*Stafseng/CoE*, 2001), varētu būt jaunatnes pamata nodrošinājuma labākā paraugprakse. Šis “ierobežojošās profilakses” veids, kā *IRT* to dēvēja iekšējās sanāksmēs, uzsverot jauniešu brīvā laika “ierobežošanas” pozitīvos aspektus, ir piemērs, no kura vajadzētu mācīties starptautiskajai sabiedrībai. Attiecībā uz sagatavošanu nedrīkstētu būt tā, ka personas, kas parasti veic 1. veida darbu ar jauniešiem, piemēram,

skolotājus un pedagogus, ir grūti nodrošināt ar iespēju iegūt nepieciešamās papildu prasmes, lai viņi varētu kompetenti vadīt šādas jauniešu nodarbības.³⁷

No otras puses, *IRT* radās priekšstats, ka Latvijā vairāk jāapsver paties 2. darba ar jauniešiem veids, kurā uzsvērtas neformālās nodarbības, kuru mērķauditorija ir nelabvēlīgie un “neorganizētie” jaunieši, – *IRT* to dēvēja par “attīstošo profilaksi”. Tam nepieciešama īpaša profesionālā sagatavotība vai ar sociālo darbu cieši saistītu profesionālu papildu apmācība. Attiecīgā sagatavošanas metodoloģija bieži netika formulēta. Vissvarīgākais – tā kā šāda veida darbs ar jauniešiem tādā valstī kā Latvija, kas risina iepriekš neidentificētas sociālās problēmas (Zīverte/Laiveniece, 2005), ir kaut kas jauns, tad vajadzīga lielāka politiskā ticība tā potenciālam. Turklāt “atklātam” darbam ar jauniešiem ir nepieciešamas vairākas brīvības pakāpes, kā arī netradicionāli infrastruktūras risinājumi.

Pašlaik šķiet, ka, raugoties gan no koncepcijas, gan sagatavošanas perspektīvas, pastāv draudi, ka patiesu 2. veida darbu ar jauniešiem Latvijā var absorbēt paplašinātie, iestāžu organizētie 1. veida ārpuskolas jaunatnes nodarbību veidi, kas dominē. Lai gan *IRT* uzskata, ka ir ārkārtīgi svarīgi saglabāt šo piedāvājumu jauniešiem, viens no jaunatnes politikas vidēja termiņa mērķiem varētu būt izstrādāt, veicināt un ieviest 2. veida darbu ar jauniešiem attiecībā uz interešu izglītības veidiem un strukturētām brīvā laika nodarbībām, tostarp sacensību sporta programmām. Šādi jaunatnes politikai būtu līdzeklis, ar kura palīdzību varētu aizsniegt tos jauniešus, kurus citādi 1. veida darbs ar jauniešiem neietvertu; tas varētu viņiem sniegt uzmanību, atbalstu un līdzdalības iespējas. Būtu jāstiprina darba ar jauniešiem Latvijā iekļaujošās iezīmes kopumā. Ilgtermiņā viens no pozitīviem papildu ieguvumiem varētu būt aktīvas mācīšanās laikā tradicionālākos izglītības veidos gūtas pieredzes atgriezeniskā saite, kas galu galā veicinātu jaunradi un šo izglītības veidu modernizāciju (*Bentley, 1998*).

34. ieteikums

IRT uzskata, ka Latvijā jau esošās lieliskās ārpuskolas nodarbību struktūras jāpapildina ar tādu alternatīvu pieeju darbam ar jauniešiem, kam būtu izteiktākas neformālās iezīmes. Tā kā šī pieeja paredzētu papildu vēršanos pie nelabvēlīgiem jauniešiem, kurus citādi valsts atbalsts nerasniedz, tad tai vajadzētu būt izteikti orientētai uz sociālo integrāciju, nepieļaujot nelabvēlīgu jauniešu veidošanos. Visbeidzot, pieeju daudzveidība darbam ar jauniešiem Latvijā gan kvantitatīvi, gan kvalitatīvi veicinātu jauniešu iesaistīšanos.

Visbeidzot, darba ar jauniešiem struktūru ilgtspējība, ilgmūžība un paplašināšana būs atkarīga arī no valsts un reģionālo/pašvaldību jaunatnes politikas standartu spējas uzlabot un stabilizēt darbā ar jaunatni iesaistīto personu darba apstākļus un standartizētas prasības attiecībā uz kvalifikāciju. *IRT* radās priekšstats, ka pašlaik, jo īpaši reģionos, atsevišķiem darbiniekiem ir tāds noslogojums, pienākumi un darba apjoms, kas neatbilst viņu resursiem un pat viņu darba līgumiem.³⁸ Šo priekšstatu pamato atzinumi ziņojumā, kuru nesen uzdeva sagatavot Bērnu un ģimenes lietu ministrija. Attiecībā uz jauniešu lietu koordinātoru grupu ziņojumā, kurā pētītas dažādas jaunatnes politikas perspektīvas, norādīti daži darbā ar jaunatni iesaistīto personu neapmierinātības iemesli:

³⁷ Valsts pārstāvju uzklaušanās laikā izskanēja kritika par to, ka Latvijā ir uzsvērtā ārpuskolas izglītību ar interešu izglītības palīdzību, jo tās pamatā ir drīzāk pieaugušo, nevis jauniešu lēmumi un ievirze. Daudzi uzskatīja, ka nozīmīgs iemesls bažām ir tas, ka nav tāda veida darba ar jauniešiem, kuru izteikti virzītu jaunieši.

³⁸ Lai gūtu priekšstatu par problēmām, ar kurām jāsaskaras pašvaldību jaunatnes lietu koordinātoriem, sk. Nacionālo ziņojumu (24–25).

Liela daļa jaunatnes lietu koordinators norāda, ka viņiem trūkst darbinieku. Bieži vien rajonā ir tikai viena par jaunatnes lietu koordinēšanu atbildīga persona, kas nespēj viena strādāt visās jomās. Jaunatnes politikas realizēšana konkrētā vietā ir atkarīga no konkrētā koordinators. "Ir jāiesaistās no visas sirds, jāsaprot jaunieši, jāspēj darīt visu." Jaunatnes lietu koordinators (JLK) norāda: nepietiek, ja par jaunatnes lietām rūpējas tikai viena persona, īpaši, ja šai personai ir jāuzrauga un jāorganizē jaunatnes lietas un tajā pašā laikā jāorganizē dažādi jaunatnes pasākumi. Tiek gaidīts, ka jaunatnes lietu koordinators vienlaicīgi veiks pārāk daudz funkcijas. "Tās ir prasības, kas noteiktas jaunatnes lietu koordinators – pārcilvēkam. Gandrīz kā prezidentam. Viņš zina visu un var izdarīt visu. Viņš ir stiprs, aktīvs, vesels, gudrs, erudīts, konsultants, filozofs un psihologs. Viņš ir viss." Turklāt tiek uzsvērts, ka cilvēki, kas strādā ar jauniešiem, saņem ļoti zemu algu (Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija, 2007, 35, saglabāts oriģinālais uzsvars).

Šādas norādes par neapmierinātību jāuztver nopietni. Šķiet, ka tās ir jāņem vērā diezgan steidzami jaunatnes politikas profesionalizācijas gaitā, lai nezustu entuziasms un aizrautība, ar kādu cilvēki pašlaik nododas šim darbam. Ilgtermiņā standartizētās prasības attiecībā uz darbinieka jauniešu jautājumos un citu jaunatnes politikas praktiķu kvalifikāciju paredzēs arī tālākizglītību un profesionālo izaugsmi, kā arī profesionālās uzraudzības pieejamību.

35. ieteikums

IRT mudina Latvijas iestādes veicināt apmācības profesionalizāciju, kā arī uzlabot darbā ar jaunatni iesaistīto personu darba apstākļus. Kopēja metodoloģija, profesionālā izaugsme un regulāra kvalifikācijas celšana, uzraudzība un kvalitātes standarti, kas ietver finansiālas garantijas, ir daži no nepieciešamajiem elementiem profesionālā darba ar jaunatni sistēmā. Ilgtermiņā Latvijas iestādēm būs jānodrošina arī tas, lai darbs ar jauniešiem tiktu veikts visās apdzīvotajās vietās.

Labāko praktisko risinājumu izplatīšana

Praktisko un ar metodoloģijas jautājumiem saistīto zināšanu un pieredzes attiecībā uz jaunatnes politiku, darbu ar jauniešiem un neformālo izglītību izplatīšana bieži ir nepietiekami novērtēts politikas izstrādes un veicināšanas aspekts. Pretstatā visiem citiem profesionālo iemaņu apguves veidiem tas var kļūt viegli pieejams un efektīvs pašreproducēšanās spēju uzlabošanas elements.

Latvijā nesen veikts pētījums norāda, ka ir jāatvieglo informācijas par jaunatnes politiku izplatīšana iesaistītajiem cilvēkiem (Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija, 2007). Jauniešu lietu koordinators, tāpat kā jaunatnes NVO pārstāvji un darbinieki, kas strādā ar jauniešiem, sūdzas par saziņu starp centrālajām jaunatnes politikas struktūrām (t. i., "ministriju") un tām pusēm, kas patiesībā īsteno šo politiku praksē. Lai gan informācija ir pieejama, šķiet, ka nav aktīvas stratēģijas, kā organizēt tās izplatīšanu un nodrošināt atgriezeniskos procesus.

IRT nespēja pamatīgāk izpētīt vai pārbaudīt šīs sūdzības, bet iesaka pret šiem saziņas jautājumiem izturēties nopietni, lai saglabātu un stiprinātu Latvijas jaunatnes politikā iesaistīto personu apņemšanos un vienotību. Varētu izstrādāt dažādas informācijas apmaiņas struktūras. Tās nebūtu tiešā veidā jāregulē, un tajās jāiesaistās Bērnu un ģimenes lietu ministrijai, bet tās varētu izveidot sadarbībā ar profesionālajām asociācijām vai izglītības un apmācības organizācijām. Regulēta, uz tīmekļa resursiem balstīta informācijas apmaiņas un diskusiju platforma varētu būt sākums plašākai informācijas sistēmai un saskarnei starp

jaunatnes politikas augšējiem un apakšējiem elementiem. Šādā veidā labākie praktiskie risinājumi un kopējo problēmu risinājumi ātri izplatītos visā valstī. Pēc vajadzības varētu organizēt specializētus, nepastarpinātus darbseminārus, lai iegūtu padziļinātu izpratni par noteiktiem jautājumiem un varētu stiprināt saiknes starp jaunatnes politikas īstenošanu reģionos un pilsētās.

Otrs, vienlīdz svarīgs informācijas izplatīšanas aspekts attiecas uz Latvijas pieredzes saistību ar pārējo pasauli. Piemēram, izvērtējumā ir norādīts, ka Latvijas vaļasprieku un interešu izglītības nodrošinājums ir lielisks paraugs tam, kā lielai jauniešu daļai nodrošināt pamata ārpuskolas nodarbības. Citiem vārdiem sakot, Latvijas jaunatnes politikā ir aspekti, kuri ir tā vērti, lai tos pamanītu ieinteresētā starptautiskā sabiedrība.

Jebkurā gadījumā, lai identificētu labus un vislabākos praktiskos risinājumus, kuri būtu izplatāmi valsts un starptautiskā mērogā, ir vajadzīga nodarbību un programmu izvērtēšanas stratēģija. Taču *IRT* nav informēta ne par vienu struktūru, kas sistemātiski izvērtētu, kādi ir metodoloģijas un politikas programmu rezultāti vai atsevišķas nodarbības un pasākumus.

36. ieteikums

IRT uzskata, ka Latvijas jaunatnes politika būtu ieguvēja, ja tā īstenotu informācijas par pieredzi, metodēm un rezultātiem, kas gūti, īstenojot jaunatnes politikas programmu un veicot ar to saistītās aktivitātes, savākšanas, izvērtēšanas un izplatīšanas stratēģiju. Lai pilnībā izmantotu pieejamās zināšanas, šādai stratēģijai vienlīdz jāietver gan darbā ar jaunatni iesaistītās personas, gan politikas veidotāji, kā arī ar jaunatni saistīto jautājumu izpēti veicēji un attiecīgo profesiju pārstāvji. Pozitīva blakusiedarbība varētu būt aizvien pieaugoša informētība par kopējiem jautājumiem un konkrētākas jaunatnes politikas programmas noteikšana kopumā. Visbeidzot, šai stratēģijai būtu jāietver ieinteresētās starptautiskās sabiedrības uzaicināšana vērot labākos praktiskos risinājumus Latvijas jaunatnes politikā un no tiem mācīties.

Starptautiskā sadarbība un apmaiņa

Latvija, kas ir Eiropas Padomes un Eiropas Savienības dalībvalsts, piedalās visos parastajos Eiropas mobilitātes pasākumos, piemēram, Mūzizglītības programmā, tostarp *Erasmus*, vai programmā “Jaunatne darbībā”, tostarp Eiropas Brīvprātīgo dienestā. Pēdējo gadu laikā dalībnieku skaits nemitīgi palielinājās, un tikai kādreizējā ES Jaunatnes programmā vien (no 2000. līdz 2006. gadam) bija iesaistījušies aptuveni 18 000 jaunieši. Līdz 2006. gadam abas programmas bija Izglītības un zinātnes ministrijas kompetencē. 2007. gadā “Jaunatnes starptautisko programmu aģentūra”, kas ir atbildīga par programmu „Jaunatne darbībā” no 2007. līdz 2013. gadam, pārgāja Bērnu un ģimenes lietu ministrijas pakļautībā (Sedlenieks, 2007, 5). *IRT* nav pārliecināta par to, kāds labums rodas, nošķirot iestāžu atbildību par šīm divām ES programmām, jo tām ir nepieciešama līdzīga pārvaldība.

Attiecībā uz jaunatnes politikas izstrādi ar starptautiskās apmaiņas palīdzību Latvijas Jaunatnes padomes nozīmīgais statuss Latvijas jaunatnes politikas vēsturē ir lielisks piemērs tam, cik liela ir starptautiskā ietekme un pieredze. Daudzi jaunatnes līderi, NVO pārstāvji un darbā ar jaunatni iesaistītās personas, no kurām dažas *IRT* satika abu valsts apmeklējumu laikā, bija piedalījušies starptautiskos mācību semināros vai apmaiņas programmās. Faktiski šķiet, ka jaunatnes politika ir izveidota, nosakot atsevišķus un transversālus politikas uzdevumus, pirmkārt, pateicoties NVO iniciatīvām, un tikai nesen tika iekļauta ministrijas pienākumos. Tomēr abu Latvijas apmeklējumu laikā *IRT* uzzināja, ka starptautisko

pamatnostādņu, koncepciju un programmu *tiešā* ietekme uz jaunatnes politikas un darba ar jauniešiem pašreizējo modeli, metodēm un saturu nav nemaz tik acīmredzama. Īsumā, kā izteicās viens no mūsu komentētājiem, lai gan Latvijas jaunatnes politika noteikti attīstās, ne vienmēr pilnībā tiek ņemti vērā starptautiskie ieteikumi vai tādi pamatdokumenti kā, piemēram, 2001. gadā pieņemtā EK Baltā grāmata par jaunatnes politiku (Eiropas Komisija, 2002). Iepriekš apspriestais neformālās izglītības jautājums ir viens no piemēriem, kas liecina, ka starptautiskās jaunatnes politikas koncepcijas tiek ievērojami interpretētas, kad tās piemēro dažādi valsts jaunatnes politikas pārstāvji.

IRT, izpētot šīs situācijas iespējamās iemeslus, saņēma vairākas atbildes, kas visas varētu būt būtiskas, lai izprastu Latvijas jaunatnes politikas vājo saikni ar starptautisko jaunatnes politiku. Pirmkārt, *IRT* tika informēta, ka Latvijas sabiedrību kopumā raksturo nedaudz nediferencēta “Eiropu” pārstāvošo organizāciju un iestāžu uztvere. Tie, kas profesionālu iemeslu dēļ zina atšķirības, sliecās selektīvi uztvert divu svarīgāko Eiropas jaunatnes politikas organizāciju nozīmi, proti, Eiropas Padomes un Eiropas Komisijas nozīmi. Lai gan Eiropas Padome tiek uzskatīta par galveno vērtību un metodoloģiskās informācijas avotu jaunatnes jautājumos, tās finansēšanas organizācijas statuss ir vājš. Šī nozīme drīzāk tiek piedēvēta Eiropas Komisijai un tās programmām. Kaut arī valsts iestādes, kas informē Latvijas iedzīvotājus par “Eiropu” un Eiropas Savienību, ir neatkarīgas, tās tomēr par savām darbībām atskaitās augstākām ministriju struktūrām, ar kurām tās ir saistītas. Programmu vadītāji un NVO pārstāvji vienlīdz uzsvēra, ka procedūras dalības pieteikšanai projektos un saziņa ar ministrijām kopumā var būt ļoti nogurdinoša un var mazināt vēlmi piedalīties, ņemot vērā laiku un pūles, kas jāiegulda tikai birokrātisku iemeslu dēļ vien. Visbeidzot, *IRT* tika informēta, ka, no starptautiskās perspektīvas raugoties, jaunatnes politika Latvijā ir diezgan “lēna” izstrādes un atzīšanas ziņā. Šķiet, ka neatkarīgi no dramatiskiem demogrāfiskajiem notikumiem valstī saistībā ar reprodukciju un emigrāciju, kas pārveido Latvijas sabiedrību, politikā nav vēlēšanās pamanīt jaunatnes būtisko nozīmi šajā procesā. Tomēr viedoklis par jaunatni kā resursu sāk kļūt svarīgs arī publiskās sarunās, un jaunatnes politika beidzot sāk kļūt par izveidotu politikas jomu.

IRT priecājas, ka tai bija iespēja veicināt Latvijas jaunatnes politikas internacionalizāciju, un Latvijas iestāžu uzaicinājumu izvērtēt tās valsts politiku uztver kā svarīgu zīmi un pareizus centienus šajā virzienā. Viens no jautājumiem, kas radās izvērtēšanas laikā un kas netika pietiekami noskaidrots, ir saistīts ar veidu, kādā ES lietas un, konkrētāk, jaunatnes lietas tiek koordinētas starp valdības organizācijām. Nacionālajā ziņojumā par to nav iekļauta informācija, un arī diskusijas Latvijā nespēja sniegt trūkstošās zināšanas.

Attiecībā uz jau izveidotajiem starptautiskās sadarbības veidiem *IRT* ir bažas, vai Latvijas jaunatnes politikas stingrā orientācija uz Baltijas jūras reģionu faktiski netraucē veidot starptautisko sadarbību, ņemot vērā būtiskākos jaunatnes politikas jautājumus. Piemēram, šķiet, ka ievērojamu latviešu kopienu izveidošanās tādās valstīs kā Apvienotā Karaliste, Īrija vai Spānija, pamato starpvaldību apmaiņu ar šīm valstīm. Krievija daudzu iemeslu dēļ varētu būt vēl viens svarīgs partneris jaunatnes politikā. Uz to, kas var tikt darīts, norāda tādi atsevišķi pasākumi kā, piemēram, izmēģinājuma projekts, kurā iesaistīti ārzemēs dzīvojošie jaunie latvieši un kas tika pieminēts *IRT* tikšanās laikā ar Labklājības ministriju, vai piecu gadu projekts ielas bērniem Cēsu pilsētā, kas tika īstenots ar Kanādas atbalstu. Visbeidzot, pateicoties Latvijas organizēto ārpuskolas nodarbību labākajiem praktiskajiem risinājumiem un lielas jauno iedzīvotāju daļas veiksmīgai motivēšanai piedalīties visa veida izglītībā, Latvijai būtu jākļūst par svarīgu partneri un ekspertu tām valstīm, kuras cenšas panākt uzlabojumus šajās jomās.

37. ieteikums

IRT iesaka paplašināt pagaidām galvenokārt ģeogrāfiskās, kultūras un vēstures prioritātes jaunatnes politikas sadarbības veidošanā. Ja runa ir par tādu mazu valsti kā Latvija, papildu sadarbības iespēju izpētīšana, balstoties uz būtiskām tēmām, varētu nākt par labu valsts jaunatnes politikas izstrādei un tajā pašā laikā palīdzēt uzlabot pieeju sadarbībai ārpus Baltijas jūras valstu un Ziemeļvalstu reģiona.

IRT nosoda to, ka svarīgas starptautiskās kampaņas, kas jaunatnei un sabiedrībai Latvijā būtu ļoti svarīgas, netiek pietiekami atbalstītas un izmantotas kā lieliska iespēja, lai atspoguļotu stāvokli jomās, kas tiek veicinātas saistībā ar jaunatnes politiku. Jo īpaši *IRT* vēlas norādīt to, ka nesen notikusī kampaņa “Visi atšķirīgi, visi vienlīdzīgi”, Latvijā bija gandrīz vai nepamanāma.³⁹ Kampaņai, kuru 2006. gadā uzsāka Eiropas Padome sadarbībā ar Eiropas Komisiju, Eiropas Jaunatnes forumu un vairākām starptautiskām organizācijām un NVO, lai atbalstītu daudzveidību, cilvēktiesības un līdzdalību, pievienojās lielākā daļa (kopā 42) no visām Eiropas Padomes dalībvalstīm. Bija seši izņēmumi, tostarp Latvija.

Norādot uz mentalitāti, kas Latvijā mantota no padomju laikiem, daži jaunieši, kas aktīvi darbojas pašvaldību jaunatnes struktūrās, minēja, ka vienaldzība pret šo kampaņu, iespējams, bija zaudēta iespēja veidot izpratni par būtiskiem iecietības un daudzveidības jautājumiem sabiedrībā, kurā joprojām no paaudzes paaudzei tiek nodota naidīga attieksme pret minoritāšu grupām.

IRT vēlas sacīt to, ka tā bija vīlusies, kad, skarot šo jautājumu, no dažiem diskusijas partneriem uzzināja, ka iemesls, kādēļ šai kampaņai tika pievērsta tik niecīga uzmanība, bija institucionāli apstākļi, jo īpaši finansiāli, kā arī politiskas apņemšanās trūkums. Ne Bērnu un ģimenes lietu ministrija, ne Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts neuzņēmās vadīt Eiropas Padomes kampaņu “Visi atšķirīgi, visi vienlīdzīgi”, kas tika pabeigta 2007. gada beigās. Arī pašas jaunatnes organizācijas vienbalsīgi to neatbalstīja un kritiski attiecās pret tās īso termiņu. Tādējādi netika izveidota valsts kampaņas komiteja, iestāde, kas būtu atbildīga par kampaņas organizēšanu valsts mērogā un kas būtu piekļuves punkts līdzdalībai. Tā kā valsts līmenī šī kampaņa netika atbalstīta, atsevišķas NVO, kuras vēlējās sniegt ieguldījumu šajā starptautiskajā projektā, organizējot saistītus pasākumus, bija spiestas līdzekļus gūt citur.

38. ieteikums

IRT uzskata, ka Latvijas iestādēm būtu ļoti ieteicams būt atvērtām pret starptautiskās kampaņas aktualizētajiem jautājumiem un iesaistīties to risināšanā. Šīs kampaņas ir labi apdomāti politikas instrumenti; tās tiek uzsāktas ar skaidru nolūku un precīzi norāda uz dažkārt satraucošām vai stabilām tendencēm Eiropas sabiedrībā. Ilgtermiņā nepiedalīšanās izveidotajās programmās un vienaldzība pret tendencēm Eiropā ne tikai kaitēs Latvijas jaunatnes politikas kvalitātei un tās starptautiskajam statusam, bet arī liegs Latvijas sabiedrībai kopumā iespēju piedalīties svarīgos modernizācijas procesos. *IRT* ir pārliecināta, ka Latvijas iestādes sapratīs šīs bažas un turpinās ievērot savu kopumā stingro apņemšanos līdzdarboties, lai Eiropā veidotu vidi, kurā valdītu iecietība, daudzveidība un līdztiesība.

³⁹ Sk.: <http://alldifferent-allegal.info/>

Epilogs

Latvijas jaunatnes politikas starptautiskās izvērtēšanas veikšanai bija nepieciešams viens gads no pirmās sagatavošanās tikšanās 2007. gada janvārī līdz valsts pārstāvju uzklaušīšanai 2008. gada janvārī. Šos divpadsmit mēnešus notika intensīvs darbs, ko veica gan Latvijas grupa, sagatavojot nacionālo ziņojumu un organizējot valsts apmeklējumus, gan *IRT* locekļi, vispirms iepazīstoties ar situāciju Latvijā un tad apkopojot visu informāciju un priekšstatus rakstiskā izvērtējumā. Darba nobeigumā, šķiet, godīgi var teikt, ka tā bija sadarbība, kas noritēja ļoti labi un bija ļoti konstruktīva un abpusēji neparasti rezultatīva.

Vispārēju jaunatnes politikas prakses un izstrādes novērtējumu iespējams veikt vairākos veidos. Šī ziņojuma sagatavotāji nolēma atsaukties uz pašu Latvijas iestāžu ierosinātajiem jaunatnes politikas principiem, izvirzot jaunatnes politikas vertikālo, horizontālo un atgriezenisko dimensiju. Šīs norādes uz iekšējiem kritērijiem, kas ir pieņemti augstā līmenī, noteiktajā situācijā var radīt vēlamu blakusiedarbību – vēl vairāk veicināt un izstrādāt šos pašnoteiktos kritērijus. Cita stratēģija, kas tika izmantota, piemēram, saistībā ar Kipras starptautisko izvērtēšanu (*Williamson/Eiropas Padome*, 2007, 6. nodaļa), paredz jaunatnes politikas izstrādes iespēju aprakstīšanu atbilstoši noteiktiem “ārējiem” kritērijiem. Šīs stratēģijas satvara kritēriji ir tādi kritēriji, kas izriet no ilgas jaunatnes politikas izvērtēšanas pieredzes Eiropas Padomē, proti, tie tiek izvirzīti atkarībā no piemērošanas joma, resursiem, kompetences, koordinācijas, izmaksām, politiskā dzinūļa, decentralizācijas, īstenošanas, grūtībām, debatēm, atšķirīgiem viedokļiem, attīstības un vadības (*Williamson*, 2008, 47). Izmantojot jebkuru no šīm novērtēšanas stratēģijām, tiks noskaidrots vērtīgs sākumpunkts turpmākajai izstrādei un iegūti noderīgi kritēriji jaunatnes politikas starptautiskajai izvērtēšanai. Lai atklātu noteiktas valsts vides stiprās un vājās puses un iespējas, ieinteresēti lasītāji, kā arī Latvijas partneri izvērtēšanas procesā tiek aicināti censties un dažādām situācijām piemērot atšķirīgus “iekšējās” un “ārējās” novērtēšanas kritērijus un perspektīvas.

Galīgais izvērtēšanas rezultāts nevar būt pilnīgs, un tas tika uzsvērts arī dažās diskusijās valsts pārstāvju uzklaušīšanas laikā, kā tas norādīts zemsdvītras piezīmēs un vēlāk pievienotajās piezīmēs. Turklāt ziņojumi, kurus valsts pārstāvju uzklaušīšanas laikā sagatavoja četru darba grupu pārstāvji par izglītību un izglītības sistēmām, darbu ar jauniešiem un sagatavošanu, sociālo iekļaušanu un jaunatnes politikas struktūrām, turpmākās izstrādes procesā ievieš papildu perspektīvas. Pati valsts pārstāvju uzklaušīšana ir nozīmīga platforma izvērtējuma atzinumu veikšanai un diskusijas uzsākšanai valsts mērogā. Šis pasākums parādīja arī to, ka dialogs netiek pabeigts un tajā jāiesaista vēl citi partneri, lai tas kļūtu ilgtspējīgs un efektīvs. No valsts atbildīgajām personām būs atkarīgs, cik labi šī pieredze tiks izmantota, lai tās ietekmi ideālā gadījumā iemūžinātu turpmākā izvērtējumā par to, kā šī brīža situācija ir mainījusies. Tā būtu svarīga atgriezeniskā saite pašreizējam starptautiskās jaunatnes politikas izvērtēšanas procesa formātam. Visbeidzot un paškritiski vērtējot sevi *IRT* jāatzīst, ka arī pēc visa intensīvā darba daudz kas palicis neatklāts. Viens no *IRT* locekļiem kādas diskusijas laikā norādīja: “Mums nebija pieejami tie, kuri nerunā, nejūtas gatavi runāt vai izlēma nerunāt.” Vairāk tēmu un atsevišķu atbildīgo personu iekļaušana izvērtēšanas procesā ir uzdevums, kas rūpīgāk jāapsver pašas procedūras atgriezeniskajā izstrādē.

Dažas no Latvijas jaunatnes politikas stiprajām un vājajām pusēm ziņojumā ir skaidri norādītas kā ieteikumi; ja runa ir par citām, tad, lai tās labāk pamanītu, nepieciešams ziņojumu pārlasīt vēlreiz. Uzmanīgs lasītājs spēs starp rindiņām atklāt daudzas problēmas, kurām nav vieglu un tūlītēju risinājumu. *IRT* ir pārliecināta, ka Latvijas iestādes šo ziņojumu lasīs ar pienācīgu rūpību.

Ieteikumi

1. ieteikums

Tāpēc saskaņā ar priekšlikumiem, kas tika izteikti otrajā pārskatā (*Williamson*, 2008), starptautiskā izvērtēšanas grupa iesaka Latvijā pastiprināti veikt “jauniešu sociālā stāvokļa kritisku analīzi” (turpat, 12) kā jaunatnes politikas pamatu. Demogrāfijas pamatdati, kas pieejami oficiālajā statistikā, ir jāintegrē un jāpapildina, veicot mērķtiecīgu un uz problēmu orientētu izpēti, lai politikas veidošana būtu regulāri nodrošināta ar būtiskāko informāciju un zināšanām par jauniešu dzīvi Latvijā, kā arī par viņu vajadzībām un problēmām.

2. ieteikums

IRT mudina Latvijas iestādes sekmēt valsts jaunatnes politikas struktūru apvienošanu, lai veicinātu nepārtrauktību un novērstu dublēšanos, papildu birokrātiskas struktūras un konkurenci. Starpnozaru grupas uzdevums varētu būt, pamatojoties uz konstatētajiem steidzamajiem jautājumiem, izstrādāt stratēģijas dokumentu un rīcības plānu, kuru pēc tam apstiprinātu valdība. Šim dokumentam jāietver visas attiecīgās atbildīgās puses (valsts, reģionālās un vietējās iestādes, NVO, ar jaunatni saistīto jautājumu izpēti veicēji u. c.), jāierosina pienākumu dalīšana, nosakot izpildāmus mērķus un ietekmi uz budžetu. Kopumā ir jāturpina jaunatnes politikas izstrāde, līdz to galvenokārt noteiks šīs politikas saturs, nevis iestādes vai atbildīgās puses.

3. ieteikums

IRT ir radies priekšstats, ka pašreizējo jaunatnes politikas budžeta plānošanas praksi raksturo dažādu valsts pārvaldes struktūru izteiktas individuālas prioritātes. Ņemot vērā to, ka jaunatnes politika ir transversāla tēma, *IRT* mudina iesaistītās atbildīgās puses atkārtoti izvērtēt savas prioritātes un tās vairāk pielāgot jauniešu vajadzībām. Ja saskaņota budžeta plānošana būtu iespējama kopējā valsts finansējuma sistēmā, tas varētu īpaši uzlabot jauniešu politikas horizontālo dimensiju, kas attiecas uz jaunatnes sociālekonomiskā pilsoniskuma kvalitāti Latvijā.

4. ieteikums

Starptautiskajai izvērtēšanas grupai radās iespaids, ka liela daļa no stratēģijas dokumentiem, kas tiešā vai netiešā veidā sniedz norādījumus attiecībā uz jaunatnes politiku (piemēram, 2002. gada Valsts jaunatnes politikas koncepcija, 2005.–2009. gada Valsts jaunatnes politikas programma, Valsts norādījumi par kultūras politiku 2006.–2015. gadam, Nacionālā programma „Kultūra 2010” u. c.), to īstenošana un turpmākā uzraudzība ir liels izaicinājums. Nākotnē varētu būt ieteicams apsvērt iespēju izstrādāt tikai vienu stratēģijas dokumentu, kas aptvertu dažādu ministriju pieredzi jaunatnes jomā. Šim nolūkam varētu kalpot šāds juridiskais dokuments vai iepriekšminētais kopējais rīcības plāns. Jebkurā gadījumā būtu jānosaka saistība starp vispārējiem tiesību aktiem un jaunatnes politikas praksi.

5. ieteikums

IRT atbalsta Nacionālajā ziņojumā noteiktos jaunatnes politikas principus un mudina Latvijas iestādes arī turpmāk atbilstoši orientēt savu jaunatnes politiku. Taču starptautiskajā izvērtējumā īpaši norādīts, ka jaunatnes politikas izstrādes atgriezeniskajai dimensijai un

profesionalizācijai būs nepieciešami papildu centieni, lai radītu pamatu ilgtspējīgiem uzlabojumiem.

6. ieteikums

Nemot vērā jaunatnes politikas īstenošanas sarežģīto un bieži vien acīmredzami pagaidu stāvokli, kas tika novērots, apmeklējot abus reģionus, *IRT* var tikai mudināt valsts iestādes veicināt situācijas uzlabošanu, pārskatot budžeta politiku un, piemēram, saistot jaunatnes politikas obligātos standartus ar piešķirto pamata finansējumu. Pretējā gadījumā, tā kā dramatiski trūkst finansējuma, nav gaidāma augšupvērsta attīstība un pastāv risks, ka vietējā reālā situācija varētu apdraudēt Latvijas jaunatnes politikas vienlīdzīgu iespēju principa īstenošanu.

7. ieteikums

Ir jāprecizē jaunatnes lietu koordinators kā svarīgu jaunatnes politikas vidutāju un „reģionālo jaunatnes politikas centru” vadītāju nozīmi un statusu. *IRT* ir zināms tas, ka šis salīdzinoši jaunais amats joprojām ir izveides procesā, taču, lai panāktu atbilstošu identifikējamību, Latvijas iestādes tiek mudinātas stingri noteikt tā darba aprakstu.

8. ieteikums

IRT mudina atbildīgos par Latvijas jaunatnes politiku pārdomāti izmantot starptautiskajā praksē gūtos labākos praktiskos risinājumus un pieredzi attiecībā uz jaunatnes un jaunatnes NVO līdzdalību politikas izstrādē un kā vienlīdzīgiem partneriem – lēmumu pieņemšanā. Noteikti ir jāizskaidro un jāuzlabo dažādas iespējas attiecībā uz šādu līdzdalību. Pašlaik tās ietekme ir neskaidra, daļēji tāpēc, ka Latvijas jaunatnes politikas veidotāju intereses daļēji sakrīt. Turpmākajā procesā uz tam jāpievērš galvenā vērība.

9. ieteikums

Lai garantētu jaunatnes NVO pamatstruktūru izdzīvošanu, *IRT* iesaka steidzami izvērtēt tādu galveno sponsoru kā Bērnu un ģimenes lietu ministrija finansēšanas politikas praktisko saistību ar jaunatnes NVO vidi valstī. Ir jāatzīst, ka nemitīga finansiālo jautājumu klātbūtne atsevišķu personu un organizācijas darbības spējas noteikšanā ir viens no virzītājspēkiem arī NVO sektorā. Latvijas Jaunatnes padome tiek mudināta aktīvi iesaistīt vairāk jaunatnes NVO un palielināt savu locekļu skaitu, jo tas stiprinātu tās pozīciju sarunās visos līmeņos.

10. ieteikums

Obligātās izglītības ieguves laika pagarināšanai var būt daudz priekšrocību, bet *IRT* iesaka precīzāk izskaidrot, kas ir šāda noteikuma pamatā, tādējādi rūpīgāk izvērtējot plusus un mīnus un izveidojot reālistisku atbildīgo pušu izmaksu, ieguvumu un pienākumu diagrammu.

11. ieteikums

Vispārējās obligātās izglītības reforma Latvijā sava apmēra dēļ ir daudzējādā ziņā apdraudēta, un *IRT* iesaka Latvijas iestādēm vispārējās izglītības sistēmas reformu turpināt ļoti uzmanīgi. Dažas no vispārējās izglītības reformas problēmām, par kurām *IRT* varēja pārliecināties savu apmeklējumu laikā Latvijā, ir šādas: ievērojamais neapmeklēto nodarbību un atskaitīto

audzēkņu skaits, izglītības iestāžu beidzēju polarizēšanās, izglītības pieejamības samazināšanās vietējā mērogā nepieciešamo infrastruktūras reformu dēļ, pedagoga profesijas nepievilcīgums un neapmierinošā politika un aprīkojums attiecībā uz skolēniem ar invaliditāti.

12. ieteikums

IRT nav pārliecināta, ka nesenā mazākumtautību izglītības reforma radījusi ideālus apstākļus lielās krievu tautības iedzīvotāju daļas integrācijai valstī. *IRT* ir radies iespaids, ka reforma īstenota bez vajadzīgā dialoga sabiedrībā un neparedzot pietiekami daudz laika, lai pedagogi pielāgotos jaunajām prasībām. Saskaņā ar starptautiskās sabiedrības novērotāju viedokli *IRT* nākas mudināt Latvijas iestādes reformu turpināt ļoti uzmanīgi un nepārtraukti vērot tās ietekmi uz to, kā tā ietekmē valodu mācības, vienlīdzīgas iespējas gūt izglītību un sociālo integrāciju. Turklāt *IRT* aicina Latvijas iestādes uz klausīt konstruktīvus ieteikumus, kurus izsaka daudzas neieinteresētas personas valstī, attiecībā uz krievu valodas sekundāro statusu. Valsts īpašās ģeogrāfiskās atrašanās vietas un ekonomikas orientācijas potenciāla neatspoguļošana valodas politikā nozīmē to, ka visi Latvijas pilsoņi zaudē iespēju gūt labumu no vienas no lielākajām valsts konkurences priekšrocībām.

13. ieteikums

IRT piekrīt Latvijas iestāžu paustajām bažām attiecībā uz profesionālās izglītības zemo prestižu, kvalitāti un efektivitāti un atzīst nepieciešamību steidzami risināt šo situāciju. Taču maz ticams, ka ir iespējami steidzami risinājumi, un tādus nevajadzētu gaidīt, jo darba tirgus vai arodizglītības sistēmas pārveidošanai būs nepieciešams laiks. Būs vajadzīga ciešāka iesaistīto pušu sadarbība un saturīgs dialogs. Ja ir iespējams vienoties par profesionālās sagatavošanas sistēmas nozīmīgumu, šķiet, ka tās izveidei būs nepieciešama abu pušu finansiāla piekāpšanās un nestie upuri nodokļa samazinājumu, kā arī ieguldījumu veidā. Tomēr *IRT* iesaka Latvijas iestādēm rast pagaidu, bet steidzamu risinājumu tiem jauniešiem, kuri ir atkarīgi no profesionālās izglītības, jo tiem nav iespējas vai līdzekļu, lai nodotos ilgstošai izglītības apguvei. Tiem jauniešiem, kuri pēc izglītības iestādes beigšanas nav ieguvuši kvalifikāciju, nav atbilstošu iespēju dzīvēt ne Latvijā, ne Eiropā.

14. ieteikums

IRT saprot, ka to jauniešu skaits, kuri vēlas iegūt augstāko izglītību, nepārtraukti pieaug un ka to ar bažām vēro Latvijas iestādes, un tas atspoguļo izglītības augsto vērtību sabiedrībā, kā arī neakadēmiskās profesionālās izglītības zemo statusu un sliktu kvalitāti. Šī tendence sistēmai rada problēmas, kuras iespējams atrisināt tikai ar vispusīgas reformas palīdzību, kas ietver visu izglītības iespēju klāstu. Kvalitātes sistēma nozīmē to, ka neatrisināto izglītības jautājumu skaits ir minimāls. Tajā pašā laikā tā ļaus gan turpināt saņemt augstāko izglītību arī arodizglītības programmu beidzējiem, gan arī ļaus cilvēkam mainīt savu [profesionālo] orientāciju. Tā kā pašreiz savs profesionālais apvārnis ievērojami ir jāsašaurina jau 16 gadu vecumā, ir ļoti grūti sniegt efektīvas profesionālās konsultācijas skolu vai specializēto iestāžu dienestos. Brīdinājumi attiecībā uz krievu valodas nozīmes mazināšanu vispārējā izglītībā attiecas arī uz augstāko izglītību.

15. ieteikums

IRT ierosina visām pusēm, kas iesaistītas jaunatnes politikas izstrādē Latvijā, apspriest pašreiz Latvijā piedāvāto jaunatnes ārpuskolas nodarbību priekšrocības un trūkumus, lai optimizētu

pieejamo struktūru mijiedarbību un jaunatnes neformālās izglītības starptautisko standartu ieviešanas nepieciešamību. Turklāt tās varētu apsvērt iespēju uzaicināt starptautiskos ekspertus, lai tie piedalās šajā procesā. To varētu darīt, piemēram, saistībā ar Eiropas Padomes īstermiņa jaunatnes politikas konsultatīvo misiju, kurā galvenā uzmanība nepārprotami pievērsta darbam ar jaunatni un neformālajai izglītībai. Turklāt *IRT* ir pārliecināta, ka uzlabotu Latvijas ārpuskolas izglītības versiju varētu popularizēt visā Eiropā kā labāko praktisko risinājumu piemēru.

16. ieteikums

IRT augstu vērtē tās jaunsardzes nodarbības, kas nav militāras, un jo īpaši šīs organizācijas ieguldījumu to nelabvēlīgo jauniešu integrācijā, kas citādi neiesaistītos parastajās jaunatnei piedāvātajās nodarbībās. *IRT* mudina Latvijas jaunatnes NVO atzīt šī darba vērtību un censties sadarboties, kur, kā šķiet, tas varētu būt iespējams daļēji atbilstošo darbības programmu un principu dēļ.

17. ieteikums

IRT lūdz Latvijas iestādēm nodrošināt to, lai sievietes nenonāktu neizdevīgā situācijā attiecībā uz nodarbinātību un darba aizsardzību kopumā un īpaši attiecībā uz savu atgriešanos darbā pēc dzemdību un bērna kopšanas atvaļinājuma. Bērnu aprūpes un pirmsskolas iestāžu pieejamība ir priekšnoteikums tam, lai sievietēm būtu vienlīdzīgas nodarbinātības iespējas, un šajā jomā nepieciešami papildu uzlabojumi.

18. ieteikums

Bērnu un jauniešu aizsardzība no kaitīgas darba pieredzes ir būtisks mūsdienu sabiedrības sasniegums. Šī iemesla dēļ *IRT* uzskata, ka ir rūpīgi jāizpēta iemesli, kāpēc Latvijā ir tik populāra bērnu no 13 gadu vecuma nepilnas slodzes nodarbinātība vasarā. Bērnu darbu tradicionāli veic „upurī” no materiāli nenodrošinātām ģimenēm un mājsaimniecībām; Latvijas iestādēm tiek ieteikts pārliecināties par to, vai bērnu un jauniešu motivācija vasarā strādāt nav saistīta ar nabadzību. Arī valsts bažas par to, ka bērniem, kuru vecāki strādā, vasarās trūkst nodarbību, nav atbilstošs iemesls šādas sistēmas izveidošanai. Turklāt, ņemot vērā to, ka aizvien vairāk jauniešu izglītību iegūst līdz 18 vai 19 gadu vecumam, nav acīmredzama iemesla, kādēļ viņiem vajadzētu sākt uzkrāt darba pieredzi jau 13 gadu vecumā. Tā vietā būtu jāizpēta iespēja organizēt alternatīvus brīvprātīgā darba veidus bez tieša finansiāla stimula. Tādā gadījumā no līdzekļiem, kas tiek tērēti, lai finansētu nodarbinātību vasarā, tiešā veidā labumu varētu gūt jaunieši no nelabvēlīgām ģimenēm un šīs ģimenes. *IRT* ierosina pamatīgi un vispusīgi apspriest šos sarežģītos un dažkārt diezgan emocionālos jautājumus.

19. ieteikums

IRT iesaka jaunatnei atbilstošu veselības aprūpes pakalpojumu izveidē rūpīgāk ņemt vērā jauniešu faktiskās vajadzības. Lai nodrošinātu viņiem nepieciešamo konfidencialitāti un brīvību izvēlēties sev vēlamu ārstu, jāuzlabo sistēmas elastīgums un pieejamība, kā arī jāpilda solījums par diskrētumu. Piemēram, daži no papildu pakalpojumiem varētu būt aktīva konsultēšana ar dzimumu līdztiesību saistītos jautājumos, kā arī anonīmie veselības aprūpes pakalpojumi tādās iestādēs, kuras bieži un katru dienu apmeklē jaunieši, piemēram, skolās. Kā piemērs būtu jāizmanto starptautiskā pieredze un standarti jauniešu konsultēšanas jomā. Turklāt, ņemot vērā kopumā zemo veselības aprūpes pakalpojumu nodrošināšanas līmeni, ir

jāizskaidro, kāds ir jaunatnei atbilstošu veselības aprūpes pakalpojumu statusu kopējā pakalpojumu klāstā.

20. ieteikums

Ņemot vērā to, ka arī Latvijā samazinās vecums, kurā tiek uzsāktas dzimumattiecības, un pastāvošos seksuāli transmisīvo infekciju draudus, *IRT* uzskata, ka būtiski jāuzlabo jauniešu dzimumaudzināšana skolās un ārpus tām. Ar atbildību veicot dzimumaudzināšanu, tiek sniegta jaunākā informācija, zināšanas un padomi un tajā pašā laikā – veicināta atbildība, kompetence un iecietība pret atšķirīgu seksuālo orientāciju.

21. ieteikums

IRT pilnībā pievienojas par jaunatnes politiku Latvijā atbildīgo personu bažām attiecībā uz jauniešu neaizsargātību pret narkotiku un citu vielu lietošanu. Īpaši jau masveida dzeršanas problēmai nepieciešams rast tādus steidzamus un efektīvus politiskos risinājumus, ar kuru palīdzību varētu atrisināt arī ar to saistītos dzinuma un nabadzības jautājumus. Pasākumi varētu ietvert gan pozitīva, veselīga dzīvesveida aktīvu veicināšanu, gan izpēti par dzeršanas un alkoholisma konkrētu sociālvēsturisko izcelsmi un tradīcijām postpadomju sabiedrībā, kā arī jauniešu mudināšanu uz pārmērīgas alkohola lietošanas rituāliem ikdienā. Abu veidu pasākumi varētu palīdzēt noteikt problēmas iespējamus cēloņus un risinājumus.

22. ieteikums

IRT priecājas par Latvijas iniciatīvu stiprināt sporta un veselības nozares sadarbību, lai mazāks kļūtu liekā svara, aptaukošanās un citi ar veselību saistītie riska veidi. Varētu būt lietderīga ciešāka sadarbība ar citām ministrijām (piemēram, ar Bērnu un ģimenes lietu ministriju), lai pilnībā izmantoti iespējas, ko sniedz ES programma “Jaunatne darbībā” un citi ES līdzekļi.

23. ieteikums

IRT iesaka Bērnu un ģimenes lietu ministrijā simboliski uzsvērt jaunatnes papildprogrammu, piemēram, pielāgojot ministrijas nosaukumu. *IRT* turklāt uzskata, ka, ņemot vērā tādus kritiskus politikas jautājumus kā to, ka jauniešiem bieži ir tikai viens no vecākiem, trūkst bērnu aprūpes iestādes vai to, ka jaunieši vecāku emigrācijas dēļ dzīvo bez uzraudzības, jaunatnes programma ar lielāku noteiktību jāiestrādā jau izveidoto ģimenes atbalsta politikas struktūru darba kārtībā.

24. ieteikums

IRT pozitīvi pārsteidza darbs, ko veic tās tiesību aizsardzības iestādes, kas strādā ar jauniešiem: probācijas dienests, ieslodzījumu vietu pārvalde un policija. Šī prakse ir attīstības sākumstadijā, un šo iestāžu resursi ir ierobežoti, bet to izvirzītie uzdevumi ir pelnījuši spēcīgu politisko atbalstu: apņemšanās veikt profilaksi, pasākumu un programmu uzlabošana gan sabiedrībā, gan ieslodzījumā un nepieciešamība sadarboties ar sociālajiem dienestiem, skolām un vecāku organizācijām. Iespējams, nākamais solis procesā, kas jau tagad ir pelnījis atzinību, būtu skaidrāka jaunatnes likumpārkāpumu profilakses stratēģija, ko atbalstītu budžeta pozīcija un centieni izmantot pieredzi un zināšanas, kas rodamas pilsoniskajā sabiedrībā.

25. ieteikums

IRT mudina visas šajā konkrētajā jaunatnes līdzdalības veidā iesaistītās puses pamatoti un godīgi izvērtēt šādus galvenos pamatjautājumus: kāda ir paredzētā galvenā mācīšanās ievirze; vai tā ir faktiskā līdzdalība vai līderība, vai palīdzība, vai tikai „nodarbe”. Visi šie četri izglītības mērķi ir pieļaujami, bet to sasniegšanai, iespējams, nepieciešamas atšķirīgas pieejas un iespējas.

26. ieteikums

IRT iesaka izveidot oficiālu platformu skolēnu parlamentu un pašpārvalžu lēmumu izmantošanai jauniešu viedokļu apkopošanas un izskatīšanas procesā valsts mērogā. Būtu jānodrošina iespēja, lai jauniešu iniciatīvas, viedokļi un demokrātiskie lēmumi nonāktu “vertikālajos kanālos” un lai politikas veidotāji tos uztvertu kā līdzekļus politiskas līdzdalības un demokratizācijas veicināšanai un sekmētu to, ka politikas izstrādē tiktu ņemtas vērā jauniešu intereses. Šāda platforma varētu būt nacionālais jaunatnes parlaments, kas nodrošinātu nepieciešamo sabiedrības uzmanību. Pārmaiņus varētu izmantot tādas struktūras kā Latvijas Jaunatnes sammits vai plānoti jaunatnes forumi. Kopumā *IRT* uzskata, ka Latvijas jaunatnes politika iegūtu no šādām struktūrām, jo tajā vairāk tiktu ņemtas vērā jauniešu intereses.

27. ieteikums

IRT aicina Latvijas jaunatnes politikā iesaistītās personas maksimāli efektīvi izmantot šī “novēlotā starta” sniegtās priekšrocības, lai ātri iegūtu informāciju jaunatnes lietās, izmantotu labas un radošas idejas un drīz sasniegtu Eiropas vidējo līmeni. Jaunatnes informācijas centri visos reģionālajos centros, kas, iespējams, būtu piesaistīti jau esošām struktūrām, varētu darboties kā sākumposma jaunatnes informācijas mezgli un papildināt tiešsaistes piedāvājumu, kas pašlaik tiek veidots un paplašināts.

28. ieteikums

IRT iesaka Latvijas iestādēm izpētīt tās uz jauniešiem vērstās politikas iezīmes, kas veicina polarizēšanos. Politikas procesam nāktu par labu tas, ja pastāvīgi izvērtētu rezultātus attiecībā uz to (dez-)integrācijas spējām. Īpaši jau līdzdalības jomā, kas ir jaunatnes politikas galvenā prioritāte, valsts ir atbildīga par to, lai tiktu nodrošināti apstākļi jaunatnes apvienību un NVO attīstībai un izdzīvošanai. Tas, vai tiks turpināta pilsoniskās sabiedrības programmas īstenošana, kas aizsākās ar valsts neatkarības atjaunošanu, daudzējādā ziņā būs atkarīgs no pieejamā pamatfunkciju finansējuma.

29. ieteikums

IRT uzskata, ka Latvijas jaunatnes politika daudz iegūtu, ja visās pamatjomās lielāku uzmanību pievērstu dzimumu līdztiesības jautājumiem. It īpaši turpmāk jāuzlabo (jaunu) sieviešu un māšu situācija Latvijā neatkarīgi no tā, vai tas skar sievietes, kas strādā, vientuļās mātes vai strādājošos vecākus. Politikas nostādnēs būtu jāizmanto ievērojamais darbs, kas paveikts citur Eiropā un ar Eiropas iestāžu palīdzību attiecībā uz dzimumu līdztiesību izglītības un audzināšanas iestāžu sistēmā un integrētu pieeju dzimumu līdztiesības īstenošanai darba vietā/sabiedrībā.

30. ieteikums

Lai iegūtu trūkstošās zināšanas un informāciju, *IRT* iesaka īstenot mērķtiecīgu izpēti par nabadzības un sociālās atstumtības jautājumiem un to ietekmi uz [bērnu] uzaugšanu Latvijā. Ņemot vērā daudzās problēmas, prioritātes jānosaka, pamatojoties uz sadarbību vismaz starp Bērnu un ģimenes lietu ministriju, Labklājības ministriju, Izglītības un zinātnes ministriju un Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministriju, tā, lai pienācīgi tiktu ievērots tas, ka šī politikas jomas ir horizontāla. Turklāt, lai saskaņotu savus centienus ar attiecīgajām izpētes un finansēšanas struktūrām, kas pieejamas ārpus valsts, Latvijas iestādēm vajadzētu būt labi informētām, lai izmantotu starptautiskās kampaņas, kas veicina noteiktus sociālās iekļaušanas aspektus.

31. ieteikums

IRT mudina Latvijas politikas veidotājus un tos, kuru profesionālā darbība ir saistīta ar jaunatnes politiku, uzņemties pienākumu radīt jauniešiem tādas apstākļus, lai tie spētu objektīvi pārdzīvot savas seksuālās identitātes meklējumu grūto procesu. Tiek ieteikts apkarot jebkāda veida neiecietību un aktīvi strādāt, lai mainītu sabiedrības mentalitāti attiecībā pret seksuālajām minoritātēm un novērstu to izstumšanu.

32. ieteikums

IRT iesaka izveidot saikni starp jaunatnes politikas programmu un plašāku reģionālās (ekonomikas) attīstības stratēģiju, kas jauniešiem procesā ārkārtīgi palīdzētu. Pamatojoties uz pētījumu, jānosaka un jānorāda jaunatnes sociālekonomiskā pilsoniskuma teritoriālā nevienlīdzība, lai veiktu atbilstošus politikas pasākumus.

33. ieteikums

IRT uzskata, ka pētniecības kapacitāte attiecībā uz jaunatnes politikas izstrādi nav pietiekami novērtēta un būtu jāpastiprina. Lai veicinātu uz pierādījumiem balstītu jaunatnes politiku, *IRT* iesaka izmantot zināšanas, kādas ir ar jaunatni saistīto jautājumu izpētes veicējiem Latvijā, aicinot viņus piedalīties komitejās un izstrādājot aktīvi un regulāri īstenotu ar jaunatni saistīto jautājumu pētniecības finansēšanas politiku. Šādā veidā ar jaunatni saistīto jautājumu izpēti varētu kļūt arī par vispusīgas jaunatnes informācijas stratēģijas daļu. Tajā pašā laikā Latvijas iestādēm tiek ieteikts izmantot priekšrocības, ko sniedz citās ministrijās un valsts iestādēs pieejamās zināšanas un resursi attiecībā uz jauniešu situāciju valstī.

34. ieteikums

IRT uzskata, ka Latvijā jau esošās lieliskās ārpusskolas nodarbību struktūras jāpapildina ar tādu alternatīvu pieeju darbam ar jauniešiem, kam būtu izteiktākas neformālās iezīmes. Tā kā šī pieeja paredzētu papildu vērsanos pie nelabvēlīgiem jauniešiem, kurus citādi valsts atbalsts nerasniedz, tad tai vajadzētu būt izteikti orientētai uz sociālo integrāciju, nepieļaujot nelabvēlīgu jauniešu vidošanos. Visbeidzot, pieeju daudzveidība darbam ar jauniešiem Latvijā gan kvantitatīvi, gan kvalitatīvi veicinātu jauniešu iesaistīšanos.

35. ieteikums

IRT mudina Latvijas iestādes veicināt apmācības profesionalizāciju, kā arī uzlabot darbā ar jaunatni iesaistīto personu darba apstākļus. Kopēja metodoloģija, profesionālā izaugsme un regulāra kvalifikācijas celšana, uztraudzība un kvalitātes standarti, kas ietver finansiālas

garantijas, ir daži no nepieciešamajiem elementiem profesionālā darba ar jaunatni sistēmā. Ilgtermiņā Latvijas iestādēm būs jānodrošina arī tas, lai darbs ar jauniešiem tiktu veikts visās apdzīvotajās vietās.

36. ieteikums

IRT uzskata, ka Latvijas jaunatnes politika būtu ieguvēja, ja tā īstenotu informācijas par pieredzi, metodēm un rezultātiem, kas gūti, īstenojot jaunatnes politikas programmu un veicot ar to saistītās aktivitātes, savākšanas, izvērtēšanas un izplatīšanas stratēģiju. Lai pilnībā izmantotu pieejamās zināšanas, šādai stratēģijai vienlīdz jāietver gan darbā ar jaunatni iesaistītās personas, gan politikas veidotāji, kā arī ar jaunatni saistīto jautājumu izpēti veicēji un attiecīgo profesiju pārstāvji. Pozitīva blakusiedarbība varētu būt aizvien pieaugošā informētība par kopējiem jautājumiem un konkrētākas jaunatnes politikas programmas noteikšana kopumā. Visbeidzot, šai stratēģijai būtu jāietver ieinteresētās starptautiskās sabiedrības uzaicināšana vērot labākos praktiskos risinājumus Latvijas jaunatnes politikā un no tiem mācīties.

37. ieteikums

IRT iesaka paplašināt pagaidām galvenokārt ģeogrāfiskās, kultūras un vēstures prioritātes jaunatnes politikas sadarbības veidošanā. Ja runa ir par tādu mazu valsti kā Latvija, papildu sadarbības iespēju izpētīšana, balstoties uz būtiskām tēmām, varētu nākt par labu valsts jaunatnes politikas izstrādei un tajā pašā laikā palīdzēt uzlabot pieeju sadarbībai ārpus Baltijas jūras valstu un Ziemeļvalstu reģiona.

38. ieteikums

IRT uzskata, ka Latvijas iestādēm būtu ļoti ieteicams būt atvērtām pret starptautiskās kampaņas aktualizētajiem jautājumiem un iesaistīties to risināšanā. Šīs kampaņas ir labi apdomāti politikas instrumenti; tās tiek uzsāktas ar skaidru nolūku un precīzi norādā uz dažkārt satraucošām vai stabilām tendencēm Eiropas sabiedrībā. Ilgtermiņā nepiedalīšanās izveidotajās programmās un vienaldzība pret tendencēm Eiropā ne tikai kaitēs Latvijas jaunatnes politikas kvalitātei un tās starptautiskajam statusam, bet arī liegs Latvijas sabiedrībai kopumā iespēju piedalīties svarīgos modernizācijas procesos. *IRT* ir pārliecināta, ka Latvijas iestādes sapratīs šīs bažas un turpinās ievērot savu kopumā stingro apņemšanos līdzdarboties, lai Eiropā veidotu vidi, kurā valdītu iecietība, daudzveidība un līdztiesība.

Avoti

Atsauces

Akadēmisko programmu aģentūra. *Higher Education in Latvia*. Studiju programmas, ko Latvijā piedāvā svešvalodu apguvei. Rīga: APA, 2007.

Aidukaite, Jolanta. *The emergence of the post-socialist welfare state – the case of the Baltic States: Estonia, Latvia and Lithuania*. Stockholm: Södertörns Högskola, 2004.

Allmendinger, Jutta. *Educational Systems and Labour Market Outcomes*. *European Sociological Review*, 5, 1989, 231–250.

Bendit, René. *What can European comparative youth research do for youth policy? The role of science in youth policy consultation*. Publicēts: *Forum 21, European Journal on Youth Policy*. Nr. 9, 6/2007.

Bentley, Tom. *Learning beyond the classroom. Education for a changing world*. London: Routledge, 1998.

Berryman, Sue E. *Hidden challenges to education systems in transition countries*. Washington: The World Bank, 2000.

Bowyer, Jonathan. *Bridges for recognition. Promoting recognition of youth work across Europe*. Brussels: SALTO-YOUTH Inclusion Resource Centre, 2005.

Bradley, Harriet/van Hoof, Jacques (eds.) *Young people in Europe. Labour markets and citizenship*. Bristol: The Policy Press, 2005.

Latvijas Centrālā statistikas pārvalde. *Demogrāfija 2006: statistisko datu krājums*. Rīga: 2006.

Latvijas Centrālā statistikas pārvalde. *Bērni Latvijā*. Rīga: 2006.

Chisholm, Lynne. *Advanced Training for Trainers in Europe (ATTE). Pilot course under the Council of Europe and the European Commission Youth Worker Training Partnership Programme 2001–2003, Vol. 2. External evaluation. Final report*. Līdzautori: Bryony Hoskins, Marianne Søgaard Sorensen, Leif Moos, Ib Jensen. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2006.

Colley, Helen/Boetzelen, Philip/Hoskins, Bryony/Parveva, Teodora (eds.) *Social inclusion and young people: breaking down the barriers*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2007.

Eiropas Padome. *Alvaro Hila Roblesa [Alvaro Gil-Robles], cilvēktiesību komisāra, ziņojums par vizīti Latvijā 2003. gada 5.–8. oktobrī Ministru komitejai un Parlamentārajai asamblejai*. CommDH(2004)3.

Eiropas Padome. *Memorands Latvijas valdībai*. Eiropas Padomes cilvēktiesību komisāra 2003. gada rekomendāciju izpildīšanas progresu novērtējums. Ministru komitejai un Parlamentārajai asamblejai. CommDH(2007)9.

Dreifelds, Juris. *Latvia in transition*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

du Bois-Reymond, Manuela. *Study on the links between formal and non-formal education*. Strasbourg: Directorate of Youth and Sport of the Council of Europe, 2003.

Eder, Klaus. The two faces of Europeanization. Synchronizing a Europe moving at varying speeds. *Time & Society*, 13, 89–107, 2004.

Ehin, Piret. Political support in the Baltic States, 1993–2004. *Journal of Baltic Studies*, 38, 1, 1–20, 2007.

Eiropas Komisija. A new Impetus for European youth. *European Commission White Paper*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2002.

Eiropas Komisija. *Joint report on social protection and social inclusion*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2007.

Eiropas Dzīves un darba apstākļu uzlabošanas fonds. *Youth and Work*. Pieejams: <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2006/100/en/1/ef06100en.pdf>. Izgūts: 26.11.2007.

Eiropas Kopienu Statistikas birojs. Europe in figures. *Eiropas Kopienu Statistikas biroja gadagrāmata par 2006.–2007. gadu*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2007.

Galbreath, David J. European integration through democratic consolidation: Latvia in the context of minority rights. *Journal of Contemporary European Studies*, Vol. 14, Nr. 1, 69–87, 2006.

Garcia López, Miguel Angel (eds.) *Advanced Training for Trainers in Europe*, Vol. 1, Curriculum description. Strasbourg: Council of Europe, 2005.

Graudiņš, Raimonds. *Latvia: Overview of the national situation. Welfare and values in Europe: Transitions related to religion, minorities and gender (WaVE)*. Pieejams: www.waveproject.org/output/WaVE%20State%20of%20the%20Art%20Part%20B.4%20Latvia.pdf. Izgūts: 28.12. 2007.

Hall, Tom/Williamson, Howard. *Citizenship and community*. Leicester: National Youth Agency, 1999.

Hart, Roger A. *Children's participation: from tokenism to citizenship*. Florence: UNICEF International Child Development Centre, 1992.

Hibell, Björn /Andersson, Barbro/Bjarnason, Thoroddur/Ahlström, Salme/ Balakireva, Olga/Kokkevi, Anna/Morgan, Mark. *The ESPAD report*. Alcohol and other drug use among students in 35 European countries. The Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs, Council of Europe, Co-operation Group to Combat Drug Abuse and Illicit Trafficking in Drugs (Pompidou Group), 2004.

Hogan-Brun, Gabrielle. At the interface of language ideology and practice: the public discourse surrounding the 2004 education reform in Latvia. *Language Policy* 5: 313–333, 2006.

Hughes, James. 'Exit' in deeply divided societies: regimes of discrimination in Estonia and Latvia and the potential for Russophone migration. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 43, Nr. 4, 739–762, 2005.

Ivlevs, Tom. *The role of ethnic discrimination in migration from Eastern Europe*. Leverhulme Centre for Research on Globalisation and Economic Policy. Pieejams: http://www.gep.org.uk/shared/shared_levppublications/research_media_briefings/RPMB_0711_05_ethnic_discrimination.pdf. Izgūts: 4.12.2007.

Jasiukaityte, Vaida/Reiter, Herwig. *Youth policy in transformation*. Lietuvas jaunatnes politikas izvērtējums. Vilnius: State Council for Youth Affairs, 2002.

Jasiukaityte, Vaida/Reiter, Herwig. Jugendpolitik in Ländern des Übergangs – welchen Beitrag kann sie zur Zivilgesellschaft in Europa leisten? Otten, Hendrik/Lauritzen, Peter (eds.) *Jugendarbeit und Jugendpolitik in Europa*. Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften, 181–193, 2004.

Kovacheva, Siyka. Flexibilisation of youth transitions in Central and Eastern Europe. *Young* 9, 41–60, 2001.

Krūma, Kristīne. Checks and balances in Latvian nationality policies: National agendas and international frameworks. Bauböck, Rainer/Perchinig, Bernhard/Sievers, Wiebke (eds.), *Citizenship policies in the New Europe*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 63–88, 2007.

Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija. *Jauniešu sociālās un politiskās darbības izpēte*. Nobeiguma ziņojums. Rīga, 2007.

Lāce, Taņa. *Tackling child poverty and promoting social inclusion of children. A study of national policies. Latvia*. Pieejams: http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/experts_reports/latvia_1_2007_en.pdf. Izgūts: 14.12.2007.

Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs (2002), *The situation of Roma in Latvia*. Rīga, 2002, pieejams http://www.humanrights.org.lv/upload_file/situation_of_roma.pdf. Izgūts: 14.12.2007.

Lauritzen, Peter. Jugendforschung und Jugendpolitik – zum Beratungsbedarf auf europäischer Ebene. Otten, Hendrik/Lauritzen, Peter (eds.), *Jugendarbeit und Jugendpolitik in Europa*. Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften, 151–162, 2004.

Lauritzen, Peter. *Defining youth work*, 2006. Pieejams: <http://www.nonformality.org/index.php/2006/06/defining-youth-work>. Izgūts: 22.11.2007.

Lukašinska, Inga. *Street children in Latvia: problems and solutions*. The Soros Foundation Latvia. Nordik Publishing House, 2002. Pieejams: <http://www.policy.lv/index.php?id=102467&lang=en>. Izgūts: 28.11.2007.

-
- Matthews, Mervyn. *Education in the Soviet Union*. London: George Allen & Unwin, 1982.
- Milmeister, Marianne/Williamson, Howard (eds.) *Dialogues and Networks: Organising exchanges between youth field actors*. Luxembourg: Editions Phi, 2006.
- Bērnu un ģimenes lietu ministrija. *Nacionālais ziņojums par jaunatnes politiku Latvijā 2007. gadā*. Ziņojuma projekts saņemts 14.07.2007.
- Latvijas Republikas Aizsardzības ministrija. *Ziņojums par valsts aizsardzības politiku un Nacionālo bruņoto spēku attīstību*. Rīga, 2004.
- Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija. *Latvijas ekonomikas attīstība*. Rīga, 2007.
- Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija. *Nacionālais ziņojums "Izglītība un apmācība 2010"*. Rīga, 2007.
- Latvijas Republikas Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrija. *Latvijas Nacionālās attīstības plāns 2007.–2013. gadam*. Rīga: Jelgavas tipogrāfija, 2006.
- Latvijas Republikas Labklājības ministrija. *Sociālais ziņojums par 2006. gadu*. Rīga, 2007.
- Mitrofanovs, Mirosłavs u. c. *The last prisoners of the cold war. The stateless people of Latvia in their own words*. Rīga: Averti-R, 2006.
- Muižnieks, Nils. *Latvian-Russian relations: domestic and international dimensions*. Latvijas Universitāte, 2006.
- Nurse, Lyudmila A./CoE. *Youth Policy in Lithuania*. Report by the International Team of Experts. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2003.
- Ozoliņš, Uldis. The impact of European accession upon language policy in the Baltic States. *Language Policy* 2: 217–238, 2003.
- ESAO (2001), Latvija. *Reviews of national policies for education*. Paris: ESAO, 2001.
- Petrasova, Alexandra. *Social protection in the European Union*. Statistics in focus: populations and social conditions 99/2007. Pieejams: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-07-099/EN/KS-SF-07-099-EN.PDF. Izgūts: 30.12.2007.
- Pisarenko, Olga. The acculturation modes of Russian speaking adolescents in Latvia: perceived discrimination and knowledge of the Latvian language. *Europe-Asia Studies*, 58. sējums, Nr. 5, 2006. gada jūlijs, 751–773.
- Putniņa, Aivita. Sexuality, Masculinity and Homophobia: The Latvian Case. Kuhar, Roman/Tak?cs, Judit (eds.) *Beyond the pink curtain: Everyday life of LGBT people in Eastern Europe*. Ljubljana: Mirovni Institut, 2007.
- Rajevska, Feliciana. Social policy in Latvia. Welfare state under double pressure. *Fafo-report* 498. Oslo: Fafo, 2005.

Rajevska, Feliciana (ed.) *Insiders' views about social inclusion and social security in Latvia. Fafo-report 527*. Oslo: Fafo, 2006.

Reiter, Herwig. *The missing link - the transition from education to labour in the Soviet Union revisited*. EUI working paper SPS No. 2006/07. Florence: European University Institute, 2006.

Sedlenieks, Klāvs. *National report on the implementation and impact of the YOUTH Community action programme Latvia*. Bērnu un ģimenes lietu ministrija, 2007.

Sloka, Biruta. *Profesionālās un augstākās izglītības programmu atbilstība darba tirgus prasībām*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2007.

Staßeng, Ola/CoE. *Youth policy in Estonia. Report by an international group of experts appointed by the Council of Europe*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2001.

Stirna, Astrīda. *Alkoholisma, narkomānijas un smēķēšanas izplatība un sekas Latvijā*. Rīga: Narkoloģijas valsts aģentūra, 2006.

Statistikos Departamentas. *Jaunimas Lietuoje. The youth of Lithuania*. Vilnius: Statistikos Departamentas, 2000.

Strehl, Franz/Reisinger, Sabine/Kalatschan, Michael. *Funding systems and their effects on higher education systems*. OECD Education Working Papers No. 6. OECD Publishing, 2007.

UNDP. *Human Development Report Latvia 2004–2005. Human capability in the regions. UNDP Latvia*, Latvijas Universitātes Sociālo un politisko pētījumu institūts, 2006.

UNESCO. *Strong foundations. Early childhood care and education. Education for all global monitoring report 2007*. Second revised edition. Paris: UNESCO, 2006.

UNICEF. *Young people in changing societies*. Regional monitoring reports, Nr. 7. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre.

UNICEF. *A decade of transition. Regional monitoring report*, Nr. 8. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre, 2001.

UNICEF. *TransMonee 2007 Features*. Data and analysis on the lives of children in CEE/CIS and Baltic States. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre, 2007.

PVO. *Skills for Health. Skills-Based Health Education Including Life Skills: An Important Component of a Child-Friendly/Health-Promoting School*. Geneva: World Health Organization, 2003. (Information Series on School Health, 9)

Williamson, Howard. *Supporting young people in Europe*. Principles, policy and practice. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2002.

Williamson, Howard. Social exclusion and young people: some introductory remarks. Colley, Helen/Boetzelen, Philip/Hoskins, Bryony/Parveva, Teodora (eds.) *Social inclusion and young people: breaking down the barriers*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 23–30, 2007.

Williamson, Howard. *Supporting young people in Europe II. Lessons from the 'second seven' Council of Europe international reviews of national youth policy*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2008.

Williamson, Howard/CoE. *Youth policy in Cyprus*. Conclusions of the Council of Europe international review. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2007.

Yndigegn, Carsten. Youth & generation – research based knowledge for youth policy. *Forum 21, European Journal on Youth Policy*, Nr. 9, 6/2007.

Zīverte, Linda/Laiveniece, Elīna. Social work education in Latvia. Hamburger, Farnz/Hirschler, Sandra/Sander, Günther/Wöbcke, Manfred (eds.) *Ausbildung für soziale Berufe in Europa*. Band 2. Frankfurt/Main: ISS-Eigenverlag, 98–111, 2005.

Žogla, Irēna/Andersone, Rudīte/Černova, Emīlija. Latvija. Hörner, Wolfgang/Döbert, Hans/von Kopp, Botho (eds.) *The education systems of Europe*. Dordrecht: Springer, 418–436, 2007.

Citi izmantotie dokumenti (izdales materiāli u. c.)

AIDS un Seksuāli transmisīvo un ādas slimību centrs. *HIV prevention for young people in Latvia*. Izdales materiāls.

Cēsu Bērnu un jaunatnes centrs. Izdales materiāls.

Cēsu Bērnu un jaunatnes izglītības un veselības centrs. Izdales materiāls.

Cēsu pilsētas Jauniešu dome. *Positive experience*. Izdales materiāls.

Profesionālās izglītības un tālākizglītības departaments. Izdales materiāls. 19.07.2007.

Kopējais sociālās iekļaušanas memorands, 2003. Nav autora un publicēšanas vietas.

Izglītības un zinātnes ministrija. *The education system of Latvia*. Izdales materiāls. 19.07.2007.

Izglītības un zinātnes ministrija. *Education for all. Education for ethnic minorities*. Izdales materiāls.

Izglītības un zinātnes ministrija. *Figures on education in Latvia*. Izdales materiāls.

Izglītības un zinātnes ministrija. *Higher education system in Latvia*. Izdales materiāls.

Izglītības un zinātnes ministrijas Sporta departaments. *Youth sports policy in Latvia*. Izdales materiāls.

Aizsardzības ministrija. *Jaunsardze*. Izdales materiāls. 30.10.2007.

Labklājības ministrija. *Poverty and social exclusion in Latvia*. Izdales materiāls. 20.07.2007.

Labklājības ministrija. *Gender equality*. Izdales materiāls. 20.07.2007.

Latvijas Jaunatnes padome. *The national youth policy in Latvia*. Izdales materiāls.

National report on strategies for social protection and social inclusion 2007. Nav autora, gada un publicēšanas vietas.

Latvijas Jaunatnes padome. *Next 10 years through the eyes of Latvian youngsters*. Izdales materiāls.

Jauniešu atvērtais centrs "JACis", Rēzekne. Izdales materiāls.

Profesionālās karjeras izvēles valsts aģentūra. *Career guidance policy in Latvia*. Izdales materiāls.

Rēzeknes Dome. Izdales materiāls.

Naturalizācijas pārvaldes Rēzeknes reģionālā nodaļa. *Activities for youth to promote citizenship and integration on society*. Izdales materiāls.

Rēzeknes pilsētas Jauniešu dome. Izdales materiāls.

Rīgas Domes Izglītības, jaunatnes un sporta departaments. Izdales materiāls.

Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts. *State policy for strengthening of civil society*. Izdales materiāls.

Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts. *Support of national minorities of Latvia*. Izdales materiāls.

Nodarbinātības valsts aģentūra. *Youth unemployment in Latvia*. Izdales materiāls. 20.07.2007.

Nodarbinātības valsts aģentūras Rēzeknes filiāle. *Youth's employment*. Izdales materiāls.

Valsts probācijas dienests. Izdales materiāls. 18.07.2007.

Valsts jaunatnes iniciatīvu centrs. Izdales materiāls. 18.07.2007.

Rēzeknes 5. vidusskolas pašpārvalde. Izdales materiāls.

Jaunatne Rēzeknē (Latvija). Izdales materiāls. 01.11.2007.

1. papildinājums. Pirmā Latvijas apmeklējuma programma

Eiropas Padomes starptautiskās izvērtēšanas grupas pirmais Latvijas apmeklējums OFICIĀLO TIKŠANOS programma No 2007. gada 17. līdz 20. jūlijam

Laiks	17. jūlijs Otrdiena	18. jūlijs Trešdiena	19. jūlijs Ceturtdiena	20. jūlijs Piektdiena
9:00-11:00	09:30 1. apmeklējuma sākums Tikšanās ar Jaunatnes politikas koordinācijas padomi un Jaunatnes organizāciju konsultatīvo komisiju, ministru pārstāvjiem	Tikšanās ar Veselības ministrijas pārstāvjiem Tikšanās ar Valsts probācijas dienesta un Ieslodzījumu vietu pārvaldes pārstāvjiem	Tikšanās ar Izglītības un zinātnes ministrijas pārstāvjiem Tikšanās ar Augstākās izglītības padomes pārstāvjiem	Tikšanās ar Labklājības ministrijas pārstāvjiem
11:30-13:00	Tikšanās ar Bērnu un ģimenes lietu ministrijas pārstāvjiem	Tikšanās ar Iekšlietu ministrijas un Valsts policijas pārstāvjiem Tikšanās ar Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāta pārstāvjiem	Tikšanās ar Izglītības un zinātnes ministrijas pārstāvjiem	Tikšanās ar Nodarbinātības valsts aģentūras un Profesionālās karjeras izvēles valsts aģentūras pārstāvjiem
14:30-16:00	Tikšanās ar Bērnu un ģimenes lietu ministrijas pārstāvjiem	Tikšanās ar Valsts jaunatnes iniciatīvu centra pārstāvjiem	Tikšanās ar Rīgas pilsētas Izglītības, jaunatnes un sporta departamenta pārstāvjiem (vietējiem jaunatnes lietu koordinatoriem). Tikšanās ar Rīgas Atkarības profilakses centra un Sabiedrības veselības aģentūras pārstāvjiem	Starptautiskās izvērtēšanas grupas diskusijas
16:30-18:00	Tikšanās ar Bērnu un ģimenes lietu ministrijas pārstāvjiem	Tikšanās ar Latvijas Jaunatnes padomes un jaunatnes organizāciju pārstāvjiem	Tikšanās ar personām, kuras veic ar jaunatni saistīto jautājumu izpēti	Tikšanās ar Bērnu un ģimenes lietu ministrijas pārstāvjiem

2. papildinājums. Otrā Latvijas apmeklējuma programma

Eiropas Padomes starptautiskās izvērtēšanas grupas otrais Latvijas apmeklējums OFICIĀLO TIKŠANOS programma No 2007. gada 29. oktobra līdz 3. novembrim

Laiks	Otrdiena	Trešdiena/ Cēsis	Ceturtdiena	Piektdiena
9:00-11:00	Tikšanās ar Bērnu un ģimenes lietu ministrijas pārstāvjiem	Cēsu Valsts ģimnāzijas apmeklējums un tikšanās ar skolēnu pašpārvaldes pārstāvjiem	Tikšanās ar Rēzeknes Domes pārstāvjiem un reģionālo jaunatnes lietu koordinatoru	Tikšanās ar Latvijas Jaunatnes padomes un jaunatnes organizāciju pārstāvjiem
11:30-13:00	Tikšanās ar Aizsardzības ministrijas pārstāvjiem	Cēsu Bērnu un jauniešu izglītības un veselības centra apmeklējums	Tikšanās ar Rēzeknes pilsētas Izglītības pārvaldes un Jauniešu domes pārstāvjiem Rēzeknes vidusskolas apmeklējums un tikšanās ar skolēnu pašpārvaldi	Tikšanās ar Latvijas Studentu apvienības, Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības un LDDK pārstāvjiem
		Pusdienas provincē	Pusdienas pilsētas domes kafējnīcā	
14:30-16:00	Tikšanās ar minoritāšu organizāciju pārstāvjiem	Cēsu Mākslas skolas apmeklējums Tikšanās ar Cēsu Bērnu un jauniešu centra ekspertiem	Tikšanās ar Rēzeknes Universitātes Studentu padomes pārstāvjiem (atcelta) Tikšanās ar Naturalizācijas pārvaldes Rēzeknes filiāles pārstāvjiem Tikšanās ar vietējā nodarbinātības dienesta pārstāvjiem	Tikšanās ar Bērnu un ģimenes lietu ministrijas pārstāvjiem
16:30-18:00	Tikšanās ar pārstāvjiem no šādām "neatkarīgajām iestādēm": Eiropas Komisijas, Eiropas Padomes u. c. Latvijas biroji; Sabiedrība par atklātību "Delna", "Providus", u. c.	Jauniešu kluba "Saules zootropi" apmeklējums Tikšanās ar Cēsu Domes pārstāvjiem Tikšanās ar Cēsu pilsētas Jauniešu domes pārstāvjiem	Jauniešu atvērtā centra "JACis" apmeklējums, tikšanās centrā "JACis" ar EVS brīvprātīgo un jaunatnes organizāciju pārstāvjiem	Tikšanās ar Bērnu un ģimenes lietu ministru

3. papildinājums. Atlasītie dati attiecībā uz Latviju

Reproduktivitātes, ģimeņu veidošanas, veselības, izglītības un bērnu aprūpes rādītāji

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
<i>Reproduktivitāte</i>																	
Kopējais dzimstības koeficients (dzemdību skaits uz vienu sievieti)	2,04	2,00	1,85	1,74	1,52	1,41	1,27	1,18	1,13	1,11	1,18	1,24	1,21	1,23	1,29	1,24	1,31
Vidējais māšu vecums pirmo dzemdību laikā (gados)	23,4	23,2	23,1	23,0	23,0	23,4	23,5	23,6	24,0	24,1	24,2	24,4	24,6	24,8	24,9	25,0	25,2
Dzimstības koeficients jauniešu vidū (jaundzimušo skaits uz 1000 sievietēm vecumā no 15 līdz 19 gadiem)	44,7	49,9	50,8	48,6	44,1	34,0	29,9	25,8	21,5	19,0	19,0	18,3	17,2	16,0	16,6	16,1	15,9
Ārpus laulības dzimušo bērnu īpatsvars (% no visiem jaundzimušajiem)	15,9	16,9	18,4	19,6	23,0	26,4	29,9	33,1	34,8	37,1	39,1	40,3	42,1	43,1	44,2	45,3	44,6
Abortu skaits (aborti uz 100 jaundzimušajiem)	-	93,4	112,1	108,7	117,1	110,5	120,1	122,5	115,6	108,4	93,0	85,1	79,6	73,3	69,1	67,5	59,5
Abortu skaits to jauno sieviešu vidū, kas jaunākas par 20 gadiem (uz jaundzimušajiem) (abortu skaits uz 100 jaundzimušajiem)	-	-	70,2	81,5	22,6	87,5	106,1	123,2	143,5	128,0	109,1	99,8	96,7	104,7	101,0	103,4	100,6
<i>Laulības un šķiršanās</i>																	
Vidējais sieviešu vecums pirmo laulību laikā (gados)	22,7	22,7	22,7	22,9	23,0	23,0	23,3	23,7	24,1	24,5	24,7	24,9	24,9	25,4	25,4	25,6	-
Vidējais vīriešu vecums pirmo laulību laikā (gados)	24,8	24,5	24,4	24,5	24,8	25,0	25,4	25,7	26,2	26,5	26,7	26,9	27,0	27,5	27,5	27,8	-
Kopējais šķirto laulību skaits (uz 100 laulībām)	45,9	45,7	49,6	77,0	70,4	72,7	70,6	62,8	63,0	64,4	63,9	66,6	62,0	61,1	48,3	50,8	50,6
<i>Veselība</i>																	
Pašnāvību skaits 15–19 gadus veco iedzīvotāju vidū (uz 100 000 attiecīgo iedzīvotāju)	14,1	13,6	14,0	20,5	18,5	17,0	15,9	15,9	13,3	15,3	10,8	13,4	9,9	8,1	7,0	7,5	9,8
Pašnāvību skaits 15–19 gadus veco sieviešu vidū (nāves gadījumi uz 100 000 attiecīgo iedzīvotāju)	10,1	7,9	3,5	3,6	4,9	4,9	6,2	6,2	6,2	7,2	4,7	4,6	5,6	3,3	3,3	2,2	3,3
Pašnāvību skaits 15–19 gadus veco vīriešu vidū (nāves gadījumi uz 100 000 attiecīgo iedzīvotāju)	17,8	18,9	23,9	36,7	31,8	28,7	25,2	25,2	20,2	23,1	16,8	21,9	14,0	12,7	10,5	12,7	16,0
Seksuāli transmisīvo slimību gadījumi 15–19 gadus veco iedzīvotāju vidū	-	-	297,3	414,3	737,7	696,7	596,1	551,7	413,0	305,8	187,6	111,0	62,5	67,8	75,4	63,6	-
Paredzamais sieviešu mūža ilgums (gados)	75,2	74,6	74,8	74,8	73,8	72,9	73,1	75,6	75,9	75,5	76,2	76,0	76,6	76,8	76,9	77,2	77,4
Paredzamais vīriešu mūža ilgums (gados)	65,3	64,2	63,9	63,3	61,6	60,7	60,8	63,9	64,2	64,1	64,9	64,9	65,2	65,4	65,9	67,1	65,6
<i>Izglītība</i>																	
Pirmsskolēnu skaits (% no visiem iedzīvotājiem 3–6 gadu vecumā)	53,9	45,8	37,1	28,4	32,6	40,1	47,5	51,3	52,9	56,7	62,0	63,5	65,6	77,7	78,0	80,1	-
To skolēnu skaits, kuri apgūst pamatizglītību (kopējais skaits, % no attiecīgajiem iedzīvotājiem)	a	95,7	97,5	94,2	91,8	89,3	88,8	89,3	91,4	92,2	92,4	93,3	96,5	99,4	101,0	101,7	102,8
To skolēnu skaits, kuri apgūst vidējo izglītību (vispārējā un arodizglītība/tehniskā izglītība; kopējais skaits, % no visiem iedzīvotājiem 15–18 gadu vecumā)	b	92,2	87,2	87,0	81,7	82,9	82,2	82,6	86,3	85,9	89,0	94,8	93,5	90,3	89,5	93,6	97,7
Augstākās izglītības iestādēs studējošo skaits (kopējais skaits, % no visiem iedzīvotājiem 19–24 gadu vecumā)	c	24,7	24,9	25,1	23,0	21,6	22,0	26,1	37,6	43,3	50,6	56,1	63,2	67,3	70,3	73,9	72,5

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
<i>Bērnu aizsardzība</i>																	
Bērni ģimenes tipa aprūpē (uz 1000 bērniem)																	
0,9	1,7	1,6	1,8	2,0	2,3	2,9	3,3	3,3	3,7	3,7	3,7	3,6	3,6	3,6	3,4	3,1	-
Bērni audžuvecāku vai aizbildņu aprūpē (uz 1000 bērniem)																	
]																	
d	-	-	-	-	3,3	4,6	5,5	5,8	6,6	7,7	7,9	8,8	9,2	9,6	12,3	9,2	8,9
	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005

a) Bērni vecumā no

7–15 gadiem

b) Attiecas uz 16–18 gadu

vecumu

c) Attiecas uz 19–23 gadu

vecumu

d) Dati par 1993.–1997. gadu attiecas tikai uz

aizbildņu veikto aprūpi

AVOTS – TransMONEE 2007 datu bāze, UNICEF Innocenti Research Centre Florencē.

www.unicef-irc.org/databases/transmonee/2007/Tables_TransMONEE.xls (Izgūts: 28.12.2007.)

4. papildinājums. Valsts viedoklis un atbilde uz sadaļu par mazākumtautību izglītību un krievu valodas statusu

saņemts: 16.01.2008.

Latviešu valoda Latvijas Republikā ir vienīgā valsts valoda, un Latvija ir vienīgā valsts pasaulē, kur latviešu valoda var attīstīties un pildīt savas funkcijas. Ņemot vērā politiskos un demogrāfiskos procesus reģionā, Latvija ir viena no tām valstīm, kurās saprātīgu valodas politikas principu konsekventa īstenošana ir būtiska valodas saglabāšanai. Valsts valodas likuma nolūki ir šādi: saglabāt, aizsargāt un attīstīt latviešu valodu, mazākumtautību integrācija Latvijā, ievērojot to tiesības lietot savu dzimto vai jebkuru citu valodu.

Izglītība mazākumtautību valodās ir priekšnosacījums mazākumtautību kultūras identitātes saglabāšanai Latvijā. Latvijas valdība nodrošina valsts finansētu izglītību astoņās mazākumtautību valodās pat tādā gadījumā, ja apmācība noteiktajā valodā nepieciešama tikai nelielam skaitam bērnu. Kopumā valsts atbalsts izglītībai mazākumtautību valodās Latvijā pārsniedz daudzās citās Eiropas valstīs sniegto atbalstu.

Tā kā latviešu valodas zināšanas ir obligāts priekšnoteikums veiksmīgai karjerai gan valsts, gan privātajā sektorā, mazākumtautību izglītības reformas mērķis bija izveidot tādu izglītības sistēmu, lai nodrošinātu vienlīdzīgas iespējas darba un izglītības tirgū gan latviešu, gan mazākumtautību skolu beidzējiem.

Izglītības reforma tika veikta pakāpeniski un elastīgi kopš 1995. gada. No 2004. gada septembra to mācību priekšmetu skaits, kuri 10. klases skolēniem valsts un pašvaldību vidusskolās ir jāmāca latviešu valodā, tika palielināts no 3 uz 5. Reformai ir vairāki posmi, un 11. klases skolēniem pāreja no 3 uz 5 mācību priekšmetiem latviešu valodā notika 2005. gadā, bet 12. klases skolēniem – 2006. gadā. 40 % no visas mācību programmas joprojām tiek apgūta mazākumtautību valodās. Katrai mācību iestādei pašai ir tiesības noteikt, kurus mācību priekšmetus tajā mācīs latviešu valodā. Pamatskolās mācības joprojām notiek divās valodās. Skolēni var izvēlēties valodu, kurā tie vēlas kārtot eksāmenus. Atbilstoši Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrijas sagatavotajiem statistikas datiem 2007. gadā 61 % no mazākumtautību skolu skolēniem eksāmenus kārtot izvēlējās latviešu valodā. Valdība joprojām sniedz palīdzību tad, ja rodas kādas adaptācijas problēmas. Nav nekāda pamata uzskatīt, ka izglītības kvalitāte samazinās. Izglītības un zinātnes ministrijas apkopotie statistikas dati nepārprotami liecina, ka eksāmenu rezultāti mazākumtautību skolās būtiski neatšķiras no iepriekšējos gados novērotajiem rezultātiem. Dažos mācību priekšmetos eksāmenu rezultāti ir pat uzlabojušies.

2005. gadā Latviešu valodas apguves valsts aģentūra izstrādāja divu gadu (2006.–2008.) apmācības programmu vidusskolu skolotājiem. Mērķis ir uzlabot skolotāju profesionālo mobilitāti vidējā izglītībā; sniegt metodoloģisko atbalstu mazākumskolu skolotājiem, kā arī tiem skolotājiem, kas strādā ar mazākumtautību skolēniem latviešu skolās; dot iespēju skolotājiem, kuri nav latvieši, uzlabot savas latviešu valodas zināšanas, palīdzēt tiem organizēt privātsundu sistēmu grūti mācāmajiem skolēniem, nodrošināt atbalstu sagatavošanai eksāmeniem un, visbeidzot, bet tas nav mazāk svarīgi – palīdzēt tiem izveidot sadarbības procesus starp mazākumtautību un latviešu skolām.

EDSO augstais komisārs nacionālo minoritāšu jautājumos Rolfs Ekeuss [*Rolf Ekeus*] atbalstīja šo reformu. Apmeklējot Latviju, Ekeusa kungs apstiprināja to, ka reforma atbilst starptautiskajām mazākumtautību tiesību normām, un pauda uzskatu – tā kā latviešu valoda ir

oficiālā valsts valoda, klasēs ir vairāk jālieto latviešu valoda. Komisārs uzsvēra, ka Latvijai ne tikai ir tiesības ieviest reformu, bet ir pat pienākums to darīt.

5. papildinājums. Valsts viedoklis un atbilde uz sadaļu par nodarbinātību

saņemts: 08.02.2008.

Latvijas Republikas Labklājības ministrijas komentāri par projektu, kas izstrādāts ziņojumam “Jaunatnes politika Latvijā: Eiropas Padomes komisijas secinājumi, veicot starptautisko izvērtējumu”

2008. gada 18. janvārī Rīgā tika prezentēts Eiropas Padomes (turpmāk tekstā “EP”) ekspertu grupas veiktais Latvijas jaunatnes politikas izvērtējums. Šis pasākums bija daļa no EP Jaunatnes un sporta direktorāta iniciatīvas izvērtēt nacionālo jaunatnes politiku atsevišķās EP dalībvalstīs. Prezentācijā tika minēts, ka ziņojums par situāciju Latvijā Starpvaldību sadarbības komitejai jaunatnes lietās tiks iesniegts 2008. gada martā.

Latvijas Republikas Labklājības ministrija (turpmāk tekstā “Ministrija”) vēlas paust savu atzinību par to, kā EP organizēja šo izvērtēšanu. Mēs īpaši priecājamies par iespēju nepastarpināti sazināties ar ekspertiem un sniegt savus komentārus par ziņojuma projektu mutiski minētās prezentācijas laikā un rakstiski pēc tam. Šeit, turpmāk tekstā, ir papildu komentāri un informācija, ko Ministrija par tās kompetencē esošajiem jautājumiem sagatavojusi ekspertiem, lai tie to ņemtu vērā, sagatavojot ziņojuma galīgo versiju. Mūsu piezīmes īpaši attiecas uz 17., 29. un 30. ieteikumu.

17. un 29. ieteikumā cita starpā norādīts, ka jauno sieviešu un māšu situāciju Latvijā varētu uzlabot vairāk. Šķiet, ka viens no svarīgākajiem argumentiem, kas ir šā ieteikuma pamatā, ir “acīmredzamā sistēmiska nepilnība noteikumos par dzemdību atvaļinājumu, kā rezultātā tūkstošiem mātes zaudē aizsardzību un kļūst bezdarbnieces”. “Lai varētu izmantot 6 mēnešus ilgu papildu bērna kopšanas atvaļinājumu pēc parastā 12 mēnešu atvaļinājuma, sievietes tiek mudinātas aiziet no darba un tādējādi zaudēt savas garantētās tiesības atgriezties savā iepriekšējā darbā.” (40. lpp.) Kaut gan Latvijā nepietiek bērnu aprūpes iestādes jaunākā vecuma bērniem, lai apmierinātu pieprasījumu, un šo faktu EP minējusi arī ziņojuma projektā, mēs priecātos, ja tiktu atkārtoti izvērtēts iepriekš citētais arguments par Latvijas sociālās drošības sistēmu. Šajā ziņā var būt noderīga šāda informācija.

2007. gadā un 2008. gada sākumā Latvijā tika veiktas nozīmīgas politikas un likumdošanas izmaiņas. Šīs izmaiņas ietvēra to, ka sociālās aizsardzības sistēmā īpaši ņem vērā dzimumu. No 2007. gada 1. marta bērna kopšanas pabalsts personām, kuras ir nodarbinātas, bet neatrodas bērna kopšanas atvaļinājumā (turpina strādāt) un kuras audzina bērnu līdz gada vecumam, tika noteikts 70 % apmērā no vidējās bruto algas, no kuras sociālās iemaksas veiktas 12 mēnešus, bet tas nevar būt mazāks kā 56 LVL mēnesī un lielāks kā 392 LVL mēnesī. Par periodu no 2006. gada 2. marta līdz 2007. gada 1. martam minētās personas saņēma bērna kopšanas pabalstu 50 % apmērā no aprēķinātā pabalsta apmēra (50 % no 70 % no vidējās bruto algas, no kuras 12 mēnešus maksātas sociālās iemaksas, bet ne mazāk kā 56 LVL mēnesī). Tādēļ bērna kopšanas pabalsts pilnā apmērā tika izsniegts arī tām personām, kuras ir nodarbinātas, bet neatrodas bērna kopšanas atvaļinājumā (turpina strādāt). Agrāk tam no vecākiem, kas aprūpēja bērnu, bija jāizvēlas vai nu saņemt pabalstu, vai algu. Pirms minētajām izmaiņām likumos vecākiem bija jāizvēlas atteikties no atalgojuma, lai saņemtu pabalstu, vai otrādi, bet tas tagad vairs nav spēkā.

Lai vēl vairāk uzlabotu dzimumu aspektus sociālās aizsardzības sistēmā un arī iespējas līdzsvarot privāto un darba dzīvi, no 2008. gada 1. janvāra ir ieviests jauns sociālās apdrošināšanas pabalsts – vecāku pabalsts, kuru bērna kopšanas pabalsta vietā tagad saņem

sociāli apdrošinātas personas, kas audzina bērnus līdz viena gada vecumam. Pabalsta apmērs ir 70 % no vidējās bruto algas, no kuras 12 mēnešus ir veiktas sociālās iemaksas, bet nav mazāks kā 63 LVL mēnesī. Pretstatā bērna kopšanas pabalstam sociāli apdrošinātām personām, kas audzina bērnus līdz viena gada vecumam, kurš bija maksimāli 392 LVL mēnesī, vecāku pabalsta maksimālais apmērs nav ierobežots. Pēc vecāku pabalsta ieviešanas sociāli apdrošinātajām personām, kas audzina bērnus līdz viena gada vecumam, patiesībā tiek aizstāta iepriekšējā neto darba alga.

Turklāt personām, kurām Nodarbinātības valsts aģentūra (turpmāk tekstā “NVA”) ir piešķīrusi bezdarbnieka statusu, kā arī darba meklētājiem, tostarp arī personām pēc bērna kopšanas atvaļinājuma, ir tiesības piedalīties aktīvos darba tirgus pasākumos – profesionālajā sagatavošanā, apmaksātos pagaidu sabiedriskos darbos un citos aktīvos darba tirgus pasākumos. Ir paredzēti īpaši pasākumi personām pēc bērna kopšanas atvaļinājuma, lai tos iesaistītu darba tirgū. 2006. gada beigās NVA sāka īstenot jaunu pasākumu personām pēc bērna kopšanas atvaļinājuma. Lai saskaņotu profesionālo sagatavošanu un ģimenes dzīvi, bezdarbnieki pēc bērna kopšanas atvaļinājuma var tikt iesaistīti neklātienēsursos ar tālmācības un e-kursu palīdzību. No 2007. gada 1. jūlija NVA arī piedāvā bērnu aprūpes iespējas, lai apmācītu bezdarbniekus pēc bērna kopšanas atvaļinājuma. Visu šo pasākumu rezultātā reģistrēto bezdarbnieku vidū ir ievērojami samazināties to personu skaits, kas ir pēc bērna kopšanas atvaļinājuma – no 11,6 % vai 7968 personām 2006. gadā uz 7,0 % jeb 3662 personām 2007. gadā. Turklāt jāpiebilst, ka daļa no šīm personām nav bijušas nodarbinātas un tādēļ sociāli apdrošinātas pirms dzemdību un bērna kopšanas atvaļinājuma. Tas nozīmē, ka, lai gan mainās šo personu juridiskais statuss, tas nav saistīts ar iepriekšējo nodarbinātību un sociālās drošības noteikumiem saistībā ar nodarbinātību.

Saskaņā ar Lisabonas stratēģiju Latvijas nodarbinātības un sociālās drošības politikas nostādņēs uzsvars tiek likts uz esošo darba ņēmēju noturēšanu darba tirgū un iepriekš ekonomiski neaktīvu personu piesaistīšanu nodarbinātībai. Latvijā un visur citur Eiropā ir skaidri pierādīts, ka, jo ilgāk persona paliek ārpus darba tirgus, jo grūtāk tai ir atgriezties darbā un kļūt ekonomiski neatkarīgai. Tādēļ sabiedrība un politikas veidotāji uzskata darbu par galveno līdzekli individuālās un ģimenes labklājības nodrošināšanai. Tajā pašā laikā sociālisma pieredze sabiedrībā ir atstājusi ievērojamu pieprasījumu pēc augsta līmeņa sociālās drošības. Piemēram, šo apstākļu rezultātā Latvijā ir īstenota ļoti augsta līmeņa sociālā drošība un aizsardzība sievietēm grūtniecības un dzemdību laikā un abiem dzimumiem – bērna kopšanas atvaļinājuma laikā.

Tā kā Latvijas sabiedrība un ekonomika atrodas pārejas periodā, tā joprojām cenšas atrast vislabāko līdzsvaru starp šīm bieži pretrunīgajām reālajām situācijām, bet tai ir arī izdevies rast dažus veiksmīgus risinājumus. Piemēram, attiecībā uz bērnu audzināšanu un darbu var secināt, ka pašlaik vecāki var brīvi saskaņot savus darba un ģimenes pienākumus, valsts noteikumu dēļ nezaudējot daļu no pabalstiem, kas saistīti ar bērna kopšanu. Tas ievērojami uzlabo iespējas saskaņot darbu ar privāto dzīvi. Ir paredzēts (bet vēl nav apstiprināts), ka šīs nesenās izmaiņas sociālās aizsardzības sistēmā varētu veicināt arī tēvu aktīvāku piedalīšanos ģimenes dzīvē un bērna aprūpē (ņemot vērā, ka vīriešiem ikmēneša darba alga ir lielāka). Sievietēm ir salīdzinoši viegli iziet un atgriezties darba tirgū, tomēr politikas veidotāji apzinās, ka augstāku kvalifikāciju un vairāk prasmes ir iespējams saglabāt, ja prombūtne no darba tirgus ir īsāka.

Īss komentārs attiecībā uz 30. ieteikumu par to, ka, „lai iegūtu trūkstošās zināšanas un informāciju, *IRT* iesaka īstenot mērķtiecīgu izpēti par nabadzības un sociālās atstumtības jautājumiem un to ietekmi uz [bērnu] uzaugšanu Latvijā”. Izvērtējot šo ieteikumu, mēs

secinājām, ka ir grūti sasaistīt ieteikumu ar argumentiem, kas to pamato. Mēs arī priecātos, ja tiktu sīkāk norādīts, kādi dati un zināšanas trūkst par sociālo atstumtību un nabadzību Latvijā. Atbilstoši mūsu izvērtējumam par šiem jautājumiem ir pieejami plaši, vispusīgi rādītāji. Piemēram, dati par nabadzības riska sliekšni jau ir aprēķināti, pamatojoties uz mājsaimniecību apsekojumiem, kas ietver demogrāfisko informāciju, t. i., informāciju par personām, kas dzīvo mājsaimniecībās, kā arī par personām, kas tās pametušas, par mājokļiem un dzīvošanas apstākļiem, izdevumiem saistībā ar mājokļiem, mājsaimniecības ekonomisko situāciju, tās kopējo ienākumu, mājsaimniecību savstarpējo palīdzību. Šie dati ir papildināti ar informāciju par katru apsekoto mājsaimniecības locekli (vecumā no 16 gadiem) attiecībā uz tā/tās nodarbinātību, ienākumiem, izglītību un veselību, dzimumu un vecumu.

Noslēgumā mēs vēlreiz izsakām prieku par darbu, kas paveikts saistībā ar Latvijas jaunatnes politikas izvērtēšanu, un uzsveram to, ka ziņojuma sagatavošanai tika veltīts daudz laiku un pūļu. Tajā pašā laikā mēs ceram, ka mūsu komentāri tiks izskatīti ar pienācīgu rūpību un palīdzēs veikt uzlabojumus tekstā.